

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“
Стопански факултет
Катедра „Организация и методология на социалните
дейности“

СОЦИАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

2023

Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“
Велико Търново, 2025

Редакционен съвет:

доц. д-р Милена Йоргова, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
доц. д-р Юлия Пулова-Ганева, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
проф. дн Мария Илчева, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
доц. д-р Теодора Тодорова, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

Editorial Board:

Milena Yorgova, Assoc. prof., PhD, “St. Cyril and St. Methodius”
University of Veliko Tarnovo

Yuliya Pulova-Ganeva, Assoc. prof., PhD, “St. Cyril and St. Methodius”
University of Veliko Tarnovo

Maria Ilcheva, Prof., Dr. Habil, “St. Cyril and St. Methodius” University
of Veliko Tarnovo

Teodora Todorova, Assoc. prof., PhD, “St. Cyril and St. Methodius”
University of Veliko Tarnovo

© Авторски колектив, 2025

© Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“,
Велико Търново, 2025

ISBN 978-619-208-450-9

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
Faculty of Economics
Department of Organization and Methods of Social Activities

SOCIAL SURVEYS

2023

St. Cyril and St. Methodius University Press
Veliko Tarnovo, 2025

СЪДЪРЖАНИЕ

Росица Димитрова

Качество на социалните услуги – предизвикателства
пред общините в нормативен контекст.....7

Десислава Миткова

Подкрепа чрез менторство в резидентните социални
услуги за деца и младежи 29

Пламен Христов

Домашното насилие в контекста Европейския стълб
за социалните права.....77

Светла Петрова

Възникване и развитие на концепцията за социално
предприемачество в България и Румъния 112

Йоана Петрова

Реализация и възможности за социално
предприемачество 129

За авторите 140

CONTENTS

Rosica Dimitrova

Quality of Social Services – Challenges for the Municipalities
in a Normative Context.....7

Desislava Mitkova

Support Through Mentoring in Residential Social Services
for Children and Youth 29

Plamen Hristov

Domestic Violence in the Context of the European Pillar
of Social Rights 77

Svetla Petrova

Emergence and Development of the Concept for
Social Entrepreneurship in Bulgaria and Romania..... 112

Yoana Petrova

Realization and Opportunities for Social
Entrepreneurship..... 129

About the Authors..... 141

КАЧЕСТВО НА СОЦИАЛНИТЕ УСЛУГИ – ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ОБЩИНИТЕ В НОРМАТИВЕН КОНТЕКСТ

Росица Димитрова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

QUALITY OF SOCIAL SERVICES – CHALLENGES FOR THE MUNICIPALITIES IN A NORMATIVE CONTEXT

Rosica Dimitrova

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Abstract: *The changes in the legal framework in the field of social services impose additional commitments and tasks on municipalities. They represent a serious challenge for them to achieve the quality of social services.*

Keywords: *social work, social services, social innovations*

Въведение

Социалните услуги се развиват интензивно през последните десетилетия. Наблюдава се засилване на пазарната им ориентация и въвеждане на пазарни отношения, изграждане на смесена икономика, използване на управленски практики от бизнеса. (Йоргова, 2015) Кларк (1996) нарича широкото прилагане на управленските практики от бизнеса в социалните услуги с термина – мениджърализация. Изследователи (Ferguson, 2008; Rogovski 2010; Йоргова, 2012-2) посочват, че социалните услуги днес се предоставят в условията на мениджърализъм и култура на целево обслужване на групи потребители.

Мениджърализмът навлиза в социалната работа в името на по-доброто управление на публичните услуги. Възприема се схва-

щането, че социалните услуги, следва да се управляват по сходен на услугите в частния сектор начин. Те трябва да бъдат поставени в пазарна среда, като доставчиците им, чрез своите социални работници и специалисти действат в условия на конкуренция. Потребителите не са пасивни получатели. Потребяваните от тях услуги не са в зависимост единствено и само от експертната оценка на специалистите. Потребителите участват активно в процесите на оценяване на потребностите, планиране и предоставяне на услугите. Те са привлечени не само в директната доставка на конкретната услуга, но и в по-общ план - при проектиране, организиране и контролиране на социалните услуги на различни нива на управление. (Йоргова 2012–2; Йоргова, 2015)

При тези условия индивидуалната работа с клиента търси нова форма, в рамките на която да се изградят и оценяват отношенията между социалния работник и потребителя на услугата. Изследователи (Spicker, 2010, Йоргова, 2014) отбелязват, че се наблюдава изместване на фокуса от отделните лица към целеви групи потребители. Индивидуалната работа с клиента се променя и приема все по-осезателно формата на индивидуализирано обслужване на потребител. Съдържанието ѝ се измества към планиране, отзивчивост към потребностите на целеви групи и спецификация на функционалните задачи. (Йоргова, 2012–2, с.104)

Културата на целево обслужване на групи потребители се развива на основата на разбирането за по-пълно и всеобхватно гарантиране и спазване на човешките права при практикуване на социална работа и предоставяне на социални услуги. Специалистите в социалните услуги извършват оценяване на индивидуални потребности, осигуряване на достъп до услуги, управление на процеса на представянето им, мониторинг, контрол, посредничество, информиране и консултиране и др. Тези дейности те осъществяват в партньорство с потребителя и в сътрудничество с други специалисти. Това цели да бъде гарантирано предоставянето на качествени услуги, отговарящи на индивидуалните потребности и изискванията на потребителя. Служителите в социалните услуги са заставени да интегрират, координират и съгласуват действията си както с потребителя и неговите близки, така и с други професионалисти, организации, дър-

жавни органи и институции. Те действат от ясно очертани организационни позиции. Социалните работници са ангажирани с потребителите не само на индивидуално и организационно ниво. Те поемат отговорността да се ангажират с тях и на ниво социална политика. (Йоргова, 2012–2, с. 86) Опорна точка на позицията им е желанието за промяна, подобряване възможностите за социално включване и качеството на живот на потребителите.

Включването на потребителя се прилага не само като средство за постигане на по-висока степен на удовлетворение на потребителя от потребяваната услуга, а също и като стратегия за подобряване на качеството и ефективността на социалните услуги. Приема се, че участието на потребителя на индивидуално и колективно равнище допринася за по-точното определяне и адресиране на потребностите към достъпните ресурси, спомага за предоставянето на по-разнообразни социални услуги с по-добро качество. (Йоргова, 2012-1)

Наблюдава се разрастване на социалните услуги в национален и европейски контекст. По данни на Националния статистически институт през 2023 г. трудова реализация на създадени работни места в икономическа дейност „Хуманно здравеопазване и социална работа“ са намерили 176,5 хил. лица (6 %) от общо 2931,9 хил. лица, заети в над 20 икономически дейности. (НСИ, 2023)

Предоставянето на качествени социални услуги води до подобряване възможностите за социално включване и качеството на живот потребителите – от една страна, а от друга е свързано с увеличаване на заетостта и подобряване условията на труд в сектора.

Реформи в сферата на социалните услуги на национално ниво

През 2002 г. на национално ниво са осъществени важни законодателни реформи в социалната сфера посредством изменения и допълнения в Закона за социално подпомагане.

Закриват се действащите до онзи момент национална, областни и общински служби за социално подпомагане. Стартира процес на финансова децентрализация на дейностите по организиране и предоставяне на публични услуги (в т.ч. и социални услуги) в реди-

ца функции: „Социално осигуряване, подпомагане и грижи“, „Здравеопазване“, „Образование“ „Отбрана и сигурност“ и др.

Социалните услуги, финансирани чрез бюджетите на общините се разделени на делегирани от държавата и местни дейности, като тяхното управление и контрол преминава изцяло в управление на кметовете на съответните общини в качеството им на първостепенни разпоредители с бюджет по бюджета на общините.

Държавата финансира делегираните на общините дейности във функции „Социално осигуряване, подпомагане и грижи“ и „Здравеопазване“, с обща субсидия за тези дейности за сметка на централния бюджет, както и за сметка на първостепенните разпоредители с бюджет по държавния бюджет, които провеждат съответните политики. Общата субсидия за финансиране на делегираните от държавата дейности се определя въз основа на приети от Министерски съвет стандарти за финансиране и натурални показатели за съответната дейност.

Стандартите за делегираните от държавата дейности се разработват съвместно от съответния министър, Националното сдружение на общините в Република България и министъра на финансите.

Реформата в сектора на социалните услуги, реализирана вследствие на промените в Закона за социално подпомагане от 2002 г., има огромна роля за развитието не само на нови видове услуги, но и за припознаване на ключовата роля на общините в този процес и създаване на възможност за частна инициатива в сектора, както и за успешна реализация на първия етап от деинституционализацията на услугите за деца.

С приемането на Закона за социалните услуги и влизането му в сила в средата на 2020 г. се предприемат съществени и навременни законодателни промени, насочени към преодоляване на основни групи проблеми, съществуващи в следните насоки:

- затруднен достъп до предоставяните социални услуги поради неравномерно териториално развитие на мрежата от социални услуги;

- липса на ефективно функционираща система за контрол върху качеството на предоставяните социални услуги;

– наличие на трудности, произтичащи от липсата на механизми за гарантиране на по-висока степен на ефективност и ефикасност при управлението на системата като цяло и на предоставянето на самите социални услуги.

Със Закона за социалните услуги (ЗСУ) се урежда по изцяло нов начин предоставянето, ползването, планирането, финансирането, качеството, контрола и мониторинга на социалните услуги в Република България. Това води до въвеждане на редица изменения в Закона за социално подпомагане, Закона за закрила на детето, Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните, Закона за защита от домашно насилие, Закона за семейни помощи за деца, Семейния кодекс, Закона за здравето, Закона за лечебните заведения, Закона за хората с увреждания и др.

Законът за социалните услуги задължава органите на местно самоуправление и изпълнителна власт в общината да планират, разработват и провеждат държавната политика в областта на социалните услуги, в сътрудничество с държавни органи, областни администрации, органи на местно самоуправление, социални партньори, доставчици на социални услуги, юридически лица с нестопанска цел за общественополезна дейност, висши училища, професионални организации на специалисти, предоставящи социални услуги, международни организации и лица, ползващи социални услуги. При предоставянето на социални услуги се въвежда насочване от общините за ползване на социални услуги, които се финансират от държавния и/или общинския бюджет.

Законът за социалните услуги определя социалните услуги като дейности за подкрепа за превенция и/или преодоляване на социалното изключване, реализиране на права и подобряване на качеството на живот. Те се основават на социална работа, индивидуален подход и индивидуална оценка на потребностите. Водещ елемент на всяка социална услуга е социалната работа, която е дефинирана като „дейност, която се основава на правата на човека и социалната справедливост и е насочена към подкрепа на отделния човек, семейството, групи или общности за подобряване на благосъстоянието им чрез развитие на умения да използват собствените си възможности и тези на общността при посрещане на своите потребности.“ (ЗСУ,

2019) Социалната работа е същностен елемент на социалните услуги, като съдържателно отграничава тази специфична група услуги и дейности от други близки сфери, определя целите на интервенциите и насърчава себеовластяването и предотвратяването на развиване на зависимост от системата за подкрепа.

Видовете социални услуги се дефинират в зависимост от основните групи дейности, като съдържанието на всяка една от тях е определено в закона. Десет са основните видове социални услуги: информиране и консултиране; застъпничество и посредничество; общностна работа; терапия и рехабилитация; обучение за придобиване на умения; подкрепа за придобиване на трудови умения; дневна грижа; резидентна грижа; осигуряване на подслон; асистентска подкрепа. (ЗСУ, 2019)

Дадена е възможност за профилиране на услугите по различни признаци, като цели, функции, потребители, специфични нужди, групи дейности, продължителност и начин на ползване, среда, организация.

На доставчиците на социални услуги е гарантирано право сами да избират как да организират предоставянето им и начина на управление - самостоятелно или като комплекс от различни социални услуги. Въвеждат се принципи при избора на организация и начин на управление на финансирани от държавния бюджет социални услуги, като: осигуряване на лесен достъп до услугите, осигуряване на комплексна подкрепа чрез различни дейности, осигуряване на възможност за ефективно и ефикасно управление на услугите, осигуряване на възможност за гъвкаво използване, насочване и управление на специалистите, осъществяващи различните дейности, осигуряване на висока ефикасност на средствата за финансиране на дейностите. (ЗСУ, 2019)

В изпълнение на чл. 109, ал. 1 от ЗСУ е приета Наредба за качеството на социалните услуги през 2022 г., в която се определят стандартите за качество, критериите за изпълнение на стандартите за качество, основните принципи за разработване от доставчиците на програми за развитие на качеството на услугите, които предоставят, методите за извършване на мониторинг на качеството и редът за извършване на контрол, мониторинг и оценка на качеството

и ефективността на социалните услуги, трансформиране на действащите социални услуги в услугите по чл. 15 от ЗСУ до приемането на Националната карта на социалните услуги. По отношение на стандартите за качество, те са за: 1) организация и управление на услугата; 2) квалификация и професионално развитие на служителите, които осъществяват дейността по предоставянето на услугата и 3) за ефективността на услугата с оглед постигнатите резултати за лицата, които я ползват, в отговор на потребностите им.

В Наредбата за качеството на социалните услуги (НКСУ, 2022) са определени минималните изисквания за броя и квалификацията на необходимите служители, които осъществяват дейността по предоставянето на различните видове социални услуги, изискванията към осъществяваната от служителите дейност по предоставянето на различните услуги и задълженията на доставчиците в т. ч. и общини за осигуряване на професионално и кариерно развитие на техните служители. Регламентира се право на служителите, осъществяващи дейност по предоставяне на социални услуги, на въвеждащо и надграждащо обучения, както и на супервизия. Същото право се предвижда и за служителите, отговорни за насочването за ползване на социални услуги. Предвижда се доставчикът на социалните услуги да разработва програма за въвеждащо и надграждащо обучения. Въвежда се задължително наставничество на служители, които за първи път осъществяват дейност по предоставяне на социални услуги.

Създават се възможности за двустепенен контрол и мониторинг на местно ниво, както от доставчиците (в т. ч. и ръководители на социални услуги, назначени по трудово правоотношение от кмета на съответната община, когато услугата се предоставя самостоятелно от общината), така и от общината като орган на местното самоуправление. Доставчиците имат задължение да разработят собствени програми за развитие на качеството и да провеждат мониторинг на качеството. За общините е регламентирано задължение за осъществяване на контрол и мониторинг на социалните услуги, като кметовете отговарят за извършването на контрол и мониторинг на качеството и ефективността; следят за прилагането и изпълнението на стандартите за качество на социалните и интегрираните здравно-социални услуги съгласно ЗСУ и Наредбата за качество на

социалните услуги, както и на критериите за тяхното изпълнение; следят за ефективността на социалните услуги с оглед постигнатите резултати за лицата, които ги ползват, в отговор на потребностите им; упражняват мониторинг на дейностите по осигуряване на достъп до социалните услуги; контрол на разходването на средствата за финансиране на социалните услуги; контрол при възлагане на предоставянето на услуги на частни доставчици и контрол относно събирането на таксите за ползване на услугите.

Общините поемат ангажимент да извършват и представят анализ на състоянието и ефективността на социалните услуги, които се предоставят на тяхната територия за предходната календарна година.

Основни нормативни предизвикателства пред общините за постигане на качество и ефективност на социалните услуги

Промените в нормативната база в сферата на социалните услуги налагат допълнителни ангажименти и задачи на общините. Те се явяват сериозни предизвикателства за тях, с оглед постигане на качество на социалните услуги. Това са:

– Поемане от общините на функцията по насочване към ползване на социални услуги.

– Разработване на програми за развитие на качеството в социалните услуги от техните ръководители.

– Разработване и прилагане на унифицирани правила на местно ниво за осъществяване на вътрешен периодичен и годишен контрол, мониторинг и оценка на качеството и ефективността в предоставяните социални услуги от техните ръководители, назначени по трудово правоотношение от Кмета.

– Осъществяване от общините на контрол и мониторинг на качеството и ефективността на социалните услуги, които се финансират със средства от държавния и общинския бюджет.

– Изпълнение на мерки за закриване на специализирани институции за лица с увреждания и създаване на качествени и достъпни социални и интегрирани здравно-социални услуги в общността. Реформиране на домовете за стари хора в съответствие със стандартите за качество на социалните услуги.

– Внедряване на иновации и добри практики за високо качество и ефективност в социалната работа с цел повишаване на конкуренцията при избор на социални услуги от потенциални потребители.

Посочените предизвикателства са очертани на база задълбочен анализ на действащата нормативна база в сферата на социалните услуги с акцент върху ангажиментите на общините. Тези ангажименти са подробно и систематизирано изяснени:

1. Поемане от общините на функцията по насочване към ползване на социални услуги

Насочването към ползване на социални услуги включва следните по обхват дейности:

– информирание на лицата относно съществуващите социални услуги, които имат право да ползват, условията и сроковете за тяхното ползване;

– информирание на лицата относно условията за заплащане и пълно и частично освобождаване от заплащане на такса за ползване на социални услуги;

– извършване на предварителна оценка на потребностите от социални услуги;

– съдействие и консултиране на лицата за избор на подходящи за тях социална услуга.

До приемането на Националната карта на социалните услуги, общините извършват насочване само за ползване на социалната услуга „Асистентска подкрепа”, а Дирекциите „Социално подпомагане“, за всички останали специализирани социални услуги. След това общините ще могат да осъществяват насочване за ползване на всички социални услуги с изключение на случаите, когато: услугите се предоставят като мярка за закрила на детето; лицето е поставено под запрещение; лицето е в кризисна ситуация; лицето е пострадало от домашно насилие или е станало жертва на трафик и при предоставяне на социални услуги на областно ниво за лица от цялата страна. В тези случаи насочването се осъществява от Агенция за социално подпомагане чрез съответната Дирекция „Социално подпомагане“.

Лице, което иска да ползва социални услуги, има право да избере доставчика на услугата. При липса на свободни места е необходимо да изчака за включване в услугата съобразно поредността на вписването му.

Съществува специфика при насочването към ползване на социални услуги *според обхвата по видове социални услуги*, така например всяко лице има право да ползва общодостъпни социални услуги¹ без насочване от дирекция „Социално подпомагане“ или общината, и без предварителна оценка на потребностите. В случай че при предоставянето на общодостъпна социална услуга се установи, че лицето има нужда от специализирана услуга, доставчикът му оказва съдействие за насочване от дирекция „Социално подпомагане“ или от общината за ползване на услугата.

При необходимост от спешна подкрепа на лице в кризисна ситуация, на лице, пострадало от домашно насилие, или на лице – жертва на трафик, социалните услуги се предоставят без насочване, като доставчикът на услугата незабавно уведомява дирекция „Социално подпомагане“ за предприемането на необходимите действия по чл. 73 от ЗСУ.

Лице с увреждане, което има издадено по Закона за хората с увреждания направление за предоставяне на социална услуга, има право да ползва тези услуги без насочване от дирекция „Социално подпомагане“ или общината и без предварителна оценка на потребностите.

За изпълнение на ангажиментите по насочване към ползване на социални услуги *общината следва да разполага със специалисти*, които да ги осъществяват. Тези служители са определени от кмета на общината и могат да бъдат служители от общинската администрация, нейни структурни звена и/или от служители, които осъществяват дейности по предоставяне на социални услуги. Насочването за ползване на социални услуги на областно ниво за лица

---

¹ Общодостъпни са социалните услуги за: информиране, консултиране и обучение за реализиране на социални права и за развиване на умения, които се предоставят за срок, не по-дълъг от два месеца; мобилна превантивна общностна работа.

от цялата област се извършва от всички общини от областта съгласно условията, определени в споразумението по чл. 55, ал. 1 от ЗСУ.

Насочването за ползване на социални услуги на общинско ниво, които се предоставят от една община за лица от други общини, се извършва от общините съгласно условията, определени в споразумението по чл. 56, ал. 1 от ЗСУ.

Общината и Дирекция „Социално подпомагане“ *координират дейностите по насочване за ползване на социални услуги, обменят информация и си оказват съдействие*. За извършването на предварителната оценка при насочването общината може да изисква информация и становища от други органи и институции на централно, регионално и местно ниво, от семейството и близките на лицето, от личния лекар на лицето, от лечебни заведения, от институции в системата на предучилищното и училищното образование и доставчици на социални услуги, като те са длъжни да ги предоставят в рамките на срока, определен от общината.

Когато лицето, което се насочва за ползване на социална услуга има нужда от специализирана подкрепа за разбиране на информацията и избор на услуга, общината може да изисква подкрепа от доставчици на социални услуги.

В случай на необходимост на лицето от подкрепа, която не може да бъде оказана чрез предоставяне на социална услуга, то има право на съдействие за получаване на подкрепата от друг орган или услуга.

Насочването от общината за ползване на социални услуги, които се финансират от държавния и/или общинския бюджет, се извършва по желание на лицето, което то може да заяви устно – на място или по телефон, или писмено, включително по електронен път.

Заявяването се извършва до определените от кмета на общината по настоящия адрес на лицето структурни звена или служители. Заявените желания се регистрират от общината, а когато са за ползване социални услуги, финансирани от държавния бюджет, се регистрират в Интегрираната информационна система на Агенцията за социално подпомагане от служител на общината, притежаващ осигурен достъп до системата.

Насочването от общината за ползване на социални услуги се извършва *в срок до 20 дни* от заявяването на желанието за ползване на услуга. Служителят, извършващ насочването *в срок до три работни дни* от заявяване на желанието предлага дата и място за провеждане на среща, като това се съгласува с лицето. Срещата се провежда *в срок до 5 работни дни* в общината, определените структурни звена на общината или в друго, определено от кмета на общината място за насочване, синхронно от разстояние в електронна среда или при желание на лицето - на мястото, където то пребивава, в случай че не може да бъде организирана среща по друг начин. Срещата може да се проведе и в деня, в който лицето е заявило в общината своето желание да ползва социална услуга. На лицето се предоставя в устен и писмен вид, в достъпен за него формат и посредством средства и технологии, улесняващи разбирането, информация за съществуващите услуги, които има право да ползва и условията за заплащане и пълно и частично освобождаване от заплащане на такса за ползване на социални услуги.

Служителят, извършващ насочването с участието на лицето изготвя *предварителната оценка на потребностите* от социални услуги. Оценката се изготвя в писмен вид и се подписва от служителя, извършващ насочването и от лицето. При желание на лицето подписването на предварителната оценка може да бъде на мястото, където то пребивава. Предварителната оценка се предоставя на лицето незабавно след подписването ѝ. Оценката може да бъде изпратена на лицето и по електронен път. В случай че лицето, заявило желание за ползване на социална услуга, която се финансира от държавния и/или общинския бюджет, не желае да ползва предложените услуги, това се отразява в предварителната оценка. Когато предварителната оценка не съдържа предложение за ползване на социални услуги или на услуги, които лицето е заявило желание да ползва, тя може да се обжалва от лицето по реда на Административнопроцесуалния кодекс.

Предварителната оценка на потребностите от социални услуги се представя от лицето на ръководителя на съответната социална услуга. Когато лицето е избрало да ползва различни социални услуги, предоставяни от един или няколко доставчици на социални

услуги, то представя оригинал на предварителната оценка на ръководителя на една от услугите, а на ръководителите на останалите услуги предоставя копие от оценката.

2. Разработване на програми за развитие на качеството в социалните услуги от техните ръководители.

Ръководителите на социални услуги при разработване на програми за развитие на качеството следва да отчитат влиянието на различни фактори и да се съобразяват с:

- Анализиране на качеството на услугите и предписанията, препоръките и насоките, предоставени от Агенцията за качеството на СУ (АКСУ);

- Разработване на програмите при съгласуваност с кмета на общината, възложил услугите;

- Разработване и актуализиране на програмите с участие на служителите, осъществяващи дейности по предоставянето им.

- Актуализиране на програмите от доставчиците на СУ, при необходимост, след провеждане на консултации с лицата, ползващи услугите и годишното им преразглеждане.

- Системност на вътрешния контрол и мониторинг за по-добра ефективност и ефикасност;

- Ориентация на мерките за повишаване на качеството на услугата към постигане на конкретни резултати за потребителите;

- Активно включване на лицата, ползващи СУ, в процесите на контрол и мониторинг;

- Основан на фактите подход при вземането на решения за подобряване на качеството на СУ;

- Адекватност и навременност на мерките за повишаване на качеството и професионалната подкрепа;

- Непрекъснато усъвършенстване на качеството на предоставяните СУ, основано на анализ и факти.

- Подобряване на организацията на предоставянето на СУ на лицата, включително ефективността на услугата в отговор на потребностите им;

- Подобряване на специализираната среда за предоставяне на услугата с оглед спецификите на основните дейности и целевите

групи (в случаите, когато за предоставянето на услугата се изисква специализирана среда);

– Осигуряване на квалифицирани специалисти, които да осъществяват дейността по предоставяне на СУ с оглед спецификите на основните дейности и целевите групи;

– Осигуряване на професионално развитие и продължаващо обучение и специализирана подкрепа чрез супервизия на служителите, които осъществяват дейността по предоставяне на СУ;

– Извършване на периодичен и годишен вътрешен контрол и мониторинг на качеството на СУ, които доставчикът предоставя;

– Внедряване на иновативни и/или добри практики;

3. Разработване и прилагане на унифицирани правила на местно ниво за осъществяване на вътрешен периодичен и годишен контрол, мониторинг и оценка на качеството и ефективността в предоставяните социални услуги от техните ръководители

Периодичният и годишен вътрешен контрол и мониторинг на качеството и ефективността на предоставяните социални услуги се осъществява от техните ръководители, или от определени с тяхна заповед служители. Ръководителите на услугите имат право да наемат и външни експерти за извършване на вътрешния контрол и мониторинг. *Контролът и мониторинга* включва дейности по: оценка на съответствието на предоставяните социални услуги със стандартите за качество и критериите за тяхното изпълнение, приложими за тях съгласно § 1 от Преходните и заключителни разпоредби на Наредбата за качество на социалните услуги; събиране, обработване, анализиране и съхраняване на информацията за всички предоставяни от доставчика социални услуги чрез обхващане на всички лица, ползващи услугите; *провеждане на системно наблюдение на ефективността на предоставяните социални услуги с оглед на постигнатите резултати за лицата, които ги ползват*; идентифициране на силни и слаби страни, възможности и рискове в дейността по предоставяне на социални услуги; идентифициране на проблеми, пропуски, грешки и нарушения при предоставянето на социални услуги; *осъществяване на информационен обмен с лицата, които*

*ползват социални услуги*²; извършване на текущи проверки за резултатите от които се изготвят протоколи. В тази връзка е целесъобразно всяка община да разработи свои правила за осъществяване на вътрешен периодичен и годишен контрол, мониторинг и оценка на качеството и ефективността в предоставяните социални услуги от техните ръководители, назначени по трудово правоотношение от Кмета.

За провеждане на вътрешен контрол и мониторинг на качеството на предоставяните социални услуги, доставчикът им разработва и утвърждава Годишен план – график, съгласно чл. 23, ал. 1 от Наредбата за качество на социалните услуги.

Годишен контрол и мониторинг на качеството на предоставяните социални услуги се извършва чрез *изготвяне на обобщен писмен отчет* от Ръководителя на услугите, който включва обобщена информация за: резултатите от проведените тематични проверки през годината и анализите в съответните социални услуги; постигнатите за календарната година резултати от прилагането на Програмата за развитие на качеството на предоставяните социални услуги. В случай на идентифицирани при годишния контрол и мониторинг несъответствия или нарушения, ръководителят на социални услуги актуализира програмите за развитие на качеството на предоставяните от него социални услуги, инструментите и методите на работа, за което следва да бъде задължен да уведомява писмено кмета на общината или определен от него компетентен служител.

---

² С цел получаване на системна обратна връзка от лицата, ползващи социалната услуга „Асистентска подкрепа“, относно тяхната оценка на качеството на предоставяната услуга и постигнатия резултат от ползването ѝ в изпълнение на Проект BG05SFPR002-2.002-0097 „Укрепване на общинския капацитет в Община Велико Търново“ по Програма „Развитие на човешките ресурси“ 2021-2027 е разработен инструментариум за изследване на релеванността, ефективността, ефикасността, въздействието и устойчивостта на социалната услуга.

4. Осъществяване от общините на контрол и мониторинг на качеството и ефективността на социалните услуги, които се финансират със средства от държавния и общинския бюджет

Контролът и мониторингът на качеството и ефективността на социални услуги, които се финансират със средства от държавния и общинския бюджет се осъществява от определени от кмета на съответната община длъжностни лица от общинска администрация. Кметът на общината може да наема и външни експерти за извършване на контролните дейности.

Контролът и мониторингът на качеството и ефективността на социални услуги включва: оценка на съответствието на предоставяните на територията на Община социални услуги с приложимите за тях стандарти за качество и критериите за тяхното изпълнение; събиране, обработване и съхраняване на информацията; анализиране на силни и слаби страни в дейностите по предоставяне на социални услуги на територията на общината; анализиране на проблеми, пропуски, грешки и нарушения; осъществяване на информационен обмен с лицата, ползващи социални услуги; извършване на проверки на място.

Контролът и мониторингът на качеството и ефективността на социалните услуги, предоставяни на територията на общината е регулярен и ежегоден.

Регулярно наблюдение на качеството и ефективността на социални услуги, предоставяни на територията на общината, които се финансират със средства от държавния и общинския бюджет, се осъществява чрез: извършване на периодични или извънредни проверки на място в съответните социални услуги. Периодичните проверки се извършват най-малко веднъж на две години или при идентифицирана необходимост.

Извънредните проверки се извършват в случай на сигнал или жалба, както и по инициатива на общината.

Всяка периодична/извънредна проверка следва да бъде с комплексен характер и да цели постигне на цялостно проследяване на изпълнението на всички стандарти за качество и критерии за тяхното изпълнение, отнасящи се за всяка функционираща социална услуга на територията на общината. Всяка проверка се извършва

въз основа на заповед, издадена от кмета на съответната община. В заповедта се определят основанието, видът и обхватът на проверката, лицата, които ще я извършат, проверяваният доставчик (ръководител) на социални услуги, мястото, в което се извършва дейността по предоставяне на социални услуги, срокът за извършване на проверката и за изготвяне на доклад от нея. Всяка проверка се извършва в присъствието на служител на доставчика (ръководителя) на социалната услуга, осъществяващ дейности по ръководство и/или по предоставяне на социални услуги.

В срок до 10 дни от приключване на проверката се съставя доклад за установените факти и обстоятелства. Докладът се предоставя на кмета на общината и на проверявания доставчик на социални услуги, а когато той е самата община - на ръководителя на социални услуги.

В случай на установено при проверката несъответствие на социални услуги със стандартите за качество или други нарушения на нормативната уредба в областта на социални услуги, в тридневен срок от получаването на доклада и на документите към него, кметът на общината ги изпраща на Агенцията за качеството на социалните услуги, която предприема необходимите действия за контрол по реда на раздел трети, глава четвърта от Наредба за качество на социалните услуги.

Провеждането на ежегоден мониторинг на качеството и ефективността на социални услуги, които се предоставят на територията на общината и се финансират със средства от държавния и общинския бюджет се извършва чрез следните способности: събиране, обработване, анализиране и съхраняване на информацията за резултатите от контролната дейност на общината, в т. ч и за резултатите от контролната дейност на съответния ръководител на социални услуги, в случай че същият е назначен по трудово правоотношение от кмета на общината, относно качеството и ефективността на предоставяната социални услуги; събиране, обработване, анализиране и съхраняване на информацията от годишните отчети на частните доставчици, предоставящи социални услуги въз основа на договор за възлагане, сключен с кмета на общината след проведена конкурсна процедура; провеждане на системно наблюдение на състоянието

и ефективността на предоставяните на територията на общината социални услуги с оглед на постигнатите резултати за лицата, които ги ползват; анализирани на предложенията за подобряване на качеството и ефективността на социалните услуги, които се предоставят на територията на общината, разработени от Съвета по въпросите на социалните услуги; съдействие за периодичен преглед на програмите по чл. 112, ал. 1 от ЗСУ на частните доставчици, предоставящи социални услуги въз основа на договор за възлагане, и съгласуване на програмите за развитие на качеството на социални услуги; осъществяване на информационен обмен с лицата, ползващи социални услуги, и с доставчиците на социални услуги на територията на общината чрез анкети, беседи, дискусии.

5. Изпълнение на мерки за закриване на специализирани институции за лица с увреждания и създаване на качествени и достъпни социални и интегрирани здравно-социални услуги в общността. Реформиране на домовете за стари хора в съответствие със стандартите за качество на социалните услуги.

С оглед реализирането на процеса на деинституционализация на грижата за хората с увреждания и възрастните хора в ЗСУ е предвидено съществуващите специализирани институции за хора с увреждания³ да се закрият до 1 януари 2035 г. Предвидено е създаване на нови социални услуги и интегрирани здравно-социални услуги в общността, в които лицата, които са настанени към момента в домовете за хора с увреждания да продължат живота си с подходяща подкрепа. Паралелно е предвидено изграждане на нови подкрепящи услуги, които осигуряват подкрепа за дневни занимания, застъпничество и посредничество, обучение в умения и развитие на трудови умения, с което се подпомага социалното включване в общността. Броят на местата в новите услуги ще бъде по-голям и тяхното изграждане ще е насочено и към удовлетворяване на потребности на хора от общността. Всички дейности и мерки, свързани с деинсти-

---

³ домове за пълнолетни лица с умствена изостаналост, домове за пълнолетни лица с психични разстройства, домове за пълнолетни лица с физически увреждания, домове за пълнолетни лица със сетивни нарушения и домове за пълнолетни лица с деменция

туционализацията, следва да отговарят на принципите за деинституционализация на Европейския съюз и на препоръките на Комитета по правата на хората с увреждания.

По отношение на домовете за стари хора, в съответствие със ЗСУ, предстои те да бъдат реформирани до 1 януари 2025 г. като отговорят на стандартите за качество за резидентна грижа за възрастни хора в надтрудоспособна възраст, определени в Наредбата за качеството на социалните услуги.

6. Внедряване на иновации и добри практики за високо качество и ефективност в социалната работа с цел надграждане на развитието на качеството на социалните услуги и повишаване на конкуренцията при избор на социални услуги от потенциални потребители

Нунев (2013) отбелязва, че въвеждането на иновациите в областта на социалната работа предполага включването на редица субекти (държавни, общински, публични, НПО, доставчици и потребители и техни организации, общности и др.), които изграждат определена социална мрежа с културни, политически, териториални, времеви, институционални, нормативни и др. измерения. Освен това изследователи (Jalonen, H. & Juntunen, P. 2011; Murray R и др. 2010; Нунев 2013) подчертават, че:

- Иновациите в социалните услуги са вид социално-иновационен процес, при който се дава отговор на настоящи и бъдещи предизвикателства в обществото

- Иновациите в социални услуги са фактор за генериране на промени в системи за предоставяне на социални услуги.

- Иновациите в социалните услуги се фокусират върху начини, процеси и механизми; формиране и активизиране на нови решения, мобилизиране на креативността, обвързване на хора, идеи и ресурси

- Иновациите в социалните услуги не са линеен, а интерактивен процес на сътрудничество, обмен на информация, създаване на доверие.

През последните две десетилетия в рамките на Европейския съюз се стимулира изграждането на иновативни модели на интегрирани социални услуги. Тези модели са насочени към интегриране на

социалните услуги с други услуги в зависимост от спецификата и комплексния характер на проблемите и потребностите на клиентите. (Munday 2007) В основата им е разбирането за социалните иновации като средство за постигане на по-добра координация, между-секторно сътрудничество, ефективност, ефикасност, комплексност и устойчивост в посока към повишаване на качеството на живот на потребителите и постигане на по-висока степен на съответствие с техните интереси, потребности и обстоятелства. (Нунев 2013)

Добрите практики за високо качество и ефективност на социалните услуги⁴ са нови собствени подходи, които съчетават в себе си кумулативното използване на различни техники, знания и опит, съобразно приложимите стандарти за качество и критериите за тяхното изпълнение в разкритите и функциониращи социални услуги. Чрез внедряване на вече утвърдени добри практики за високо качество и ефективност на социални услуги, могат да се преодоляват по бърз и адекватен начин съществуващи фактически предизвикателства и пречки пред цялостното прилагане на критериите и стандартите за качеството и ефективността на съществуващите социални услуги. Добрите практики за високо качество и ефективност на социални услуги следва да се съобразяват с вида на съответната социални услуги и специфичните потребности на нейните потребители. Критериите за анализ на добри практики за високо качество и ефективност на социални услуги се утвърждават от Изпълнителния директор на Агенцията за качеството на социални услуги, съгласно чл. 57, ал. 1 от Наредбата за качество на СУ.

Заклучение

Настъпилите реформи в социалната сфера в началото на XXI век в Република България вменяват редица задължения и провокират не малко предизвикателства пред органите на местното само-

⁴ По своята същност добрите практики за високо качество и ефективност на социални услуги представляват допълнителни нови дейности и методи на работа, които се прилагат в процеса при предоставянето на социални услуги, с цел създаване на възможно най-рационална и най-резултатна организация на работния процес, която да доведе до постигне на надграждащ положителен социален ефект спрямо потребителите, ползващи/ползвали социални услуги.

управление, свързани с планиране, разработване и провеждане на държавната политика в областта на социални услуги.

Успешното предприемане на действия и мерки за изпълнение на новите ангажименти от страна на общините е важно условие за повишаване на конкурентоспособността на предоставяните от общините социални услуги.

ЛИТЕРАТУРА

Йоргова, М. 2012–1. Включване на потребителя в предоставяне-то на социални услуги. В: Юбилейна международна научно-практическа конференция „20 години инвестиция в бъдещето“, В. Търново, 18.05.–9.05.2012, Ред. Б. Байков, Н. Радев, Н. Вълчев и др., София: ГорексПрес, 2012, с. 599–603.

Йоргова, М. 2012–2. Социална работа: влияния и промени. Велико Търново: Ай анд Би

Йоргова, М. 2014. Динамика на работните отношения в социалната работа: от клиент към потребител на услуга. В: Перспективи за развитие на българската икономика [Електронен ресурс]: сборник научни доклади от научно-практическа конференция, Велико Търново на 30.11.–31.10.2014, Велико Търново: Ай анд Би

Йоргова, М. 2015. Влияние на мениджърализма в социалната работа. В: Развитие на българската икономика – предизвикателства и възможности [Електронен ресурс]: сборник научни доклади от научно-практическа конференция, Велико Търново, 05.11.–06.11.2015, Велико Търново: Ай анд Би

МТСП, 2022. План за действие за периода 2022–2027 за изпълнение на Национална стратегия за дългосрочна грижа [online] [Accessed: 10 May 2024] <https://www.mlsp.government.bg/uploads/35/sv/action-plan-ltc-2022-2027-final-1.pdf>

Нунев, С. 2013. Иновации в социалната работа и развитие на социалните услуги. – Science & Technologies, Social studies, Volume III, Number 7, pp.46-51 [online] [Accessed: 10 May 2024] <https://www.sustz.com/journal/VolumeIII/Number7/Papers/SashoNunev.pdf>

Закон за социалните услуги [online] [Accessed: 10 May 2024] <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137191914>

Наредба за качеството на социалните услуги [online] [Accessed: 10 May 2024] <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2137223813>

Национален статистически институт, 2023 Заети лица по икономически дейности и пол през 2023 година [online] [Accessed: 10 May 2024] <https://www.nsi.bg/bg>

Clarke, J. 1996. After social work? in N. Parton (ed) Social theory, social change, social work, Routledge

Ferguson, I. 2008. Reclaiming social work: challenging neo-liberalism and promoting social justice. Sage

Jalonen, H., Juntunen, P. 2011. Enabling Innovation in Complex Welfare Service Systems. Journal of Service Science and Management, 4, pp. 401–418.

Murray R., Caulier-Grice J., Mulgan G. 2010. The open book of social innovation. London: NESTA

Munday, B. 2007. Integrated social services in Europe. Strasbourg: Council of Europe, 2007.

Rogovski, St. 2010. Social work: the rise and fall of a profession?. Policy Press.

Spicker, P. 2010. Social policy: themes and approaches. Policy Press.

ПОДКРЕПА ЧРЕЗ МЕНТОРСТВО В РЕЗИДЕНТНИТЕ СОЦИАЛНИ УСЛУГИ ЗА ДЕЦА И МЛАДЕЖИ

Десислава Миткова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

SUPPORT THROUGH MENTORING IN RESIDENTIAL SOCIAL SERVICES FOR CHILDREN AND YOUTH

Desislava Mitkova

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Abstract: *Mentoring in the modern social reality is considered as a significant form of support for children and youth in vulnerable situations. In the context of residential social services, mentoring serves to promote the personal development and social integration of users. Mentoring programs are usually based on an individual approach and building stable trusting relationships with users, in order to provide effective socio-emotional, educational and career support. The leadership of the team caring for children and young people in residential care is a key factor for the successful implementation of mentoring programs. The democratic and transformational leadership style are distinguished by particular effectiveness in this area. This requires the mentors in this study to be considered in their roles as leaders, innovators and motivators, responsible for planning, coordinating and implementing mentoring support programs. The challenges in social work with children and youth in residential services require mentors to experiment with diverse interaction models that best correspond to the individual needs and best interests of the users. The ultimate goal is to create appropriate conditions for positive personal development, effective social integration and inclusion in the labor market through the implementation of specialized mentoring programs.*

Keywords: *support, mentoring, social services, leadership, innovation*

Въведение

Съвременното общество се характеризира с динамични промени и разнообразни предизвикателства, които засягат в значителна степен децата и младежите. Въпросите, свързани с грижата и подкрепата за тях, придобиват все по-значима актуалност и неотложност. Необходимо е да се създадат условия, които да осигурят пълноценно развитие, образование и социална интеграция за тези уязвими групи в обществото, които са изправени пред специфични предизвикателства и нужди.

Актуалността и значимостта от провеждане на задълбочено изследване по темата възникват като следствие от реалната потребност да се предостави комплексна и адекватна грижа и подкрепа на деца и младежи, които са настанени за различен срок от време в социални услуги от семеен тип. Първостепенна задача на социалната работа в резидентните социални услуги за деца е потребителите да получат не само физическа грижа, но също менторска и психологическа подкрепа, както и да им бъде предоставен достъп до подходящи образователни и кариерни възможности. Формирането на здрави основи по време на този жизнен етап оказва съществено влияние върху бъдещо развитие на децата, в това число успешна социална интеграция и личностно развитие.

Целта на настоящата студия е свързана с проучване и обобщаване на разнообразните аспекти на грижата и подкрепата, предоставяни на деца и младежи в рамките на социалните услуги от семеен тип. Обект на анализа са резидентните социални услуги, създадени с цел осигуряване на благоприятна среда за растеж и развитие на децата и младите хора.

Предмет на изследване са методите, подходите и програмите, които се използват в изследвания контекст с цел предоставяне на менторска подкрепа. Анализът на взаимодействието между различните видове подкрепа и тяхното въздействие върху личностния и професионалния растеж на децата и младежите е основен акцент в изследването. Това включва както оценка на съществуващите социални услуги от семеен тип и тяхната ефективност, така и проучване на конкретни методи и подходи, които допринасят за успешната интеграция и развитие на младите хора в общността. Във връзка с

изпълнение на основната цел се планират няколко изследователски задачи.

Обзор на научната литература и изследвания по темата, за да се оцени ефективността на съществуващите менторски програми в центровете за деца и младежи от семеен тип, с фокус върху възможностите за осигуряване на индивидуална и ефективна подкрепа. Проучване на факторите, които оказват влияние върху успешното изпълнение на менторските програми и тяхната способност да насърчат личностния, образователен и професионален растеж на децата и младежите.

Анализ на предимствата и потенциалните предизвикателства при внедряването на разнообразни подходи в менторството, включително използването на нови технологии и методи. Разработване на насоки и препоръки за подобряване на менторските програми, насочени към децата и младежите, настанени в резидентните услуги от семеен тип, с цел постигане на индивидуален успех и благополучие, включително след изход от социалните услуги.

Основният проблем, който възниква при планиране и реализиране на менторски програми в резидентните социални услуги за деца и младежи от семеен тип, би могъл да бъде свързан с несъответствието между нарастващата нужда от индивидуална подкрепа и ориентираните към групово обслужване структури на изследваните институции, което в голяма степен ограничава ефективността и дългосрочните резултати от менторските програми.

В хода на изследването следва да се установи потвърждаване или отхвърляне на основната изследователска теза, според която: добре структурираната грижа повишава възможностите за ефективна социална интеграция и бъдещи кариерни постижения на потребители, настанени в алтернативна семейна среда.

Професионалният опит и академичните ми познания, свързани с темата, ми дават възможност да изразя хипотетично предположение, че сигурната и стимулираща среда в детско-юношеския период оказва значително влияние върху бъдещите възможности и постижения, особено при деца и младежи, които се отглеждат, обучават и възпитават в условията на резидента грижа.

1. Същност и специфика на режима на работа в социалните услуги за деца и младежи от резидентен тип

Видовете социални услуги от семеен тип за деца и младежи обхващат разнообразни аспекти на грижата и подкрепата, предоставяни в среда максимално близка до семейната. Голяма част от мерките по закрила, като настаняването в подобен тип институции, целят децата да бъдат включени в подходящи, специализирани и целенасочени програми, развиващи техните образователни възможности, умения за социализация и обществена реализация. Затова е много важно в социалните услуги от семеен тип да бъде предоставена възможност за съчетаване на индивидуален подход в работата със специфични мероприятия и програми за интервенция, които да отговарят в най-голяма степен на потребностите и интереса на всяко дете.

В обхвата на резидентните социални услуги, младежите и децата получават възможност за развитие на лични умения, социални взаимодействия и активно участие в живота на местната общност. Важен методически аспект на режима на работа в социалните услуги от семеен тип е и насърчаване на себеизразяването, талантите и индивидуалните заложби, което спомага за формиране на положителна лична идентичност и самооценка при настанените потребители.

1.1. Видове социални услуги от резидентен тип за деца и младежи.

Основните социални услуги от резидентен тип, които се предоставят за деца и младежи, ограничени поради някаква причина от адекватна родителска грижа, биват три основни вида: ЦНСТ за деца с/без увреждания, Защитено жилище и Преходно жилище.

Според Агенцията за социално подпомагане (АСП) – „Център за настаняване от семеен тип“ (ЦНСТ) представлява специализирана институция, в която до петнадесет потребители (деца и младежи) могат да се отглеждат в сигурна и подкрепяща среда, която в най-голяма степен се доближава до условията на отглеждане в семейството (АСП, 2024). Социалните институции от тип ЦНСТ предоставят възможност за съчетаване на подкрепата с различни услуги и ресур-

си в общността, които повишават качеството на живот и благосъстоянието на настанените деца.

Основна цел на предоставяните услуги в ЦНСТ е да бъде осигурена необходимата подкрепа както за деца и младежи с различен вид и степен на физическо или психическо увреждане, така и за деца, при които не са констатирани заболявания. Основната задача, във връзка с реализираната социална работа в ЦНСТ, е да бъде моделирана и поддържана безопасна и положителна среда за живот, в която децата могат да растат и да се развиват посредством специализирана грижа и внимание от страна на екип от обучени специалисти.

По данни на АСП, броят на Центровете за настаняване на деца и младежи в страната към края на 2023 г. е малко над 266, като всеки от тях е лицензиран надлежно от Агенцията за качество на социалните услуги (АКСУ) и упражнява дейност съгласно разпоредбите в действащото българско законодателство. Основните закони във връзка с изпълнение на дейностите в социалните услуги от резидентен тип са Закон за закрила на детето (ЗЗД) и Закон за социалните услуги (ЗСУ). Част от мерките за закрила на децата по ЗЗД са предназначени да осигурят подходяща грижа и подпомагане за тях при възникване на различни неблагоприятни обстоятелства. В основната си част мерките по закрила на деца са насочени към (Закон за закрила на детето, 2000. доп. ДВ. бр. 66 от 1 Август 2023 г., изм. ДВ. бр. 106 от 22 Декември 2023 г.):

- Съдействие, подпомагане и услуги в семейна среда – осигуряване на подходяща помощ и подкрепа за децата в семейна обстановка.
- Настаняване в семейство на роднини или близки – детето може да бъде настанено при семейство на роднини или близки, когато семейната среда не е подходяща.
- Осиновяване – предоставяне на възможност за осиновяване от страна на подходящи семейства.
- Настаняване в приемно семейство – осигуряване на временно или дълготрайно настаняване на децата в приемни семейства.

- Предоставяне на социални и интегрирани здравно-социални услуги за резидентна грижа – осигуряване на специализирани услуги за грижа за децата.

Персоналът на резидентните услуги работи усилено за подпомагане на образователния процес на настанените деца и младежи, както и за стимулиране на техния академичен успех. Освен предоставянето на необходимите услуги, социалната работа в ЦНСТ се фокусира и върху индивидуалното развитие на потребителите. Изготвянето на специализирани индивидуални оценки, отчитащи техните умения, интереси и амбиции, служи като база за планиране на персонализирани подходи за подкрепа и менторство. Прилаганите менторски програми и индивидуални планове социалните услуги от резидентен тип допринасят за стимулиране на самоувереността и самооценката на децата, както и за развитие на техния личностен потенциал.

Защитното жилище е специализирана структура или обект, предназначен за предоставяне на закрила, подкрепа и услуги на лица, които се нуждаят от особен вид грижа и подкрепа (Негрова, 2021). Обичайно потребителите на този тип резидентни услуги са деца/лица със специални потребности, увреждания или лишени от семейна грижа, които не могат да водят самостоятелен начин на живот. Целта на защитното жилище е да осигури подходяща обстановка и грижа за настанените деца и младежи. В обхвата на резидентната грижа се предоставят различни видове услуги, включително медицински, психологически, образователни, професионални и социални услуги. В защитното жилище основният фокус на социалната работата е свързан с подпомагане на развитието и социалната интеграция на живеещите там лица (Сапунджиев, 2020).

Защитните жилища се управляват от частни доставчици или държавни институции, подобно на останалите резидентни социални услуги. В зависимост от спецификата на грижите, защитните жилища могат да се организират по различен начин и да предлагат разнообразни услуги, спрямо нуждите и ресурсите на настанените в тях деца и младежи. Основната цел е да се подпомогнат лица с увреждания да се реинтегрират успешно в обществото, като придобият необходимите умения за самостоятелен живот.

Защитеното жилище се отличава с по-малък капацитет от останалите социални услуги от семеен тип. В такъв тип институция, настанените лица получават възможност да водят самостоятелен начин на живот, подкрепяни от специалисти по психология, социална работа, право и трудово консултиране. Екипът подпомага потребителите във всекидневните им дейности, като насърчава развитието на техните умения за самостоятелен живот.

Преходното жилище е специализирана социална услуга от резидентен тип, предназначена да предостави временна закрила и подкрепа на лица със специални потребности или нуждаещи се от особена грижа. Потребителите могат да бъдат деца и младежи с увреждания, лишени от семейна подкрепа. Целта на преходното жилище е да помогне на тези лица да придобият необходимите умения и знания за самостоятелен живот и социална интеграция. В пряката работа с настанените деца и младежи ежедневно се прилагат различни видове услуги, включително медицински грижи, образователна подкрепа, социални консултации и изграждане на практически умения. Резултатите от социалната работа с децата следва да бъдат такива, че да ги подготвят за адаптиране към самостоятелен начин на живот след изход от социалната услуга.

1.2. Форми на грижа и подкрепа за потребители, настанени в социални услуги за деца и младежи от семеен тип

Социалните услуги за деца и младежи от семеен тип са обществени институции, които предоставят подходяща грижа и подкрепа за лица със специални потребности или лишени от семейна подкрепа (Миткова, 2022). Социалните услуги се организират така, че да предоставят качествена алтернатива на семейната среда и подходящи условия за развитие и социална интеграция на настанените деца и младежи. Една от основните форми на грижа се изразява в предоставянето на специализирана социална подкрепа за потребителите. Социалната подкрепа е насочена в посока помощ и съдействие на потребителите в различни аспекти на техния живот. Осъществява се чрез индивидуални консултации, менторство и обучения, във връзка с развитие на умения за самостоятелно функциониране и справяне с ежедневни предизвикателства (Ганева, 2008).

Консултациите се фокусират върху психологическата и социална адаптация на децата и младежите към условията и правилата за пребиваване в социалната услуга, развитие на комуникационните им умения и придобиване на самочувствие и самоувереност.

В рамките на социалната подкрепа се предоставят допълнителни услуги, свързани с образование, здравни грижи, професионално ориентиране и обучение. Целта е да се подпомогне интеграцията на децата и младежите в образователната система, да се улесни достъпа до здравни услуги и да се развият професионалните им интереси (Кривирадева, 2009). В обобщение, резидентните социални услуги помагат на потребителите да придобият знания и умения, които ще им помогнат да водят пълноценен на чин на живот след изход от услугата. Социалната подкрепа обхваща и процесите по организиране на свободното време чрез различни дейности, които са насочени към развитие на социалните умения и интеграция на децата и младежите в общността. Дейности се планират спрямо индивидуалните потребности на децата и могат да включват участие в културни, спортни и други обществени събития, които им помагат да се свържат с други хора и да се почувстват част от общността.

Образователната подкрепа за потребителите на социални услуги за деца и младежи от резидентен тип е от съществено значение за тяхното личностно и академично развитие. Специализираната педагогическа форма на подкрепа има за цел да съдейства на децата и младежите да развият своите умения и знания, да преодолеят образователни предизвикателства и да постигнат успешна академична интеграция (Попова, 2016). Образователната подкрепа се предоставя в рамките на различни аспекти на образователния процес. Много често специалистите в това направление са пряко ангажирани с подпомагане участието на потребителите в учебни и образователни програми, които са подходящи за тяхната възраст и индивидуални потребности (Стефанова, 2014). Подкрепата включва и съдействие при избор и записване в училище, консултации за избор на учебни предмети и образователни програми. Децата и младежите, настанени в социални услуги от резидентен тип, се нуждаят от индивидуална подкрепа в образователния процес, за което в резидентните институции се реализират множество дейности, свързани с инди-

видуални и групови образователни сесии, допълнителна помощ в процеса по самоподготовка или подготовка за държавни зрелостни изпити.

Психологическата и терапевтична подкрепа за потребителите на социални услуги за деца и младежи в ЦНСТ има за цел да подкрепи тяхното емоционално и психологическо благосъстояние. Психолозите и терапевтите ежедневно съдействат на потребителите при справяне с предизвикателни житейски ситуации, стрес, емоционални проблеми и др. Психологическата и терапевтична подкрепа включва следните дейности и услуги (Анчева, А. и Б. Мечкунова, 2011): индивидуална терапия, групова терапия, подкрепа при травматичен стрес, кризисни интервенции.

Индивидуална терапия. По време на сесиите с психолог се предоставя възможност на децата и младежите да разговарят спокойно за техните емоционални и психологически проблеми. Потребителите могат да изразят своите чувства, да разберат по-добре някои аспекти на собствената си личност, както и да работят за усвояване на положителни механизми за справяне със стреса.

Групова терапия. Груповата терапия предоставя възможност на децата и младежите да участват в колективни занимания, по време на които обменят опит и получават подкрепа от свои връстници и терапевти. Груповите сесии развиват социалните умения и повишават самочувствието на участниците.

Подкрепа при травматичен стрес. Децата и младежите, настанени в социални услуги от семеен тип, често са били свидетели или жертви на стресиращи събития и травми. Психолозите и терапевтите са подготвени да оказват специализирана подкрепа за справяне с тези трудности и възстановяването от тях.

Кризисна интервенция. Когато децата и младежите се изправят пред кризисни ситуации, психологическата подкрепа може да бъде от жизненоважно значение. Терапевтите в такива ситуации осигуряват неотложна помощ и съпровождане през трудни моменти.

От изложеното до момента става ясно, че социалните услуги за деца и младежи от резидентен тип играят ключова роля за благополучието и обществената реализация на настанените потребители, които се нуждаят от допълнителна подкрепа и внимание, за

да се развият и усъвършенстват като пълноценни личности (Миткова, 2024). В резидентните социални услуги се предоставя широк спектър от дейности, включително социална и психологическа подкрепа, образователни и възможности и менторска грижа, които ги подготвят за бъдещия им самостоятелен живот. Сериозен акцент се поставя върху развитие на заложбите и интересите на децата, както и усъвършенстване на социалните им умения чрез прилагане на индивидуален подход и съпричастност на грижата.

Подкрепата за кариерно ориентиране е друг вид специфична форма на подпомагане на децата и младежите, която играе основна роля за бъдещото им развитие и благополучие. В рамките на резидентните социални услуги потребителите биват консултирани и насочвани към подходящи за тях професионални сфери. Освен това, в условията на алтернативна семейна среда потребителите се обучават в техники за справяне с различни предизвикателства, в това число планиране на бъдеща кариера и реализиране на трудовия пазар. За децата и младежите, които са обхванати от институционална грижа, подкрепата за кариерно ориентиране е ключова в подпомагането им да преодолеят обстоятелствата и да се интегрират успешно в обществото. Това е процес, който изисква постоянна ангажираност и подкрепа от страна на служителите в центровете и обществото като цяло.

1.3. Характеристики на екипите от служители, полагащи грижи за деца и младежи в резидентните социални услуги

Преглед на дейността на социалните услуги от типа на ЦНСТ показва, че грижата и подкрепата, които се предоставят на настанените деца и младежи се отличава с комплексен и интегриран характер (Миткова, Теоретико-методически аспекти на подходите и стратегиите за социална работа с недоброволни клиенти - деца от резидентни грижи, 2024). Работата с деца и младежи в социалните учреждения е многоаспектна, като основната цел е след изход от социалните услуги, те да могат да се интегрират успешно в обществения живот и пазара на труда. За изпълнението на тази цел всяка социална услуга от семеен тип разчита на екип от мотивирани и подготвени служители. Подборът и управлението на човешките ре-

сурси в социалните организации, гарантира успешното следване на мисията и визията на социалното заведение, както и изпълнение на стратегическите цели, заложи в плана за развитие (Годишен доклад за дейността на сдружение „Дете и пространство“, 2020).

Ръководителите в институции за деца и младежи от резидентен тип организират, ръководят и контролират цялостната дейност в повереното им учреждение. Те управляват бюджета на социалната организация и се грижат за оптималното използване на ресурсите. Ръководителите работят с различни партньори по отношение на политики, програми и финансиране (Длъжностна характеристика на длъжност „Ръководител“, n.d.). В работата си се ръководят от етични и ръководни принципи, действайки в защита и интерес правата на децата. Ръководителите са отговорни и за създаването на сигурна и поддържаща достойнството среда за децата и младежите, които са настанени в учреждението. Длъжността им е сложна и отговорна и изисква умело съчетаване на различни знания, умения и качества.

Социалният работник е ключова длъжност в социалните услуги за деца и младежи от семеен тип. В отговорностите на социалния работник най-значимото е условието за осигуряване на подходяща индивидуална подкрепа за потребителите. Това включва изготвяне на индивидуални оценки на техните нужди и способности, както и разработване на индивидуални планове за подкрепа и развитие (Длъжностна характеристика на „Социален работник“, n.d.). Социалният работник участва пряко в посредничество, застъпничество и подкрепа за децата пред различни институции – здравни, образователни, правни институции, органи по закрила и др. Провежда работа с родителите и другите заинтересовани страни, за да осигури най-добрата грижа и подкрепа. Социалният работник поддържа точна писмена документация за поверените му случаи на потребители, като изготвя протоколи, оценки и доклади за напредък. Следователно, длъжността изисква социални, психологически и комуникативни умения, за да се гарантира ефективна и подходяща подкрепа за децата и младежите. Социалният работник участва активно и в подпомагането на децата да израснат в сигурна и подкрепяща среда, като ги напътства как да развият личностните си качества и потенциал в различни житейски ситуации.

Психологът е един от основните специалисти в социалните услуги за деца и младежи от семеен тип. Основна задача на психолозите е да осигурят психологическа подкрепа и грижа за потребителите, които са настанени в учредението. Това включва провеждане на психологически сесии, оценки, анализиране на поведението и емоционалното състояние на децата и младежите. Психологът помага на децата и младежите да разбират и управляват своите емоции, както и да се справят със стресови ситуации и предизвикателства. Психологическата работа включва провеждане на терапевтични сесии и събеседвания, които могат да включват и родителите или значими близки на потребителите, ако е необходимо, за да могат децата по-лесно да преодолеят лични проблеми (Ангелова-Барболова, Н. и С. Крушкова, 2013).

Педагогът е друг профилиран специалист в социалните услуги от семеен тип, чиято длъжност има за цел да осигури подходящи образователни програми и възможности за децата и младежите, така че те да могат да развият знания, умения за самостоятелно учене и вяра в собствения си потенциал. Педагогическите дейности включват планиране и провеждане на уроци и учебни занятия, които са адаптирани към нуждите и интересите на децата и младежите. Педагогът създава стимулираща учебна среда, която насърчава активното участие, сътрудничество и самостоятелност. Освен предоставянето на образователна подкрепа, педагогът се грижи и за развитието на социалните и емоционални умения на децата и младежите. По време на сесии се насърчава толерантността, уважението и сътрудничеството, което помага на учениците да се справят с конфликтни ситуации и да развиват позитивни междуличностни отношения (Линков, А. и колектив, 2005).

Арт терапевт е специфична длъжност в резидентните институциите за деца и младежи. Характеристиките на длъжността са съсредоточени върху използване на различни форми на изкуството като средство за подкрепа и менторство при деца и младежи в уязвимо положение. Арт терапевтът насърчава творческото саморазвитие на децата чрез използване на изобразителни, музикални или други форми на изкуство (Бакълтър, 2010). Методите на работа включват предоставяне на терапевтични сесии, в които децата и младежите

имат свободата да изразят своите емоции и мисли чрез изкуство. Професионалните умения на арт терапевтите помагат на децата и младежите да открият и разберат своите скрити емоции и проблеми в позитивна и подкрепяща среда.

Възпитателят е изключително важен специалист в резидентните социални услуги за деца и младежи. Преглед на длъжностната характеристика показва, че основният фокус от дейността е насочен към грижа, менторство и подкрепа в образованието на децата и младежите, които са настанени в учреждението. Възпитателят е отговорен за създаването на подходяща и подкрепяща среда, в която децата могат да се развиват и да постигат своите цели. Задълженията на възпитателя включват наблюдение, грижа и подкрепа за потребителите по време на цялото дежурство. Освен това, възпитателят е отговорен за безопасността и благосъстоянието им, като създава структурирани програми за занимания и учене, които са адаптирани към различните възрастови и индивидуални нужди (Цветанова, 2012).

Възпитателят насърчава положителното поведение и сътрудничеството сред децата и младежите, като утвърждава правила за добро поведение и уважение към другите. В ЦНСТ възпитателите упражняват и менторска подкрепа. Един възпитател може да е ментор на едно или повече деца в зависимост от своите лични и професионални компетенции, както и профила на настанените потребители.

Социалният асистент изпълнява значими функции в институциите за деца и младежи от семеен тип. Работните му ангажименти са свързани с подпомагане на децата и младежите в различни аспекти на техния ежедневен живот (МОН, КОД: 762040 Втора степен на професионална квалификация). Социалният асистент има за цел да насърчи самостоятелността, интеграцията и благополучието на младите хора. Ежедневно социалният асистент се включва в практически активности, осигуряващи подкрепа за децата и младежите във всекидневни им дейности. Например, приготвяне на храна, помощ при обличане, тоалет, съпровождане и вземане от учебни заведения и други социални услуги в общността.

Режимът на работа в резидентните социални услуги за деца и младежи се осъществява без прекъсване и е структуриран чрез работен график. Резидентните учреждения предоставят 24-часова грижа и подкрепа за децата и младежите, които са настанени в тях. В социалните услуги от резидентен тип обичайно се организира екип от различни специалисти, включително социални работници, педагози, психолози, медицински сестри и други професионалисти, както е описано по-горе. Мултидисциплинарният екип работи по график, за да осигури непрекъснатата грижа и подкрепа за децата и младежите.

За да се поддържа стабилен и ефективен режим на работа, служителите дават дежурства, като по-голяма част от екипа осигурява дейностите през деня. По този начин се гарантира присъствие на квалифициран персонал в най-активните часове на денонощието. Режимът на работа се планира така, че да се предостави време за образователни занимания, лично време и спортни дейности, както и за терапевтични сесии и други специфични програми, в това число и менторски. Специалисти работят съвместно, изпълнявайки плана за грижи, за да предложат на децата и младежите балансирана програма, която подпомага техния образователен и личностен растеж.

Методическите изисквания към екипа, полагащ грижи за деца и младежи в социални услуги от семеен тип, са съобразени със специфичните нужди и цели на тези учреждения (АСП, 2020). Всеки член на екипа следва да притежава съответните професионални компетенции и умения, свързани с професията, която упражнява. Социалните работници, педагозите, психолозите и другите специалисти от екипите по подкрепа трябва да имат добра подготовка и сертификация за изпълнение на задълженията. При работата с деца и младежи от ЦНСТ възникват специфични казуси, затова е важно членовете на екипа да се сътрудничат и да обменят информация за да се предостави интегрирана и координирана подкрепа. Екипът трябва да разбира, че всяко дете или младеж има уникални потребности и изисква индивидуализирана подкрепа. В тази връзка, методите и програмите за грижа и подкрепа се изготвят в унисон с индивидуалните способности, интереси и развитие на всеки потребител (АСП, 2014).

Програмите за подкрепа изискват професионално наблюдение и оценка на напредъка и развитието на децата и младежите от резидентните социални услуги. За целта се планират редовни срещи за обсъждане на индивидуалните постижения и зони за подобрене, както и адаптиране на подходите при необходимост. За да се осигури последователна и целенасочена подкрепа, екипът систематично планира дейностите и програмите за грижа. Това включва създаване на индивидуални планове за подкрепа за всяко дете, както и стратегии за развитие на социалната организация като цяло (Механджийска, 2015). Следва да се отбележи, че възпитанието, менторството и грижата за деца и младежи са високо отговорни задачи. В изпълнение на задълженията си, екипите от специалисти се съобразяват със строги етични стандарти, за да осигурят висока степен на професионализъм и доверие в работата си.

Етичният кодекс на работещите с деца¹ представлява комплекс от принципи и правила, които регулират поведението и отношението на професионалистите, които работят с деца и младежи, включително в социалните услуги от резидентен тип. Кодексът се основава на ключови международни документи и харти, които защитават правата и благополучието на децата. Някои от най-важните принципи в социалната работа с деца се базират на международни и национални документи като:

- Декларацията на правата на детето на ООН², приета през 1959 г. Тази декларация полага основите на защита правата на децата и като се обръща внимание на специфичните им потребности и интереси без да се прилага каквато и да е дискриминация.

- Кодексът на детето на Европейската комисия³. Този кодекс установява стандарти за защита на правата на децата и техните интереси в рамките на ЕС. Според този документ всякаква форма на насилие срещу деца както в семейна, така и в институционална среда е недопустима и се наказва от закона.

---

¹ Етичен кодекс на работещите с деца (Утвърден от Националния съвет за закрила на детето).

² Детски фонд на Организацията на Обединените Нации (УНИЦЕФ). Конвенция на ООН за правата на детето.

³ ЕК. Права на детето.

- Етични стандарти на специализирани организации и професионални сдружения. Различни организации и сдружения, които работят с деца и младежи, разписват свои организационни и етични стандарти и кодекси, които уточняват изискванията и отговорностите към членовете на персонала, полагащи грижи за деца и младежи.

Етичният кодекс на работещите с деца обикновено включва принципи, като зачитане на правата и достойнството на детето, приоритизиране на благополучието и интересите на децата, защита от насилие и злоупотреби, поверителност и съхранение на информацията, прозрачност и сътрудничество с родителите и законните представители, преодоляване на дискриминацията и други (Национален съвет за закрила на детето, 2003). Етичният кодекс служи като основа за създаване на сигурна, уважаваща и подкрепяща среда за деца и младежи, като основен приоритет са зачитане на правата и удовлетворяване на потребностите им. Кодексът служи и като рамка за професионалистите, които са информирани да как да изпълняват задълженията си в съответствие с международните стандарти и да оказват позитивно и благоприятно влияние върху живота и развитието на потребителите.

1.4. Форми на финансиране и отчетност

Социалните услуги от резидентен тип се финансират със средства от републиканския бюджет чрез делегирани финанси. Делегираните от държавата дейности са дейности или отговорности, които държавата прехвърля на друг субект или организация за изпълнение. Делегираните дейности могат да се отнасят до различни области на обществения живот, включително образование, здравеопазване, социални услуги, сигурност и други (АСП, 2020). Свързват се с определени задължения и правила, които трябва да бъдат спазени от организациите или лицата, които ги изпълняват. Държавата осигурява рамка от закони, регламенти или договорни условия, които определят условията и стандартите, според които трябва да се изпълняват делегираните дейности.

Държавата носи отговорност за надзора и контрола върху изпълнението на делегираните дейности, което включва следене за съответствия със задълженията и стандартите, както и съхранение

на отчетност и прозрачност във връзка с изразходените финанси и резултатите от дейностите. В тази връзка може да се обобщи, че делегираните от държавата дейности могат да се разглеждат като полезен инструмент за оптимизиране на обществените услуги и постигане на по-ефективни резултати.

Общините, към които се разкриват резидентни социални услуги, се явяват вторични разпределители с държавни средства, което означава, че държавата предоставя финансови ресурси на общините, които след това ги използват за финансиране на различни обществени услуги и проекти на местно ниво. Когато общините получават държавни средства, те следват определени правила и процедури за тяхното оползотворяване. Държавата може да установи специфични условия и изисквания, които общините трябва да спазят при използването на тези средства, като например представяне на доклади и отчети за реализираните дейности и резултатите, за които става дума и по-долу в изложението.

Общините, като вторични разпределители, имат важна роля в изпълнението на държавните политики и програми на местно ниво. Те управляват и използват предоставените средства отговорно и ефективно, за да гарантират, че те ще бъдат насочени към подпомагане на благосъстоянието и развитието на местните общности.

Даренията в социалните услуги за деца и младежи от семеен тип представляват алтернативен стълб за подкрепа и подобряване условията на живот за деца и младежи, лишени от родителска грижа. Даренията, които се приемат в социалните услуги могат да бъдат само в предметна форма. Парични дарения не се приемат. Това е важно правило, което гарантира прозрачността и етичността на дарителския акт.

Дарителите могат да предоставят различни предмети и материални стоки, които да послужат е ежедневието на децата и младежите в социалните услуги. Най-често дарения се правят на дрехи, обувки, играчки, учебни материали, хранителни продукти, мебели, електроуреди, спортни съоръжения и други предмети. За всяко дарение, което се предоставя на резидентната институция, се съставя протокол в два екземпляра. Приемо-предавателният протокол съдържа информация за предмета на дарението, името на дарите-

ля, датата на предоставяне на дарението и подписите на представителите на институцията и дарителя. По този начин се гарантира прозрачността на придобитите материални средства и се поддържа регистър за всеки дарителски акт.

1.5. Технически и финансов отчет на дейността

В общественения сектор и сред организациите, които предоставят социални услуги от семеен тип, техническият и финансовият отчет са важни инструменти за прозрачност и отчетност пред обществото, донорите и другите заинтересовани страни (Договор за възлагане на предоставянето на социална услуга, 2022). Отчетността дава възможност да се направи анализ и оценка на социалната отговорност и приноса към обществото на институциите и организациите, които работят с деца и младежи.

Техническият отчет дава подробна информация за изпълнението на предоставените услуги. Той описва осъществените дейности, програми и мерки, които са били изпълнени през определен период от време. Технически отчет се изготвя за всеки календарен месец, а в края на годината се изготвя и годишен отчет⁴. В отчета се отразяват специфичните програми за развитие и образование, терапевтични сесии, културни спортни и предприемачески активности и други дейности, които са били предоставени на потребителите. Отчетът съдържа информация за броя на настанените деца и младежи, видовете услуги, които са били предоставени, часовете на работа на персонала и други ключови показатели за дейността. Финансовият отчет предоставя информация за финансовото управление на социалните услуги. Той включва данни за приходите и разходите, бюджетните средства, получените дарения, разходите за заплати на персонала, инвестиции и други финансови трансакции. Финансовият отчет има за цел да покаже как са били използвани финансовите ресурси и дали са били спазени бюджетните рамки.

---

⁴ Наредба за качеството на социалните услуги. Приета с ПМС № 135 от 22.06.2022 г., обн., ДВ, бр. 48 от 28.06.2022 г.

2. Лидерство и менторство в социалните услуги за деца и младежи от резидентен тип

В контекста на резидентните социални услуги за деца и младежи, лидерството играе важна роля в установяването на вдъхновяващи и ефективни практики за подкрепа. Лидерството може да се разглежда като процес на вдъхновяване и управление на група индивиди, с цел постигане на общи цели и задачи. Менторството, от друга страна, е процес на индивидуална подкрепа и насърчаване, предоставян от опитни и мотивирани професионалисти (American Psychological Association, 2006). По отношение на центровете за деца и младежи от семеен тип, менторството изпълнява значими функции по осигуряване на образователна, възпитателна и психологическа подкрепа. Следователно, менторството може да бъде фокусирано върху работа по различни направления - както към образование и кариерно ориентиране, така и към социална интеграция и развитие на личностни умения.

Менторите представляват ключов човешки ресурс в създаването на вдъхновяваща и положителна среда за развитие, като самите те често се превръщат в пример за подражание от децата и младежите от резидентните социални услуги. Ето защо, визията на менторските програми трябва да бъде основана на стремежа за развитие и успех на младите хора, като целите се формулират като практични стъпки за постигане ѝ.

2.1. Определение за лидерство. Стиллове на лидерство.

Лидерството е способността да се влияе на отделните индивиди в посока тяхната мотивираност да работят за постигане на заложените цели и задачи (Гацова, 2020). Съществуват множество инструменти и средства, чрез които може да бъде оказано влияние върху други хора, така че те да бъдат направлявани в посока постигане на общите цели. Тук следва да се направи ясно разграничение между ръководителя и лидера, когато става дума за професионалните качества на ментора. Менторът може да притежава необходимите знания и подготовка, за да гарантира изпълнението на поетите ангажменти по случаи на потребители, но може да му липсват лидер-

ски качества, за да бъде вдъхновяващ модел за подражание за децата и младежите, настанени в резидентни грижи.

Това обстоятелство налага по сериозно разглеждане на теориите на лидерството, които имат за цел аргументират в по-голяма дълбочина ключовите въпроси, свързани с това, кога един ръководител или ментор може да се определи и като лидер. Началото на теорията за лидерството е поставена през първите години на 20-ти век от учените бихейвиористи. Те предлагат модел за изучаване на лидерството не на база съзнанието на индивида, а на база неговото поведение. Ярък представител на тази школа е Джон Уотсън. Бихейвиористите определят три подхода, като фактори на успешното лидерство в различни сфери на обществения живот, включително социалната работа. Това са: подход от позиция на личните качества, поведенчески подход и ситуационен подход (Симеонов, 2020).

Подход от позицията на личните качества. Изучаването на лидерството в организационната дейност от различно естество добива по-голяма популярност към средата на 20-ти век. Първоначалните изследвания имат за цел да изяснят свойствата или личностните характеристики на ефективните ръководители и ментори. Съгласно проведените систематични изследвания става ясно, че успешните ръководители притежават набор от качества, които могат да се открият и при други хора, които не се занимават със специфична дейност, свързана с управление на индивиди и случаи (Errida A and B. Lotfi, 2021). Изводите са направени в посока това, че всъщност тези положителни качества могат да се възприемат от ментора и да се превърнат в ценности, дори самият той да не ги притежава в достатъчно добре развита степен в началото на своята трудова реализация. Някои от тези характеристики или качества могат да включват: определено ниво на интелект и знания, хармоничен външен вид, честност, способност за критично мислене и анализ. На база проведените изследвания е направен и друг интересен извод, според който успешният лидер прилага различни свои качества при разрешаването на различни видове практически казуси.

Поведенчески подход. Обща концепция при тази теория се явява поведението на лидера, като се счита че стилът на поведение определя и стила лидерство. Това е причината да се съсредоточи

вниманието конкретно върху поведенческите аспекти. Тоест, ефективността на лидерството се определя не от личните качества, а от стила на поведение на ментора. Трите основни стилове на лидерство в научната литература са описани като авторитарен (еднолично управление), демократичен (частично споделено управление) либерален (споделено управление).

Авторитарният стил е форма на лидерство, при която информационните потоци и процесът на взимане на решения са концентрирани в личността на ментора от ръководен тип. При този стил на управление най-често се взимат еднолични решения без да бъдат подлагани на обсъждане или съгласуване с други заинтересовани страни (Vaari, 2015). По отношение на менторството при деца и младежи в ЦНСТ, не е препоръчително да се прилага такава форма на лидерство от страна на менторите. Авторитарният стил поставя децата в позиция на изпълнители, а техните ментори на разпоредители на права и задължения, при което трудно се създава доверителна връзка. Съответно, изпълнението на поставените цели в менторските програми и плановете за грижа, се превръща в истинско предизвикателство, което често дава негативни резултати и влошава ситуацията на самите деца.

При демократичен стил на лидерство, отговорният ментор за може да се допита до свои колеги, както и до самите деца и младежи за избор на най-благоприятните алтернативи на подходи и решения, които биха оставили трайни положителни следи върху тяхното личностно развитие, образование и възпитание. Следва да се вземе предвид, че в този случай на лидерска подкрепа, ролята на децата в процеса по вземане на решение изпълнява по-скоро консултативни функции. Менторът може да се съобрази с тяхното мнение и препоръки и да направи избор дали да ги приложи в хода на менторската програма. Тази форма на лидерство е най-подходяща за прилагане от менторите в социалните услуги за деца и младежи от семеен тип, тъй като дава известна форма на овластяване на потребителите и те се чувстват ценени и значими, вместо само да изпълняват конкретни препоръки (Селимай, 2020).

Либерален стил на лидерство предполага минимално вмешателство на ментора в управлението на дейностите, заложен в мен-

торските програми. В тази ситуация към децата и младежите се прилага свободен подход на комуникация и сътрудничество, при който те до голяма степен определят целите и правилата на програмите за подкрепа и менторска грижа. Този модел на лидерството може да се прилага при юноши и младежи, които са преминали през различни етапи на менторска подкрепа и са демонстрирали качества да си поставят високи цели, да се борят за тяхното постигане и да носят отговорност за собствените си решения (Антонова, 2022). Ако стилът на либерално менторство се прилага при по-малки деца съществува опасност да бъдат заложени неподходящи цели и задачи за личностно развитие, тъй като децата на тази възраст все още не са изградили идентичност и не са в позиция да си поставят реалистични цели.

Систематичен подход. Социалната промяна в демократичното общество изисква нов поглед и подход при разглеждане на теориите за лидерството. В последните години все по-усилено се говори за модел за развитие на лидерството, основан на социалните промени и процеси в обществото. Създаден през 1994 г., Моделът за социална промяна подхожда към лидерството като целенасочен, съвместен, основан на ценности процес, който води до положителна социална промяна. Моделът е изграден върху следните допускания (Селимай, 2020):

- Лидерството се занимава с осъществяването на промяна в името на обществото;
- Лидерството е съвместен процес;
- Лидерството е по-скоро процес, отколкото позиция;
- Лидерството трябва да се основава на ценности;
- Лидерството се основава на създаване на доверие, уважение и съпричастност;
- Образователните и социалните институции са много подходящи за развитие и усъвършенстване на лидерски качества;
- Менторството и подкрепата са мощни средства за развитие на лидерските умения при децата.

Моделът на лидерство в менторската грижа се базира на седем измерения или ценности, наречени „Седемте С“: съзнание за себе си, съответствие, ангажираност, обща цел, мултикултура, съ-

трудничество и ефективност (Maia, 2022). Всичките седем ценности работят заедно, за да постигнат трансцендентното „С“ на промяната. Моделът ясно регламентира обществената значимост на лидерската роля в социалните институции и в частност на менторите, полагащи грижа за децата в центровете от семеен тип.

Трансформиращ подход. Много интересна е и трансформационната теория за лидерството пречупена през призмата на управление на социалните дейности в резидентните социални услуги. Тук менторът – лидерът, се разглежда по-скоро като трансформираща се личност и ръководител, който променя възгледите и поведението си в зависимост от ситуацията. Така може и най-добре да бъде описан лидерът в специфичната среда на резидентните социални услуги, тъй като спецификата на дейността и работата с различни социални групи и индивиди изисква смяна на поведението и подхода при разглеждане на различни казуси. Трансформиращият лидер прилага разнообразни личностни и професионални умения, за да вдъхновява и направлява усилията на децата към постигане на значими за тяхното развитие цели:

- *Харизма*. Лидерите, които имат идеализирано влияние сред децата, младежите и своите колеги в екипа, се възприемат като харизматични. При тази форма на лидерство се наблюдава и известно почитание от страна на децата към техния лидер и ментор. Това създава предпоставка за изграждане на един идеализиран образ на ментора, като лидер, който децата и младежите от резидентните грижи възприемат с доверие, подражават му и много по-лесно усвояват ценности и напътствия. Визията на лидера се превръща във визия на последователите му, които в един момент започват да я припознават и като лична.

- *Вдъхновяваща мотивация*. При тази форма на лидерство, менторите създават големи очаквания сред децата и младежите, вдъхновявайки ги чрез мотивация, и споделяйки с тях своите виждания и гледна точка. Менторите, които умеят да използват в практиката си качеството вдъхновяваща мотивация, налагат високи стандарти в изпълнението на дейностите, които направляват. Те са способни на нестандартни действия и креативни решения. Прила-

гат метод на целеполагане, който позволява на децата да надскочат собствените си възможности, постигайки по-високи резултати.

- *Интелектуално стимулиране.* Представлява форма на лидерство, при която менторът цени високо интелектуалните и творчески способности на децата, окуражава ги да трупат нови знания и опит, да надграждат умения и компетенции. Така се насърчава иновативната дейност при изпълнение на менторските програми, както и творческото мислене на потребителите. От една страна тази форма на лидерство е двигател, който непрекъснато поражда промяна, а от друга страна развива способностите за разрешаване на моментните и бъдещи проблеми.

- *Индивидуално взаимодействие.* Тази концепция за лидерството извежда на преден план вниманието, което менторът обръща на децата и младежите от социалните услуги от семеен тип по отношение на тяхното личностно развитие и кариерно ориентиране. По този начин се откриват зоните за подобрение, като се прилага индивидуален подход и разбиране към потребностите и интересите на всяко дете. При тази форма на лидерство главната роля, която изпълнява менторът, може да се сравни с тази на съветник, който добре разбира потребностите от личностно развитие при индивиди в детска и младежка възраст. Менторът може да постигне високи резултати с децата като използва в практиката си някои свои силни лични качества и умения. Тук могат да бъдат посочени уменията за слушане с разбиране, проява на интерес и емпатия към казусите на децата, проява на състрадание към болката и проблемите им, както и акцентирание върху силните им страни и окуражаване. Индивидуалният подход на ментора позволява да се повиши мотивацията на децата и младежите, както и качеството на изпълняваните дейности по подкрепа чрез прилагане на подходяща стратегия.

2.2. Определение за менторство. Видове менторство.

От изложеното по-горе, може да се заключи, че лидерството и менторството могат да се разглеждат като взаимосвързани понятия. Менторството е процес на индивидуално насърчаване, подкрепа и наставничество, при който опитен и компетентен човек в ролята на ментор съдейства на по-малко опитен или по-млад човек, в случая

деца и младежи от резидентните социални услуги да постигнат личностно развитие и да демонстрират своя уникален потенциал.

Менторството може да се определи и като особен тип взаимодействие, основано на доверие, при което менторът предоставя насоки, съвети, умения и знания, които да помогнат на децата да постигат своите цели. Целта на менторската подкрепа в социалните услуги от семеен тип е да помогне на децата да се развият като личности и бъдещи професионалисти, които умеят да се справят с различни житейски предизвикателства и да преодоляват бариерите, които стопират техния успех при интегриране в обществото (Наръчник на ментора, н.д.).

Менторът не само предоставя знания и умения, но също така представлява източник на специфичен тип подкрепа и мотивация за децата. В този ред на мисли, отново на преден план излиза необходимостта от прилагане на индивидуален подход в менторската грижа за децата, включително чрез персонализиране на действията по закрила, които са адаптирани към нуждите и целите на всяко отделно дете.

Важно е да се отбележи също, че менторството е особен тип взаимоотношение, от което и менторът, и децата могат да извлекат ползи. Например, менторът може да развие лидерски умения, способност за проява на емпатия и разбиране към болката и проблемите на околните, докато децата могат да получат високо качество на грижа и подкрепа в трудна за тях житейска ситуация.

Менторството на деца и младежи от резидентните социални услуги е специфична форма на подкрепа и насърчаване, което има за цел да подпомогне тези уязвими групи индивиди да развият своя потенциал, да се адаптират към условията за живот в институционална среда и да преодолеят предизвикателствата, с които се сблъскват. Затова, основните цели на менторските програми при деца и младежи, настанени в резидентни грижи, следва да бъдат насочени в разнообразни сфери на взаимодействие и подкрепа, като например (Възпитателното училище-интернат „Христо Ботев“, 2019):

Емоционална подкрепа и стабилност. Менторите предоставят емоционална подкрепа, разбиране и изграждат доверие, което

помага на децата и младежите да се справят със стресиращи и емоционални предизвикателства, произтичащи от тяхната уязвимост.

Развитие на социални умения. Чрез редовна комуникация и общуване с менторите, децата и младежите от ЦНСТ развиват социални умения, като емпатия, сътрудничество, решаване на конфликти и умения за взаимодействие.

Образователни постижения. Менторите помагат на децата и младежите в усилията им да придобият добро образование, като им съдействат с допълнителни разяснения върху учебния материал, писане на домашни подготвка на външни оценявания и др.

Развитие на самоувереност. Чрез менторска подкрепа, децата и младежите от ЦНСТ развиват лични умения и самоувереност, които са необходими за успешното им интегриране и функциониране в обществото.

Ориентация към бъдеща кариера и професионален път. Менторите предоставят насоки и съвети относно възможностите кариерно развитие и помагат на децата и младежите да се насочат към бъдеща професионална дейност.

Процесът на менторство при деца и младежи от резидентните социални услуги най-общо включва няколко основни стъпки. На първо място е селекцията на ментори. Менторите, които работят с деца и младежи от резидентни услуги от семеен тип, се избират внимателно, като се оценява тяхната способност да създават позитивни и поддържащи отношения с конкретни деца. Следва формулиране на индивидуалния подход в грижата. Всяко дете или младеж има свои уникални нужди и предизвикателства. Менторите се насочват към индивидуални подходи за подпомагане на всяко едно дете, така че неговите потребности да бъдат удовлетворени в максимална степен. Етапът по редовна комуникация между менторите и децата/младежите е ключова за установяване на доверие и успех в менторската подкрепа. Не на последно място по значимост, трябва да се планира и участие на семейството и други членове на персонала в менторската програма. Успешното менторство включва сътрудничество с родителите или различни специалисти, за да се постигне синергия в усилията за подкрепа и насърчаване. При изпълнение на всички дейности по подкрепа, разписани в менторска програма,

се очакват следните позитивни резултати: подобро самочувствие и мотивация на потребителите, по-добри академични постижения, развитие на социални и меки умения, по-добри перспективи за бъдеща реализация.

2.3. Роля на менторите в процеса на подкрепа. Визия, мисия и цели на менторските програми.

Всеки менторски процес изисква прецизно изпълнение на дейностите по целеполагане. Целите в менторските програми за деца се явяват естествено продължение на мисията и визията на социалната организация. От тяхното изпълнение пряко зависи не само дейността, но също така имиджът и авторитетът на резидентните социални услуги. В тази връзка, целите могат да се идентифицират и като специфичните резултати, които социалната институция се стреми да постигне при проектиране на своята мисия, визия и ценности (Пенчев, П. и И. Пенчева, 2002).

Целите на менторската подкрепа в социалните услуги за деца и младежи от семеен тип могат да се планират за изпълнение в различен времеви интервал. Това дава възможност в практиката да се разграничават краткосрочни и дългосрочни цели. В повечето литературни източници е прието под краткосрочни цели да се разбират тези цели, които са предвидени за изпълнение в период под една година (Иванов, 2014) (Yanishevskа, 2017). Реципрочно, дългосрочните цели обхващат реализацията на намеренията в период по-дълъг от една календарна година. Времето за изпълнение на поставените цели поставя друго важно изискване в процеса на целеполагане, а именно планирането на гъвкави цели. Това означава, че в самата им формулировка трябва да се предвиди момент на алтернативен подход и мислене. Особено значимо влияние върху алтернативното изпълнение на целите играят променящите се условия и фактори в околната среда. Понякога ситуацията е възможно да усложни до такава степен, че първоначално заложените цели изобщо да не успеят да се осъществят. Основните етапи в процеса на планиране на менторската подкрепа, основа на цели са: целеполагане, определяне на средствата, определяне на измерителите, проверка и контрол на изпълнението.

Работата по високи цели, тяхното изпълнение и адекватно оценяване изискват от ментора да притежава добре развити меки умения, които да може да предаде и на децата, за които полага грижи. Меките умения или на английски език „soft skills” се свързват с личните качества и умения на индивидите, а не толкова със знанията, които притежават и академична подготовка. Като такива, те обхващат чертите на характера и стиловете на поведение, благодарение на които човек взаимодейства с околните и изгражда социални контакти и връзки (Cimatti, 2016).

Меките умения могат да бъдат описани като набор от индивидуални характеристики на личността и демонстриране на определен тип поведение, които се използват в обществото за създаване на ефективно взаимодействие с околните. Те са силно свързани със знания за социалните очаквания и порядки, независимо дали са научени, или придобити. Хората с изразени меки умения коригират своето поведение и комуникация в движение в зависимост от реакциите на околните, което е много важно и при работата с деца и младежи в социалните институции от семеен тип.

В много социални организации служителите със силни социални и меки умения се оценяват високо, поради положителното им поведение към потребителите, колегите и партньорите. Тези служители се разглеждат като екипни играчи, които работят добре с другите, за да постигнат обща цел. Ето защо, едно от ключовите меки умения на 21-ви век, характеризиращи менторската подкрепа, е работата в екип.

Отличителните меки умения на менторите в социалната сфера включват богатата палитра от лични качества и стратегии за поведение в зависимост от условията на социалната среда. Съществуват някои умения, които в днешното съвремие се определят като задължителни и универсални за ефективната работа на всеки професионален ментор. Част от тях включват (Chaudhari, 2022): работа в екип, комуникационни умения, управление на времето, мотивация, критическо мислене и анализ.

Уменията за работа в екип се състоят от взаимосвързани способности, които позволяват ефективна работа в организирана група за постигане на обща цел. Уменията за работа в екип са жизнено-

важни за организациите в социалната система, тъй като екипите са основна организационна единица в много социални учреждения, в това число и социалните услуги от семеен тип. Работата в екип се случва тогава, когато служителите си сътрудничат и използват индивидуалните си умения за постигане на общи цели. Най-добрите умения за пълноценно екипно взаимодействие: уважителна комуникация, готовност за разрешаване на конфликти и проблеми, изграждане на доверителна връзка и активно слушане, способност за взимане на съгласувани решения, планиране и прогнозиране, толерантност, съпричастност и др.

Способността да се изразява личната гледна точка, в съчетание с проява на активно и уважително изслушване на мнението на събеседниците, е крайгълният камък на ефективната работа в екип. Обменът на информация в социалната сфера трябва да бъде ефективен независимо от носителя – лична комуникация, писмени съобщения, телефонни разговори и други. Освен това невербалните аспекти на комуникацията са също толкова важни, както и вербалните. Добрите менторски екипи изграждат култура на откритост и взаимно доверие. Така се създава положителна среда за работа, в която всеки участник се чувства в безопасност свободно да изрази своята позиция.

Конфликтът е неразделна част от всяко екипно усилие. От фундаментално значение е да се изградят умения и положителни навици за справяне с възникнали организационни проблеми и конфликти. Не бива да се подценява природата на конфликтите и тяхното свойство да ескалират. По тази причина уменията за решаване на проблеми са от основно значение за всеки член на менторския екип. Способността да се разглеждат проблемни ситуации от различни ъгли, е движещата сила, която позволява на екипите да постигнат успех, въпреки появилите се предизвикателства при работата с деца и младежи.

Вземането на решения е друга значима задача на менторския екип. Практически, изработването на ефективно решение е сложен и многокомпонентен процес, поради динамиката във външната и вътрешна среда на организацията. Понякога тези обстоятелства, в съчетание с разнопосочни гледни точки на участниците в менторския

екип, могат да доведат до вземане на непопулярни решения. Това, което отличава ефективните ментори, които работят в екип, е способността им да виждат глобалната картина, да потискат егото си, когато е необходимо, и да мотивират останалите участници да работят за общата цел. Взимането на решения в екип обикновено налага и изработването на план за действие, който всеки член на екипа разбира, следва и знае до какво ще доведе. След като планът бъде съгласуван, всички членове на екипа могат да организират своите задачи, да определят крайни срокове за тяхното изпълнение в посока постигане на положителен резултат (Kozlowski, S. and Ilgen, D., 2016).

Комуникационните умения са задължително условие за ефективна работа в социалната сфера. Умението да се изслушва събеседника, е един от най-добрите начини за оценка на комуникационните умения, защото ако човек не е добър слушател, може да не разбере какво искат да кажат събеседниците му. Активното слушане включва способността внимателно да се възприема това, което казва другият човек, да се задават уточняващи въпроси, а понякога и да се използва перифразиране на това, което събеседникът казва, за да се осигури разбиране (Стоицова, 2018). Чрез активното слушане е възможно по-добре да се разбере какво се опитва да каже другият участник в комуникацията и да се реагира по подходящ начин.

Важен елемент в комуникацията е и невербалното изразяване, което може да бъде описано с поведението на тялото в процеса на комуникация или така нареченият – език на тялото. Познаването на невербалните знаци и сигнали е ключово умение на менторите в социалната сфера, тъй като децата често поставят бариери и отказват да комуникират. Менторът знае, че зрителният контакт, жестовете на ръцете и тона на гласа често съпътстват посланието, което се предава вербално. Зрителният контакт е съществен елемент на успешната комуникация и се възприема като демонстрация на лична заинтересованост и фокусиране с обсъжданата тема. Наред със зрителният контакт при личната комуникация от съществено значение е и стегнатото общуване, тоест да не се казва прекалено много, но и да не е прекалено малко. Посланията трябва да се изразяват ясно и директно с фокус върху основния въпрос или тема, така че да бъ-

дат максимално разбрани от отсрещната страна. Чрез приятелски и приветлив тон могат да бъдат насърчени децата и младежите да се включат в открита и ефективна комуникация. Учтивото и уважително отношение е друго важно условие за добра комуникация и партньорство в социалните услуги от семеен тип и е част от етичните норми за поведение на професионалистите (Иванова, 2017).

Мотивацията, като термин в менторската подкрепа, служи за обозначаване на процеса по насърчаване на другите да постигнат конкретни цели. По своята същност мотивацията представлява съвкупност от външни и вътрешни фактори, които могат да насърчат индивида да предприеме определени действия за постигане на конкретна цел. В основата на мотивацията се разглеждат потребностите на индивида и по тази причина се поставя акцент на основните модели на потребности, представени в редица научни трудове на авторите Маслоу, Олдърфър, Херцберг и др.

В съвременната наука се разглеждат различни способности за насърчаване на индивидите. В мотивационните стратегии, насочени към децата и младежите от резидентните социални услуги, често могат да се отбележат следните параметри: материални и нематериални стимули, модерни и безопасни условия на средата за живот, морални стимули, възможност за изпълнение на комплекси подкрепящи дейност и др. В тази връзка неизменно следва изводът, че в основата на мотивационните стратегии лежат човешките потребности на всеки индивид независимо от възрастта, в която се намира (Попова С., 2023).

Съгласно теорията за йерархия на потребностите на Маслоу, човек се мотивира последователно с удовлетворяване на поредица от потребности, които той условно разделя на слоеве, формиращи пирамида (Маслоу, 2018). Потребностите са структурирани в определени нива, като основното в тази теория е, че човек не може да премине в по-горно ниво, ако не е задоволил потребностите от по-долно ниво. Маслоу счита, че удовлетворените потребности подтикват човек към действие, както и обратното. В основата на пирамидата лежат на първи ред физиологичните потребности, без които животът би бил невъзможен. Това са въздух, вода, храна, сън и др. Веднага след тях идват потребностите, които карат човек да се чув-

ства сигурен. На третия ред Маслоу поставя социалните потребности, които включват приятели, семейство, обич и др. Предпоследното ниво на йерархия включва потребностите на човек от това да се чувства уважаван, а на последното ниво са потребностите от реализация. Йерархията на потребностите не може да бъде прилагана при всеки случай, тя по-скоро се отнася до общата картина.

За мотивацията основана на потребностите пише и К. Олдърфър в изследване на тема „An empirical test of a new theory of human needs“ от 1969 г. Неговата теория е, че потребностите могат да бъдат систематизирани само в три групи. Нарича теорията си ERG от първите букви на думите essence (същност), respect (уважение) и growth (растез). Йерархичните структури на Маслоу и Олдърфър могат да бъдат съпоставени, като при втория случай човек може да преминава през различните нива, като удовлетворява потребности от основата към върха и обратно (Иванов, 2004). При Маслоу движението винаги е от основата към върха на пирамидата само чрез предварително задоволяване на потребностите от по-ниско ниво.

Двухакторната теория за мотивацията на Херцбърг е създадена след проведено изследване в периода 1950 -1960 г. относно факторите, които оказват мотивиращо и демотивиращо въздействие върху служителите в организацията. Херцбърг счита, че съществува взаимовръзка и постоянно движение от състояние на удовлетвореност и неудовлетвореност. Този непрекъснат ход или движение оформят двата цикъла. В тази теория се формулират две групи потребности: потребност от успех и потребност от принадлежност и власт.

На база представените по-горе теории за мотивацията, може да се обобщи, че в основата на всеки един мотивационен процес са заложили уникални процеси, които насърчават индивида да задоволява своите потребности и да постига по-високи цели. Потребностите могат да бъдат материални, морални и др. Връзката между мотивацията и потребностите е представена в така наречените мотивационни модели. От своя страна, прилагането на тези модели, в зависимост от ситуацията, може да стимулира различни дейности в социалната организация и да повиши ефективността на менторските програми. Правилно определените потребности на децата и

младежите са ключът към създаването и прилагането на мотивиращи програми за менторска подкрепа и грижа в резидентните услуги.

Управление на времето е умение от съществена значимост в социалната сфера, където графикът на дейностите е много интензивен. Управлението на времето се определя като способност за използване на работното време по продуктивен и ефективен начин (Nasrullah, S. and M. Khan, 2015). В този ред на мисли може да се изкаже и предположение, че управлението на времето следва да се разглежда като комбинация от продуктивна работа и приоритизиране на работните ангажименти във времето. Менторите, които са добри в управлението на времето, са добри в това да се справят с няколко задачи в рамките на определен интервал от време. Те също така са по-добри в приоритизирането и степенуването по важност и значимост на работните задачи. Задачите, които изискват незабавно действие, обикновено се приемат като неотложни или задачи от спешен порядък. Изпълнението на неотложни и важни задачи е от първостепенно значение за гладкото протичане на менторската програма и всяко неизпълнение или отлагане може да доведе до нежелани последици за подкрепяните деца и младежи.

Критично мислене представлява умението да се анализира, синтезира, оценява и прилага конкретна информация, събрана чрез разнообразни методи като наблюдение, опит, размишление с цел решаване на проблеми (Snyder, L. and M. Snyder, 2019). На менторите в социалните институции за деца често им се налага да анализират проблеми или ситуации и свързаните с тях факти, данни или доказателства. Критичното мислене позволява да се вземат логични и информирани решения на база цялостен анализ на изложената фактология по случая. Няколко са елементите, оформящи способност за критично мислене на ментора: безпристрастност, анализ, тълкуване и самоусъвършенстване.

Критично мислещ ментор се отличава с безпристрастност при разглеждане на фактите и обстоятелствата, характеризиращи проблема. Това му дава възможност да остане отворен към различни гледни точки. На база анализ и разбиране на събраната информация може да се направят заключения и да се предприемат подходящи коригиращи действия.

2.4. Очаквани резултати от изпълнение на менторски програми в ЦНСТ за деца и младежи

В социалните услуги за деца и младежи от семеен тип менторските програми представляват значим инструмент за насърчване, мотивиране и подпомагане развитието на децата и младежите. Очакваните резултати от тези програми се основават на доказаните ползи на менторството, което помага на децата и младежите да се приспособяват към различни условия, укрепва тяхната самочувствие и подобрява уменията им за самостоятелно функциониране в обществото. Основните очаквани резултати от успешно изпълнение на менторски програми в ЦНСТ могат да намерят израз в следните направления, описани по-долу.

Подобрено емоционално и психологическо благополучие. Менторските програми предоставят възможност за създаване на стабилни, поддържащи и надеждни връзки между менторите и децата/младежите. Чрез тези връзки децата се чувстват подкрепени и разбрани, което води до намаляване на усещането за изолация и страх. С течение на времето, при подкрепяните деца и младежи се наблюдава подобрене на емоционалното състояние, намаляване на стреса и развиване на копинг механизми за справяне с ежедневните предизвикателства.

Развитие на социални умения и поведение. Менторите често са възприемани като ролеви модели за децата и младежите, които страдат от различни травми, свързани с минал житейски опит. Чрез подкрепа, насърчване и мотивация, основана на индивидуалните потребности и интереси, менторите успяват да развият социални умения при децата и младежите, като комуникация, емпатия, решаване на конфликти и сътрудничество. В бъдещ момент тези умения се трансформират в положително поведение, което подобрява взаимоотношенията на децата с околните и прави адаптацията им в обществото по-ефективна.

Академичен успех. Менторските програми в голяма степен се фокусират върху подпомагане на учебно-възпитателния процес и усилията на децата да постигат високи образователни успехи. Чрез индивидуална подкрепа и насърчване, менторите играят ключова роля в повишаване на мотивацията за учене и навиците за самостоя-

телна подготовка. Подобреният успех в училище води до повишаване на самочувствието на децата, като същевременно отваря и възможности за планиране на менторски дейности в посока кариерно ориентиране.

Подготовка за професионална кариера и интеграция в обществото. Менторските програми могат да помогнат на младежите да определят по-добре своите интереси, таланти и умения, което значително подпомага бъдещия им избор на кариерна реализация. Чрез работа по цели, свързани с професионална подготовка и предоставяне на ресурси за обучение и опит, менторите подпомагат младежите да се интегрират успешно в обществото и да бъдат продуктивни участници в пазара на труда.

В модерните социални услуги измерителите, по които се прави оценка на постигнатите резултати и ефективността от процеса на менторска грижа и подкрепа, са доста променени спрямо минали периоди. Критериите за оценка са индикатори и характеристики, които могат да бъдат измерени, за да се оцени безпристрастно един процес на изпълнение от гледна точка на резултата и въздействието, които са произведени. Критериите могат да бъдат количествени или качествени. В практиката за безпристрастно и мотивиращо оценяване често се използват матрици с критерии, в които са включени различни индикатори, формиращи справедлива оценка на постиженията. Някои примери в това отношение могат да включват (Национален инспекторат по образование, 2019):

Индикатор за резултат – директният и непосредствен ефект от работата в процеса на менторска подкрепа, т.е. промените настъпили в резултат на реализираните дейности.

Индикатор за въздействие – дългосрочното въздействие след процеса на менторска подкрепа, което да се изразява в полза на децата и младежите за трайно подобряване на навиците и ежедневието им и мотивиране процесите на личностно израстване.

Индикатор на общите и специфични цели – изразяват се чрез въздействията, които са постигнати по време на процеса по менторска подкрепа. Общите цели са тези, които заедно с децата и младежите са определени, като генерални, базисни и значими за цялостно подобряване на картината. Специфичните цели се определят лич-

но от ментора на база на експертната му преценка и наблюдения. В работата по време на менторските сесии, менторът трябва да се стреми да прилага такива методи и задачи, които да съчетават в себе си работа и по общите, и по специфичните цели. Така се постига цялостна мотивация на личността за стремеж към усъвършенстване и постигане на високи резултати от собствени усилия.

3. Иновации и добри практики в менторските програми

В последните две декади менторските програми се оказват изключително полезни за индивидуалното развитие на децата и младежите от резидентните социални услуги в различни страни по света, тъй като предоставят възможност на потребителите да се възползват от опита и знанията на обучени професионалисти в сферата. Реализирането на програми за личностно и професионално развитие неминуемо води до разширяване на кръга от знания, умения и компетентности за самостоятелен живот при потребителите след изход от услугата.

3.1. Практикувани менторски програми в резидентните социални услуги за деца и младежи.

Преглед на публичните онлайн страници на някои доставчици на социални услуги⁵ от семеен тип показва усилията на професионалистите да създадат достатъчно благоприятни условия и възможности, които трайно да променят житейската ситуация на потребителите. В този контекст, на менторството се отдава необходимата роля и в много резидентни центрове менторските програми са възприети и се практикуват, като мощен инструмент за подкрепа и мотивация на подрастващите. Ключови елементи на менторските програми за деца от резидентни грижи са: индивидуална подкрепа, кариерно ориентиране и консултиране, помощ за продължаване на образованието и обучение в умения за самостоятелен живот.

С въвеждане на менторски програми в ЦНСТ, Преходно жилище и Защитено жилище се цели персонализиране на грижата и адекватно стимулиране на децата, така че да бъдат постигнати дългосрочни цели и резултати. Този аспект заема важно място сред ак-

---

⁵ Карин дом, SOS детски селища, Уницеф, Соник Старт и др.

туалните теми в областта на социалната работа, психологията и педагогиката, тъй като оценява наложителната необходимост от прилагане на специализирани програми, чиято насоченост е конкретно към индивидуалните нужди и потребности на децата и младежите. Менторските инициативи се явяват една добра възможност за създаване на алтернативи за развитие и интеграция, които отчитат уникалните характеристики на детската личност и се фокусират върху развитие на силните характерови черти.

В последните години се наблюдава и засилен интерес на обществеността към програмите за менторска подкрепа. Публичната информация, достъпна онлайн, показва нарастващ брой на публично-частните партньорства в социалните услуги от семеен тип за деца и младежи. Сътрудничеството между публични институции и частни организации подпомага реализирането на менторски програми, като предоставя по-голям обем от ресурси, експертиза и опит.

Дългогодишните партньорства в сферата доказано постигат по-високи стандарти в програмите за индивидуална подкрепа на деца и младежите, настанени в резидентни грижи. Разглеждайки многоаспектността на менторските програми в социалните услуги от семеен тип, могат да бъдат посочени и някои конкретни примери, които илюстрират значението и приноса на публично-частните партньорства в грижата.

Например, потребител, който е настанен в резидентна грижа след извеждане от семейната си среда, може да се възползва от менторска програма, която да го насочи към конкретни образователни и професионални възможности. Социалните институции поддържат сътрудничество с местни предприятия и организации, които в някои случаи предоставят стажантски програми или обучения, а менторите подкрепят младежа в процеса на професионално ориентиране.

Децата и младежите, които са настанени в резидентни социални услуги обичайно изграждат силни доверителни връзки към специалисти, притежаващи психологически или педагогически компетенции. По този начин менторите планират по-прецизни индивидуални сесии за подкрепа, в които помагат на децата да се справят с емоционални трудности чрез сътрудничество с други специалисти.

Партньорството между резидентните услуги за деца и младежи и местни спортни клубове може да разшири обхвата на менторските програми. Менторите, съвместно с опитни спортисти или треньори, могат да насърчават физическата активност, здравословния начин на живот и екипната работа при деца и младежи.

В сътрудничество с образователни институции, менторските планове биха могли да бъдат насочени към предоставяне на допълнителна образователна подкрепа за децата и младежите, които се нуждаят от помощ в учебния процес. Менторите поддържат активна комуникация с училищните власти, класни ръководители и медиатори, за да проследяват и измерват напредъка на децата в училище.

Партньорствата между културни институции и резидентните социални услуги за деца и младежи отварят възможности за надграждане на работата по менторска подкрепа и грижа. С общи усилия от заинтересованите страни се насърчава културната интеграция на деца в местната общност. Освен това се насърчава участието им в творчески проекти, изложби, спектакли и други културни събития.

В последните години все повече професионалисти от различни области на бизнеса възприемат идеята лично да участват в програмите по менторство и подкрепа за деца от ЦНСТ, ПХ и ЗЖ. Партньорството с външни ментори удовлетворява потребностите на децата да развиват социални умения и навици, които ще ги подготвят за независим живот след напускане на институцията. Потребителите могат да надградят някои лични умения като комуникация, управление на финансите, търсене на работа и други, които са от съществено значение за успешната им социална интеграция.

3.2. Някои често срещани предизвикателства при планирането и изпълнението на менторски програми в резидентните социални услуги за деца и младежи

Предизвикателствата при планирането и изпълнението на менторски програми в резидентните социални услуги за деца и младежи се отличават с разнообразно естество и характер. Управление на предизвикателствата изисква гъвкавост, ангажираност и творчески подход, за да се осигури успешното прилагане на планираните менторски програми (модели) и да бъдат постигнати положителни

резултати. Работата с деца и младежи, настанени в резидентни грижи, често се описва като стресираща и изморителна дори за добре подготвени професионалисти.

В множество от случаите професионалният стрес в комбинация с работните условия и размерът на възнагражденията, е причина за отлив на специалисти в социалната сфера. Преглед на секциите с обявления на уеб страниците на големите комплекси за социални услуги показва сериозно текучество на персонал. Може да се обобщава, че едно от основните предизвикателства е свързано с подбора и наемането на работа на квалифицирани ментори в резидентните социални услуги за деца и младежи. Също това, менторите трябва да бъдат ангажирани и мотивирани личности, с високи стандарти на етика и професионализъм. Менторите следва да бъдат обучени и информирани за спецификата на работата с деца и младежи в институционална среда.

Сериозно предизвикателно се оказва планирането на самата менторска програмата, тъй като се изисква прилагане на индивидуален подход към всеки участник, с оглед на личните му потребности и цели. Персонализираната подкрепа може да се окаже сериозно предизвикателство, особено ако се отчита широко разнообразие в потребностите и интересите на децата. В такъв контекст е необходимо менторът да осигури баланс между образователната, психологическата и социалната подкрепа, така че програмата да бъде комплексна и полезна за потребителя.

Създаването на активна и ефективна комуникация между менторите, потребителите и други членове на екипа, полагащ грижи, е друго значимо предизвикателство. Преодоляването на езикови и културни бариери, както и осигуряването на открит и доверителен диалог, може да се окаже сложно, но е от съществено значение за успешната реализация на програмата.

Освен това, финансирането и устойчивостта на менторските програми могат да представляват истинско предизвикателство на фона на ограничените бюджетни средства за финансиране на дейността в социалните услуги от семеен тип. Организациите в сферата активно търсят начини за дългосрочно финансиране, което да осигури продължителността и развитието на менторската грижа и

подкрепа за потребителите. В тази връзка, публичната информация на социалните услуги показва, че те все по-често инициират социално-предприемачески инициативи и проекти, посредством които помагат в общността и набират ресурси едновременно.

В контекста на разглежданата проблематика следва да се посочи, че наличието на институционални бариери и правила ограничава в голяма степен гъвкавостта и ефективността на менторските програми. По тази причина повечето ментори споделят, че активно търсят алтернативни и иновативни подходи за интегриране на програмите в ежедневието на децата и младежите, като същевременно ги насърчават да спазват стандартите и правилата за престой в резидентните услуги.

3.3. Добри практики и възможности за развитие на менторството в резидентните социални услуги за деца и младежи

В последното десетилетие менторската грижа и подкрепа за деца и младежи в системата на социалните услуги от семеен тип, се утвърждават като важен и успешен инструмент за развитие и интеграция, което е видно и от страниците на социалните организации в социалните медии и интернет пространството. Добрите практики, които се изграждат и развиват в тази област, не само променят човешки съдби, но и имат потенциала да преобразуват обществото като цяло.

Една от ключовите добри практики е индивидуалният (персонализиран) подход към децата и младежите. В менторските програми специалистите се стремят да разберат уникалните потребности и интереси на всяко дете или младеж и на база на това да се изгради подходяща подкрепа, която да ги насърчи към развитие и успешна обществена реализация. Ето защо, индивидуалният подход създава възможност за по-дългосрочен и дълбок ефект, като помага на младежите да развият умения, самочувствие и позитивни житейски навици.

Публично-частните партньорства, също се явяват важен аспект на добрите практики в менторската грижа и подкрепа. Сътрудничеството между образователни институции, неправителствени организации, бизнес сектора и обществени институции подобрява

обхвата и ефективността на менторските програми. Това позволява на младежите да получат разнообразна подкрепа и възможности за развитие.

Бъдещите перспективи и тенденции в областта на менторската грижа и подкрепа се очертават като обещаващи, на базата на текущата фактологическа и практическа обстановка в резидентните социални услуги за деца и младежи. Във времена на бързи промени и социални предизвикателства в каквито живеем днес, менторските програми се отличават с гъвкавост и иновативност, за да отговорят на съвременните нужди на децата и младежите. Внедряването на технологии, разширяването на образователните и професионални възможности, както и по-широкото включване на общностните ресурси са част от портфолиото от варианти, насочени към усъвършенстване на менторската грижа и подкрепа за деца и младежи в уязвимо положение.

3.4. Препоръки за оптимизиране на менторските програми и модели на взаимодействие в резидентните социални услуги за деца и младежи

Прегледът и анализът на реализираните менторски програми в социалните услуги за деца и младежи от семеен тип подчертава несъмнената значимост на менторството като базов инструмент за индивидуална подкрепа и насърчаване на младите хора. В тази връзка могат да бъдат обобщени няколко глобални изводи от изследването.

Подготовката на менторите играе критична роля в успешната имплементация на менторските програми и е свързана с ключови аспекти като лидерски качества, мотивационни стратегии и ролеви модели.

Подготовката на менторите е константен фактор за успеха на менторските програми. Познаването на основните принципи и техники на менторството, както и на психологически и възпитателни методи, е от съществено значение.

Лидерските качества на менторите, като възможността да вдъхновяват и мотивират създават атмосфера на доверие и сътрудничество. Следователно, подготовката им трябва да включва и раз-

вители на умения за емоционална интелигентност, което е от ключово значение при работата с деца и младежи, които често се нуждаят от подкрепа и разбиране.

Менторите често се възприемат като вдъхновяващи примери и ролеви модели. Техният личен и професионален опит, както и житейските им постижения, са важни за младите хора, които търсят насоки и възможности за развитие. Това означава, че менторите трябва да бъдат образец за професионализъм и етично поведение. Вдъхновявайки с добрия си пример, менторите могат да помогнат на децата и младежите да развият амбиции, мотивация и вяра в себе си.

Бъдещите перспективи и тенденции в менторската грижа и подкрепа акцентират върху добрата подготовка на този тип специалисти. Въвеждането на специализирани обучителни програми за ментори, които да включват и практически сценарии и симулации, се подкрепя от специалистите на терен, като задължително изискване за постъпване на работа в резидентни социални услуги.

Базирано на основните изводи и обобщения могат да бъдат отправени няколко препоръки за оптимизиране на менторската грижа и подкрепа в резидентните социални услуги за деца и младежи.

Първо, социалните институции от резидентен тип следва да продължат да работят активно за утвърждаване на менторски програми, които са насочени конкретно към индивидуалните нужди и интереси на децата и младежите. Индивидуализираните менторски програми биха имали по-голям шанс за успешно въздействие и адаптиране към уникалния случай на всяко дете или младеж в условията на резидентна грижа.

Второ, социалните услуги от семеен тип следва проактивно да търсят сътрудничество с образователни институции, представители на бизнес сектора и други партньори, за да разширят обхвата и ресурсите на менторските програми. Такъв подход ще подобри ефективността и резултатите от подкрепата при деца и младежи, настанени в резидентни грижи.

Трето, технологичният напредък предоставя нови възможности за развитие и обучение в социалната сфера. Социалните институциите следва да разгледат възможностите за интегриране на техно-

логии в менторските си програми за грижа и подкрепа, което може да повиши желанието за участие и ангажираността на младежите.

Четвърто, менторските програми следва да бъдат подложени на систематично оценяване и анализ, за да се наблюдава тяхната ефективност и да се правят корекции в случай на необходимост.

Пето, от съществено значение е менторите да бъдат подготвени адекватно за ролята си и да разполагат с възможности за обучение и развитие както в рамките на социалната организация, така и извън нея. Това би подобрило качеството на менторската подкрепа и би подсилило въздействието ѝ върху децата и младежите.

Заключение

Анализирайки разнообразните аспекти на грижата и подкрепата за деца и младежи, настанени в резидентни грижи, може да се заключи, че създаването на подходяща и сигурна среда, възможно най-близка до семейната, е от решаващо значение за тяхното благополучие и развитие. В тази връзка резидентните социални услуги за деца и младежи в последните години се стремят не само да осигурят физическо и материално удовлетворение на нуждите на потребителите, но и да създадат условия за тяхната психологическа, социална и образователна реализация. Всички тези аспекти на грижата представляват комплекс от мероприятия по менторство, напътстване и застъпничество за правата на децата в уязвимо положение

Менторските програми включват набор от различни видове подкрепа, за да се гарантира цялостно (холистично) подпомагане на индивида и работа по постигане на ясни, измерими и полезни цели. Менторството систематизира и обобщава ключови принципи на работа и взаимодействие в социално и терапевтично отношение. Социалната подкрепа, която включва предоставяне на необходимата инфраструктура и услуги, има за цел да осигури сигурна и стимулираща среда за растеж и развитие на децата и младежите в резидентни грижи. Тя подпомага изграждането на самостоятелност и социална интеграция чрез създаване на позитивни взаимоотношения и възможности за обучение.

Образователната подкрепа играе важна роля в разширяването на хоризонтите на децата и предоставяне на възможности за личното

им и професионално развитие. Този тип подкрепа насърчава децата и младежите да придобият знания и умения, които съответстват на техните интереси и амбиции. Психологическата и терапевтичната подкрепа допринасят за укрепването на психическото здраве на децата. По време на терапевтични сесии децата и младежите се научават как да се справят със страховете си и да отработват стреса в ежедневието.

Кариерната подкрепа подготвя децата и младежите за успешна социална интеграция и професионално развитие. Основните конструкти на менторската грижа и подкрепата, обединени в едно, се стремят да създадат благоприятни условия за растеж, развитие и интеграция на децата и младежите от социалните услуги от семеен тип. Всички усилия имат за цел да им предоставят възможност за водене на самостоятелен пълноценен живот и успешно участие в гражданското общество.

ЛИТЕРАТУРА

Ангелова-Барболова, Н. и С. Крушкова (2013). Психологични аспекти на клинична социална работа по случай или как един клиничен социален случай да не бъде само формуляр. Научни трудове на Русенския университет, том 52, серия 8.3: <https://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp13/8.3/8.3-27.pdf>

Антонова, В. (2022). Лидерско управление и стил. <https://conference.ue-varna.bg/hrm/wp-content/uploads/Proceedings/Papers2022/VAntonova.pdf>

Анчева, А. и Б. Мечкунова. (2011). Методика за интегрирана здравно-социална услуга център за психологическа подкрепа за деца и семейства – „Детски кът за развитие“. Научни трудове на Русенския университет, том 50, серия 8.1. с.165

АСП. (2020). Цели на методическото ръководство за Център за настаняване от семеен тип (ЦНСТ). с.4.

АСП. (2020). Методическо ръководство за условията и реда за предоставяне на социалната услуги „Център за настаняване от семеен тип за деца и младежи“.

АСП. (2023). Социални услуги, финансирани от държавния бюджет. <https://asp.government.bg/bg/deynosti/sotsialni-uslugi/sotsialni-uslugi-za-palnoletni-litsa/sotsialni-uslugi-finansirani-ot-darzhavnaya-byudzhnet/>

АСП. (2024). Центрове за настаняване от семеен тип. <https://asp.government.bg/bg/deynosti/sotsialni-uslugi/sotsialni-uslugi-za-detsa/registarna-vidovete-sotsialni-uslugi-finansirani-ot-darzhavniya-byudzhet-za-deca>

АСП. (2023). Отчет за дейността на Агенцията за социално подпомагане за 2023 година. <https://asp.government.bg/uploaded/files/8271-yearlyasp.pdf>

Бакълтър, С. (2010). Практическа арттерапия. София: Център за психосоциална подкрепа.

Възпитателно училище-интернат „Христо Ботев“. (2019). Проект: „Менторство за приобщаване“. <https://romapolicylab.org/?p=2453>

Ганева, М. (2008). Социална работа с деца. Работа по случай. Бургас: Бургаски свободен университет.

Гацова, В. (2020). „Съвременният лидер. Времева перспектива и управленски стил“. ВУЗФ. Издателство „Св. Григорий Богослов“, София, с.11 https://vuzf.bg/uploads/files/5989/Victoria_Gatzova_Kniga.pdf

Годишен доклад за дейността на сдружение „Дете и пространство“. (2020). <https://childandspace.com>

Детски фонд на Организацията на Обединените Нации (УНИЦЕФ). Конвенция на ООН за правата на детето.

Длъжностна характеристика на „Социален работник“. https://www.primorski.bg/lichen_asist/dl_harakt/sotsr.pdf

Длъжностна характеристика на длъжност „Ръководител“. <https://sadovo.bg>

Договор за възлагане на предоставянето на социална услуга. (2022). с.4. <https://www.sofia.bg/documents/20121/1264272/2022-09-29-%D0%9F%D0%A0%D0%9E%D0%95%D0%9A%D0%A2.pdf/327f8a87-9a16-4aa6-b898-dda2259b6e8d>

ЕК. Права на детето. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child_bg

Етичен кодекс на работещите с деца (Утвърден от Националния съвет за закрила на детето).

Закон за закрила на детето. (2000). Обн. ДВ. бр. 48. Чл. 4 и 5, доп. ДВ. бр.66 от 1 Август 2023 г., изм. ДВ. бр.106 от 22 Декември 2023 г.

Иванов, И. (2004). Мотивация и управление. Основни теоретични концепции. с.74–76.

Иванов, И. (2014). Стратегически мениджмънт в образованието. Българско списание за образование. Брой 2. <https://www.elbook.eu/images/Ivan-Ivanov.pdf>

Иванова, Д. (2017). Ролята на невербалната комуникация в процеса на преговори. Автореферат.

Кривирадева, Б. (2009). Организация и дейност на социално-педагогическите институции за деца. Габрово: Издателство „ЕКС-ПРЕС“.

Линков, А. и колектив. (2005). Подходи и практики в социалната педагогика. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“.

Маслоу, Е. (2018). Към психологията на битието. София: Издателство „Изток-Запад“, с. 11–12.

Механджийска, Г. (2015). Индивидуалните планове в социалната работа – методически въпроси. Извлечено от Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. Книга „Социални дейности“ Том 108.

Миткова, Д. (2024). Технологизация и дигитална трансформация в социалните услуги. Сборник „Социални изследвания 2022“. Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, с. 32

Миткова, Д. (2024). Личностно развитие при потребители, настанение в резидентни социални услуги за деца. Сборник „Социални изследвания 2022“. Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Миткова, Д. (2024). Теоретико-методически аспекти на подходите и стратегиите за социална работа с недоброволни клиенти - деца от резидентни грижи. Списание e-Journal VFU: <https://ejournal.vfu.bg/bg/administrationandmanagment.htm> l

МОН. Професия „Социален асистент“ (КОД: 762040). <https://orientirane.mon.bg/harakteristiki/762040-soc-asistent.pdf>

Наредба за качеството на социалните услуги. Приета с ПМС № 135 от 22.06.2022 г., обн., ДВ, бр. 48 от 28.06.2022 г.

Наръчник на ментора. https://www.bcci.bg/bulgarian/projects/erasmus_pluse/NarychnikNaMentora.pdf

Национален инспекторат по образование. Усъвършенствани критерии и индикатори за инспектиране 2019–2020 г. <https://nio.government.bg>

Национален съвет за закрила на детето. (2003). <https://sacr.government.bg/sites/default/files/2021-08/etichen-kodekscompressed.pdf>

Негрова, Й. (2021). Медико-социални аспекти на ерготерапевтичните подходи при работа с деца и младежи с психични увреждания, с. 11. <http://rd.swu.bg/media/90513/avtoreferat.pdf>

Пенчев, П. и И. Пенчева. (2002). Основи на управлението. Велико Търново: Абагар.

Попова, Д. (2016). Социалнопедагогическа подкрепа в центровете за настаняване от семеен тип за деца и младежи с увреждания в България. с. 254-255. https://www.uni-vt.bg/userinfo/1840/pub/27065/s2_16.pdf

Попова, С. (2023). Характеристика на мотивацията на детския учител и стратегии за нейното повишаване. Списание „Продължаващо образование“, Том 18.

Сапунджиев, С. (2020). Превенция на социалното изключване при хора с психични разстройства.

Селимай, А. (2020). „Роля на лидерските стилове за успеха на организациите“. с. 17. <https://www.uni-svishtov.bg/portal/getFile/37/avtoreferat%20Agiana%20corr.pdf>

Симеонов, С. (2020). Лидерството в Контекста на Международното Управление на Човешките Ресурси“ с. 121–125. https://www.researchgate.net/publication/351524092_Liderstvoto_v_Konteksta_na_Mezdunarodnoto_Upravlenie_na_Coveskite_ResursiLeadership_in_the_Co

Стефанова, М. (2014). Социална педагогика. Стара Загора: Университетско издателство на Тракийския университет.

Стопцова, Т. (2018). Слушането като социално умение. Нов български университет.

Уницеф. (2016). Социалното предприемачество като възможност за обезкуражените млади хора? https://bcnl.org/uploadfiles/documents/analyses/bcni_analysis_final.pdf

Цветанова, Й. (2012). Подготовка на специализирания възпитател във Франция. <http://rd.swu.bg/media/8983/avtoreferat.pdf>

American Psychological Association. (2006). Introduction to Mentoring. A Guide for Mentors and Mentees. <https://www.apa.org/education-career/grad/intro-mentoring.pdf>

Chaudhari, T. (2022). Soft Skills: Types, Characteristics and Importance. Извлечено от Journal of Commerce & Trade, pp. 8-11 : https://www.researchgate.net/publication/361217961_Soft_Skills_Types_Characteristics_and_Importance

Cimatti, B. (2016). Definition, development, assessment of soft skills and their role for the quality of organizations and enterprises. International Journal for Quality Research 10(1) 97–130: DOI – 10.18421/IJQR10.01-05

Errida A and B. Lotfi. (2021). The determinants of organizational change management success: Literature review and case study. International Journal of Engineering Business Management: doi:10.1177/18479790211016273

Kozlowski, S. and Ilgen, D. (2016). Enhancing the Effectiveness of Work Groups and Teams. Psychological Science in the Public Interest, 7(3), 77–124. <https://doi.org/10.1111/j.1529-1006.2006.00030.x>

Maia, A. (2022). Educating Culturally Relevant Leaders: Experiences in Leadership Identity, Capacity, and Efficacy Development in College Students“. University of South Florida, pp. 8–10: <https://digitalcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=109>

Nasrullah, S. and M. Khan. (2015). The Impact of Time Management on the Students' Academic Achievements. *Journal of Literature, Languages and Linguistics*, Vol.11. <https://core.ac.uk/reader/234693030>

Snyder, L. and M. Snyder. (2019). Teaching Critical Thinking and Problem Solving Skills. https://dme.childrenshospital.org/wp-content/uploads/2019/02/Optional-_Teaching-Critical-Thinking-and-Problem-Solving-Skills.pdf

Vaari, A. (2015). Flexibility in the core of effective leadership. <https://core.ac.uk/download/pdf/38127232.pdf>

Yanishevskya, V. (2017). How are companies balancing short and long time planning when taking decisions and what consequences does that have for learning and innovation? <https://core.ac.uk/download/pdf/225906858.pdf>

ДОМАШНОТО НАСИЛИЕ В КОНТЕКСТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СТЪЛБ НА СОЦИАЛНИТЕ ПРАВА

Пламен Христов

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

DOMESTIC VIOLENCE IN THE CONTEXT OF THE EUROPEAN PILLAR OF SOCIAL RIGHTS

Plamen Hristov

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Abstract: *Domestic violence represents a significant challenge to societies worldwide. It is a widespread social problem that affects individuals irrespective of age, gender or socio-economic status throughout the European Union (EU). This negative phenomenon is pervasive and multifaceted, not only violating basic human rights but also undermining social cohesion and economic prosperity. The European Pillar of Social Rights (EPSR) serves as a guiding framework for promoting social inclusion, equality and fundamental rights within the EU. The theme explores the intersection of domestic violence and EPSR; the contribution of the principles and objectives outlined in the ESDP to prevent and deal with this social problem*

Keywords: *domestic violence, European Pillar of Social Rights, gender equality, human rights, social inclusion*

Въведение

Домашното насилие е всеобхватен проблем в целия Европейски съюз (ЕС), със значими последици за отделните хора, семействата и общностите. Като нарушение на човешките права и пречка за социалното включване, справянето с това отрицателно явление е в съответствие с целите, очертани в Европейския стълб на социалните права (ЕССП).

Европейският стълб на социалните права включва набор от 20 принципа и права, насочени към подобряване на социалното и икономическото благосъстояние на гражданите на ЕС. ЕССП служи като крайъгълен камък за насърчаване на социалното сближаване и човешкото достойнство в рамките на ЕС. Принципите, очертани в него, могат да бъдат използвани за справяне и смекчаване на въздействието на домашното насилие.

1. Концептуална рамка на домашното насилие – дефиниране, форми, динамика, детерминанти

За първата известна употреба на термина „домашно насилие“ в съвременен контекст, означаващ насилие в дома, се счита текст в обръщение към парламента на Обединеното кралство от Джек Ашли през 1973 г.: *„Искам да насоча вниманието на Камарата към тема, затворена в предразсъдъци и заровена в страх – проблемът на съпругите, които са жертви на домашно насилие“* (Battered Wives, 1973).

Традиционно, домашното насилие се свързва най-вече с физическо насилие. Съвременното разбиране е по-широко и включва както физическо, така и всеки случай на насилие или опит за насилие от сексуален, психологически или финансов характер, принудителното ограничаване на личния живот и личните свободи в рамките на минали или настоящи семейни, фактически брачни или интимни връзки¹ (ЗЗДН, 2009).

Проучване от 2022 г.² показва, че повечето законодателства на европейските страни включват правна дефиниция за домашно насилие, което дава възможност то да се разграничи от сродни правонарушения като дискриминация, сексуален тормоз и други престъпления на сексуална основа и др. Установени са множество прилики във възприетите дефиниции: отчита се, че домашното насилие се проявява в различни форми (а не само физическо), като ос-

---

¹ Чл.2, ал.1 от Закон за защита от домашното насилие

² Исмаил, З., Георгиева, М., Шейредов, С., 2022 „Правна рамка на мерките срещу домашно насилие и насилието над жени в страните от ЕС“ - Студентска програма за законодателни проучвания - Народно събрание на Република България - Законодателно проучване №222

новен критерии се приемат взаимоотношенията между извършител и жертва (а не само съвместно съжителство), няма дискриминация основана на пола при предприемане на мерки за защита, не е задължително да бъде системно (за насилие се приема и еднократно действие) (Исмаил, З., Георгиева, М., Шейредов, С., 2022).

Домашното насилие може да приема множество форми, като в Закона за защита от домашно насилие (ЗЗДН) у нас, те са сведени до четири:

- *Физическо насилие* – форма (синдром) на малтретиране, който включва умишлено използване на физическа сила (...), като може да доведе до кръвонасядания, нараняване, изгаряния, навяхвания и счупвания и др., дори смърт (Методиева, К., 2013); чрез него насилникът принуждава жертвата да изпълнява неговите желания. Най-често, той извършва насилствените действия като наказание за неспазване на установените от него порядки. Този вид домашно насилие включва физическо малтретиране под формата на блъскане, удари (плесници, ритници и др.); заплаха и използване на оръжие, обезобразяване (чрез заливане с киселина, остригване, рязане и др.) и дори убийство. Тук могат да се причислят и действия за ограничаване свободата (затваряне), неказване помощ когато жертвата има нужда от такава (например поради заболяване, бременност), лишаването и от храна и др.

- *Психическо/емоционално насилие* – В ЗЗДН липсва легална дефиниция за „психическо“ и „емоционално насилие“, но някои автори считат, че двете понятия могат да се разграничат. Русинова, Н., (2020), определя психическото насилие като „умишлено въздействие върху психиката на жертвата чрез вербална агресия, унижение, компрометиране, пренебрежение, заплахи (с физическо или сексуално насилие, убийство, отнемане на деца и др.), преследване, забрана на срещи с приятели и роднини, малтретиране на домашни животни и др., което води до психологическа травма“, а емоционалното – също „въздействие върху психиката, но при него чрез интензивно обидно и унижително отношение (заплашване, контрол), целенасочено се увреждат емоциите на жертвата и предизвикват у нея чувство на страх, малоценност и вина“. Според този автор, понятията психическо и емоционално насилие, до голяма степен се припо-

криват. Разграничение може да се направи по степента на влиянието по време, сила, траен характер на ефектите и дълбочина на вредата. Емоционалното насилие обикновено е по-малко тежко и при него обикновено не се достига до трайно психологическо увреждане на жертвата (Русинова, Н., 2020);

- *Сексуално насилие* – включва искане и заставяне на жертвата за нежелано от нея сексуално поведение, което тя намира за неприемливо, срамно, неудобно и т.н. (включително принудителни действия като изнасилване; сексуален акт с други лица и др.);

- *Икономическо насилие* – действие, насочено към икономическо подчиняване на жертвата, като насилникът използва превъзходството си във финансово отношение като инструмент за въздействие (например като укрива доходите си, разпорежда се с доходите на жертвата, пречи ѝ да има доходи, забранява ѝ да работи, лишава я от информация за финансите на семейството и др. (Zlatanova, V., 2013). Икономическото насилие намалява способността на жертвата да се издържа, увеличава нейната зависимостта от извършителя и я лишава от достъп до образование, работа, кариерно израстване и т.н. (Ръководство по правата на човека, 2020).

В повечето правни системи по света, домашното насилие се разглежда като проблем едва от 70-те - 90-те години на миналия век. Дотогава защита срещу него е много слаба (Better Help Editorial Team, 2024).

Домашното насилие е сред най-недокладваните престъпления (Gracia E., 2004) в световен мащаб. По данни на Организация на обединените нации (ООН), по-малко от 40% от жените, преживели насилие, търсят каквато и да е помощ; в по-голямата част от страните с налични данни по този въпрос, повечето от жените, които търсят помощ, се обръщат към семейството и приятелите и много малко към официалните институции, като полицията и здравните служби; по-малко от 10% от потърсилите помощ съобщават на полицията (UNESA, 2015).

Въпреки че не се докладва достатъчно, домашното насилие е широко разпространено в целия свят и засяга милиони хора всяка година. Авторитетни проучвания сред жени (на възраст 15 - 49 години; във връзка или били във връзка) показват, че интимни партньори

на близо 1/3^{-та} (27%) от тях, ги подлагат на физическо и/ или сексуално насилие – под една, или друга форма; извършители на близо половината (38%) от всички убийства на жени, са лица с които са в интимна връзка (WHO, 2021), (Европейски парламент, 2021).

Мащабът на проблема се подчертава от проучване³ на Евростат от 2014 г., според резултатите от което приблизително всяка трета жена в ЕС, е била насилвана физически и/или сексуално от 15-годишна възраст, всяка десета жена е пострадала от някаква форма на сексуално насилие, всяка двадесета жена е била изнасилвана; всяка пета жена е пострадала от домашно насилие (FRA, 2014), (Европейска комисия, 2022). По-нови европейски проучвания за 2021 г. показват, че между 12 % от жените (данни за България) – до 41 % от жените (данни за Холандия) са преживели физическо насилие (включително заплахи) или сексуално насилие по време на зрелостта си (Eurostat, 2022).

През последните десетилетия се призовава за край на законната безнаказаност за домашното насилие - безнаказаност, която често се основава на идеята, че подобни действия са от частен характер (WHO, 2015). Истанбулската конвенция (официално „Конвенция на Съвета на Европа за предотвратяване и борба с насилието срещу жени и домашното насилие“), се счита за първи юридически обвързващ европейски документ, който се занимава с домашното насилие, целящ прекратяване на неговото толериране - законово или на практика (OAS, 2016). В своя обяснителен доклад, конвенцията признава старата традиционна практика на страните в Европа за negliжиране *de jure* или *de facto* на проблем „домашно насилие“. Параграф 219 от този документ визира наличието на множество примери от минали практики в държавите-членки на Съвета на Европа, както и многобройни случаи на липса на наказателното преследване, било по закон, било на практика, ако жертвата и извършителят

---

³ Агенция на Европейския съюз за основните права (FRA), Насилието над жени: общоевропейско проучване. Доклад за основните резултати, 2014 г.; проучването на FRA относно насилието над жени се основава на лично проведени интервюта с 42 000 жени от целия ЕС. Проучването представя най-всеобхватното проучване в световен мащаб на преживяното от жените насилие [11]

са били женени помежду си, или са били във връзка. Като най-показателен пример е посочено обстоятелството, че изнасилването в условията на брачен съюз дълго време не е било признато за престъпление (Council of Europe, 2011).

Статистическите данни у нас доскоро са определяни като „откъслечни“ и сочат, че „всяка трета жена в България е претърпяла насилие под някаква форма“ (Видева, Д. и др., 2022). Проучване⁴ през 2021 г. показва, че в България е най-малък делът (50%) на жените, които не са споделили никакви преживявания на насилие – в сравнение с 83 % във Франция. В същото време, делът на жените, преживели насилие през живота си у нас, е сходен (макар отново най-нисък сред изследваните страни) – 78 % (95 % във Франция) (Eurostat, 2022).

Домашното насилие се влияе от различни фактори (детерминанти). Идентифицирането на тези детерминанти е жизненоважна стъпка към разбирането на сложната природа на този нежелан феномен.

Установена е значителна връзка между социално-икономическия статус и домашното насилие, като жените от по-нисък социално-икономически произход, са по-уязвими (Dabaghi, N., M. Aminirarani, M. Nosratabadi, 2023).

Zlatanova, V., (2013) прави задълбочен анализ на ролята и влиянието на социалните промени върху личните взаимоотношения, като създаващи предпоставки за домашно насилие. Авторът отчита, че в условия на обществени и икономически преходи и кризи, съпрузите/ партньорите по-често имат затруднения при намиране на работа. Пример за такива промени могат да бъдат неуспешни бизнес проекти с резултат спадове в качеството на живот и/ или социалното ниво на семейството. В такива случаи рецидивират традиционните роли и за двата пола. Като следствие се появяват психични явления като чувства на тъга, отчаяние и безпомощност, прерастващи в стрес и депресия. Посочва се, че натрупването на подобни негативни обстоятелства, като правило води до влошаване на отношения-

---

⁴ Резултати за седем държави-членки на ЕС (BG, FR, LV, LT, NL, AT, SI) от проучване за делът на жените, които смятат, че насилието срещу жени е често срещано явление в тяхната страна.

та и може да отключи агресия между партньорите в една интимна връзка. Установено е, че за проявите на насилие до голяма степен допринася икономическата зависимост на единия партньор (обикновено жената), като в много случаи, това е решаващата причина жертвата да не прекъсне връзката и да прекрати съвместното съжителство в случаите на системен тормоз. Най-често отбелязвана причина за зависимостта на жените, е, че те по-трудно намират работа в резултат на икономическото преустройство и реформи, по-често не работят или напускат работа, защото партньорът не им позволява да работят, склонил ги е или ги е принудил да отделят повече време за семейството или семейния бизнес, и/ или получават по-малки доходи в сравнение със съпрузите. На практика, мъжете често имат по-успешен достъп до по-добре платени работни места от този на жените, което води до възраждането на традиционните полови роли в семейството. Като фактор провокиращ насилие се изтъква и увеличаване на времето, в което мъжът е извън дома поради трудова заетост, както и прекомерното натоварване, стрес и несигурност за работното място и доходите. Може да се обобщи, че основните форми на влияние на икономическите промени в ежедневието върху уязвимостта на жените от домашно насилие са две: обедняване и безработица и обратно – повишаване на материалния статус на партньорите. Кризата на мъжественост е отбелязана като допълнителен фактор за увеличаване уязвимостта на жената към домашно насилие. Такава криза може да настъпи при социално несъответствие в резултат по-добрата финансова ситуация, в която се намира жената. В такива условия, потенциращи домашно насилие са фрустрацията на мъжа поради неспособност за изпълнение на традиционната си роля - да обезпечи семейството материално (например когато е безработен и неспособен да осигури доходи, проявява пасивност, затваря се въщи, прави опити за бягство от реалността с помощта на алкохола и др.). Проблемът се задълбочава от очакванията (често и натиск) на жена, поемаща значителна част от отговорността за грижите за бита и децата. Публикацията съдържа информация, че през последните години се отчита тенденция за засилване на агресията и от страна на жени (Zlatanova, V., 2013).

Ситуацията с домашното насилие се влошава по време на COVID-19. Данните на СЗО (WHO, 2021-2) относно насилието, основано на пола по време на пандемията, разкриват, че всяка трета жена се е чувствала несигурна в домовете си поради семейни конфликти с партньорите си. В отговор на пандемията, в повечето държави-членки на ЕС бяха въведени стриктни ограничителни мерки. Голяма част от личния и професионалният живот се измества онлайн. Обществените услуги за подкрепа (включително организации и приюти) в случаи на насилие срещу жените и домашно насилие – намаляват или временно спират работа. Данни от април 2020 г., споделени от организации активни в областта на подкрепата на жертвите и от правоприлагащите органи, показват увеличение на докладите за насилие над жени. Както подчертава изследването на UNODC, последствията на мерките срещу COVID-19 не във всички случаи водят до нарастващ брой доклади до съответните служби за подкрепа. Това често се дължи на обстоятелството, че достъпът на жените до такива услуги се контролира от техните партньори. Това включва увеличеното използване на технологии като уеб камери, смарт ключалки, социални медии, или просто забрана на жените да напускат дома си. Данните, събрани чрез уеб скрапинг за това проучване, допълват тези констатации. Използвайки Google trends, ICF сравнява търсенията по темата за домашното насилие преди и по време на пандемията, за да проучи степента на кои търсения са се увеличили или намалели през този период. Двадесет от 27-те държави в ЕС имат ръст на подобни търсения от началото на пандемията, като най-голямо увеличение се наблюдава в Кипър и Австрия (European Commission, 2022).

Друг фактор детерминиращ домашно насилие, е нивото на неравенство между половете. Изследвания установяват непосредствена и значима връзка между степента на полово неравнопоставеност и честотата и разпространението на домашно насилие, като в страните с по-високо неравенство на половете, домашното насилие е също по-изявено (Esquivel-Santoveña, E., T. Lambert, L. Teri; J.Hamel, 2013).

Културните детерминанти на домашното насилие се отнасят до обществените норми, ценности, вярвания и практики в рамките

на определена култура, които влияят върху нагласите към това явление и неговото утвърждаване. Тези културни фактори оформят индивидуалните разбирания за ролите на половете, приемливото поведение в интимните отношения и в крайна сметка оказват влияние върху разпространението на домашното насилие (Mate I., M.Sidat, F. Mitano, F., 2020), (Green, J., L.Satyen., J.Toumbourgou, 2023).

Някои ключови моменти относно културните детерминанти на домашното насилие са:

- *Норми и очаквания за пола:* Културните вярвания относно ролите и очакванията на пола често допринасят за продължаването на домашното насилие. Традиционните понятия за „мъжественост“ и „женственост“ може да предписват неравна динамика на властта в рамките на взаимоотношенията, като мъжете често се възприемат като доминиращи, а жените като подчинени. Тези полови норми могат да нормализират и оправдаят контролиращото поведение, агресията и насилието в интимните партньорства. Според проучване на Евробарометър от 2017 г., българите са най-много в ЕС сред смятащите категорично, че основната женска роля е домакинстването (81%), а тази на мъжа – икономическа и финансова (също 81%) (European Commission, 2017).

- *Семейни структури и динамика:* Културните норми около семейните структури и йерархии могат да повлияят на разпространението на домашното насилие. В култури, където преобладават патриархалните семейни структури, мъжкият авторитет и контрол върху членовете на семейството могат да бъдат засилени, което води до засилване на домашното насилие. Освен това културните ценности, които дават приоритет на семейното единство и лоялност, могат да обезсърчат хората да търсят помощ или да напуснат насилствени връзки. Както се отбелязва в Истамбулската конвенция, насилието над жени е проява на исторически неравнопоставените властови отношения между жените и мъжете, които са довели до доминиране над жените и дискриминация срещу тях от страна на мъжете, както и до възпрепятстване на пълния напредък на жените; Насилието срещу жени отразява дългогодишния дисбаланс на властта между жени и мъже установил господство на мъжете, дискриминиране на

жените и издигане на бариери пред тяхната пълноценна и цялостна реализация;

- *Религиозни и културни вярвания*: Религиозните учения, културните традиции и обществените очаквания могат да одобряват или засилват домашното насилие в определени контексти. Погрешно тълкуване на религиозни текстове или културни практики може да се използва за оправдаване на обидно поведение или за поддържане на вярвания за малоценност на жените и подчинение на мъжете. Обратно, някои религиозни и културни общности могат да осигурят подкрепа и ресурси за преживели домашно насилие (Tomisin, A., 2020).

- *Социална стигма и срам*: Културното отношение към домашното насилие може да повлияе на желанието на оцелелите да потърсят помощ и да получат достъп до услуги за подкрепа. В култури, където домашното насилие е стигматизирано или възприемано като личен семеен въпрос, оцелелите могат да се сблъскат с бариери пред разкриването на насилие или търсенето на помощ поради страх от осъждане, срам или отмъщение. Социалните норми, които дават приоритет на запазването на семейната чест или репутация, също могат да обезсърчат оцелелите да говорят.

- *Правни и съдебни системи*: Културните норми и пристрастия в правните и съдебните системи могат да повлияят на начина, по който се възприемат, разглеждат и решават случаите на домашно насилие. Стереотипите относно пола, расата, етническата принадлежност и социално-икономическия статус могат да повлияят на третирането на оцелелите и извършителите, което води до различия в достъпа до правосъдие и резултатите за маргинализираните общности. Културно чувствителните и информирани за травмата подходи са от съществено значение за осигуряване на справедливи отговори на домашното насилие.

Маргинализиран общности, като мигранти, бежанци и ЛГБТК+⁵ лица, често са изложени на по-висок риск от преживяване на

---

⁵ ЛГБТК – общ термин, обозначаващ общностите на лесбийки, гейове, бисексуални, транссексуални и квиър хора. Най-общо казано тези аббревиатури обозначават група от хора, които имат полова идентичност или сексуалност, различната от така наречената “нормативна” (по дефини-

домашно насилие (Европейски парламент 2015), поради пресичащи се форми на дискриминация⁶.

2. Европейският стълб на социалните права (ЕССП) и домашното насилие

Европейският стълб на социалните права (European Commission, 2017-2) е провъзгласен от Европейския парламент, Съвета и Комисията на срещата на върха през 2017 г. в Гьотеборг, Швеция. Този документ е резултат от политически усилия на равнище ЕС за подобряване социалното положение на гражданите на ЕС в отговор на очакванията им за по-добро качество на живот. Той се основава на съществуващото законодателство на ЕС и международните стандарти за правата на човека, като отразява променящите се социални и икономически предизвикателства, пред които са изправени гражданите на ЕС. Основанията за провъзгласяването могат да бъдат открити в *Договора за функциониране на ЕС* (ДФЕС), чл. 3 и чл. 9, в които се посочват целите на Съюза – благоденствието на гражданите и устойчивото развитие на Европа, както и осигуряването на възможности за висока заетост, адекватна социална закрила, образование и здравни грижи. Утвърждаването на основните социални права, залегнали в *Европейската социална харта*, подписана в Торино на 18 октомври 1961 г., и в *Хартата на Общността за основните социални права на работниците* от 1989 г., насърчаването на ролята на социалните партньори на равнище ЕС, прокламираната за първи път на Европейския съвет в Ница на 7 декември 2000 г. – *Харта на основните права на ЕС*, солидните достижения на правото на ЕС⁷, солидните достижения на правото на ЕС в со-

---

ция на European Institute for Gender Equality https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1461?language_content_entity=bg

⁶ Пресичащи се форми на дискриминация означава, че дадено лице може да изпита няколко форми на дискриминация, като сексизъм, расизъм и др. по едно и също време. (Nedera, St., 2023 “What is intersectionality? And why is it important for gender equality?” <https://www.undp.org/bosnia-herzegovina/blog/what-intersectionality-and-why-it-important-gender-equality>)

⁷ Защишава и насърчава редица основни принципи, които са от съществено значение за европейския социален модел.

циалната област⁸, въвеждането на общата европейска валута⁹ - са само една част от политическите, правни и морални основания за превъзгласяването на ЕССП.

Както посочва Тодорова, Т. (непубл.) „дебатът за бъдещето на Европа включва както икономическото, така и социалното измерение и може да се разглежда като непрекъснат процес на анализирание и търсене на най-адекватните решения, които да допринесат за повишаване конкурентоспособността на Съюза и утвърждаване на неговите ценности“. В Планът за действие по Европейския стълб на социалните права се посочва, че ЕССП „следва да се прилага на равнището на Съюза и на равнището на държавите членки при надлежно зачитане на съответните им области на компетентност“. (Европейска комисия, 2021).

ЕССП предвижда осигуряването на нови и по-ефективни права за гражданите в 3 основни категории:

- Касаещи равнопоставеност при наемане на работа и достъп до трудовия пазар;
- Справедливост и динамика при пазар на труда и условия на труд;
- Социална закрила и приобщаване.

ЕССП подчертава значението на достойния труд, адекватната социална защита и достъпа до основни услуги за всички граждани на ЕС.

Основната цел на Европейския стълб на социалните права, както е посочено в т.12 от Преамбюла, е да действа като рамка за постигане на успехи при заетостта и висок социален резултат, като се справя с настоящите и бъдещи предизвикателства с акцент върху посрещането на основните нужди и подобряването на прилагането и реализирането на социалните права.

---

⁸ Води до напредък по въпросите на свободата на движение, условията на живот и труд, равенството между мъжете и жените, здравословните и безопасни условия на труд, социалната закрила и образованието и обучението.

⁹ Осигурява на ЕС стабилна обща валута, валидна за 340 милиона граждани в 19 държави членки, което улеснява ежедневиия им живот и ги защитава срещу финансовата нестабилност

За изпълнението на ЕССП до 2030 г. са определени три основни цели¹⁰:

- Поне 78% от населението на възраст между 20 и 64 години да има работа до 2030 г.;
- Поне 60% от всички възрастни ежегодно да участват в обучение до 2030 г.;
- Да се намали броят на лицата в риск от бедност или социално изключване с минимум 15 милиона (5 млн. от тях да бъдат деца).

В План за действие по ЕССП се претендира, че „в Европа живеят най-равнопоставените общества в света и се прилагат най-високите стандарти по отношение на условията на труд, както и широка социална закрила“. Отчетена е конкурентоспособната устойчивост като основа на социалната пазарна икономика на Европа, и полагащите се усилия за постигане на устойчив и приобщаващ модел на растеж, при който се получават най-добрите резултати за хората и планетата. Твърди се, че икономическата и социална устойчивост на Европа разчита на този отличителен модел. Европейските граждани оценяват този модел и очакват, че той ще предложи възможности на всеки, независимо от неговите религия, пол и сексуална ориентация, раса, етнос, възраст, убеждения, наличие на увреждания. Целта на Съюза е да се постигне визията за споделен просперитет (Европейска комисия, 2021). В преамбюлът на ЕССП се посочва, че ЕС води борба със социалното изключване и всички форми на дискриминация и се застъпва за изграждане на общество основано на социална справедливост и социална закрила, равнопоставеност на жените и мъжете, защита правата на детето и др. Призната е взаимната връзка между икономическият и социалният просперитет. Изграждането на европейски стълб на социалните права е замислено като част от по-мощни усилия на Съюза за създаване на модел на растеж характеризиращ се с приобщаване и устойчивост, което да се постигне с подобряване на европейската конкурентоспособност и инвестиционна привлекателност, разкриване на нови работни места и др.

---

¹⁰ План за действие по Европейския стълб на социалните права (Европейска комисия, 2021)

Съюзът се бори със социалното изключване и дискриминацията, като същевременно се застъпва за социална справедливост, защита, равенство между половете, солидарност между поколенията и защита на правата на децата. Тъй като е установена взаимна връзка между икономическият и социалният напредък, чрез реализацията на Европейския стълб на социалните права се цели принос към стремежа да се изгради по-приобщаващ и устойчив модел на растеж, постигане на по-голяма конкурентоспособност на Европа, подобряване пазара на труда с разкриване на нови работни места, засилване на социалното сближаване, привличане на инвестиции и т.н.

Принципите, изложени в ЕССП, като правото на равенство между половете, правото на социална закрила и правото на достъп до основни услуги, са инструмент за справяне с домашното насилие. Чрез насърчаване на равенството между половете, предоставяне на подкрепа за жертвите на домашно насилие и осигуряване на достъп до правосъдие, ЕССП може да допринесе за предотвратяването и борбата с домашното насилие в рамките на ЕС.

Европейският стълб на социалните права (ЕССП) е ключов инструмент за укрепване на социалното измерение във всички политики на ЕС и насърчаване на социалното сближаване и преодоляване на социалните и икономически неравенства и компас за възходяща конвергенция към по-добри условия на труд и живот в ЕС.

В унисон с целите в План за действие на ЕССП на Европейският съюз до 2030 г., България е определила свои национални цели: да бъде намалена бедността като се намалят със 787 000 души лицата в риск от бедност или социално изключване (специфична подцел да бъде намален броят деца под 18 години изложени на тези рискове със 196 750, т.е. 25% от броят съгласно общата цел) (Министерски съвет, 2023); Да се постигне 79% коефициент на заетост (Министерски съвет, 2021); Да се постигне 5% относителен дял на населението участващо в образование и обучение на възраст 25-64 години (Министерски съвет, 2022).

Предназначението на Европейския стълб на социалните права е да бъде и ориентир за инициране отново на процеси на сближаване с оглед подобряване условията на живот и условията на труд

в целия Европейски съюз. За осъществяване на мониторинг на изпълнението на ЕССП от членуващите държави, има приложен „набор от социални показатели“. По тези показатели се проследяват тенденциите и резултатите от дейността на отделните държави в дванадесет области (включващи образование, умения в областта на цифровите технологии, здравеопазване, безработица, грижи за децата и др.). Получените от този мониторинг данни се използват за целите на Европейския семестър.

Анализите показват, че България е изправена пред предизвикателства по отношение на редица елементи от набора от социални показатели, определен в подкрепа на Европейския стълб на социалните права:

- Съгласно доклада за 2018 г., нивата на бедност и социално изключване у нас са високи, наблюдава се и неравенство на доходите. Отново е отчетен висок дял млади хора, изключени от всякаква форма на заетост, образование или обучение, както и затруднения на лица с по-нисък социално-икономически статус, лица от ромски произход и учащите, да получават достъп до качествено, приобщаващо образование. Специален проблем се открива в много ниското общо ниво на притежаването на цифрови умения. В същото време положителен момент е малката разлика в заетостта на жени и мъже, а домакинствата са с най-ниска задлъжнялост в ЕС (Европейска комисия, 2018).

- Съгласно доклада за 2020 г., нашата страна е изправена пред редица предизвикателства в области като ниво на заетост и социални проблеми. Поради успехите в икономиката и отчетения стабилен икономически растеж, се установява подобряване на условията на пазара на труда. Трудовата заетост при мъже и жени не се различава от средното за Европейския съюз. Нивото на заетост е с тенденция към повишаване. Равнището на заетост е продължило да се повишава, а дълготрайната безработица клони към средноевропейската. Независимо от успехите, някои групи от населението все още участват по-слабо в пазара на труда. Остава предизвикателството за голям дял млади хора, които не са обхванати в каквато и да било форма на заетост, образование или обучение (NEET), както и продължаващият проблем от висок брой преждевременно напускащи училище

(съответно 19,1 % и 12,7 % през 2018 г.). Продължава отчитането на ниско ниво на цифровите умения (едва 29 % от населението на възраст 16-74 г. имат основни или по-задълбочени от основни цифрови умения спрямо 57 % в ЕС. (Европейска комисия, 2020);

- Докладът от 2022 г. отчита, възстановяване на пазара на труда у нас, но като цяло резултатите са под нивата от периода преди пандемията. Така например, нивото на трудова заетост през четвъртото тримесечие (73,6 %) е с 0,3 % под това през годината преди кризата (по данни от четвъртото тримесечие на 2019 г.), т.е. малко под средното за ЕС (74,0 %). Значително нараства заетостта при работниците на възраст 55-64 години, но коефициентът на заетост при ниско квалифицираните лица на възраст 20-64 години (46,3 % през 2021 г.) е значително по-нисък в сравнение с висококвалифицираните и остава под средния за Европейския съюз (54,9 %). При хората с увреждания, нивото на заетост през 2020 г. е 43,1 % при 76,1 % при тези без увреждания. Тази разлика е значително над средната за Европейския съюз (33% / 24,3 %). Това обосновава нарастваща нужда от интегриране на уязвимите групи на пазара на труда особено във връзка с очакваното до 2030 г. намаление на населението в трудоспособна възраст с 12,5 %. За да се постигнат по-високи резултати при достъпа до заетост, повишаване на квалификацията и преквалификация, подобряване капацитета и ефективността на обществените служби по заетостта и осигуряване на по-добри социалните услуги, страната ще насочи повече инвестиции по механизма на Европейския социален фонд плюс (ЕСФ+) (Европейска комисия, 2022-2);

- Съгласно доклада за 2023 г., пазарът на труда в България отбелязва високи резултати през 2022 г., но продължават да съществуват предизвикателства за нискоквалифицираните лица, роми, незаети и неучастващи в образование или обучение под никаква форма млади хора (NEET). Въпреки че икономическият растеж се забавя през 2022 г., равнището на заетост нараства от 73,4 % през третото тримесечие на 2021 г. на 76,7 % през четвъртото тримесечие на 2022 г., с 1,9 % над средното за ЕС и с 2,8 % по-високо, отколкото през четвъртото тримесечие на 2019 г. Продължава възходящата тенденция нивото на заетост на хора с увреждания,

като разликата с хората без увреждания от 33% през 2020 г. спада на 22,1 % през 2021 г., т.е. под средната за Европейския съюз (23,1 %). В същото време нивото на заетост на нискоквалифицираните лица при възрастовата група 20-64 години (ISCED 0-2) през 2022 г. е 50,2%, - под средното за ЕС (57,2 %) и с 39,7 % по-ниско от равнището за висококвалифицираната група от населението (89,9 % за ISCED 5-8). Равнището на безработица спада до рекордно ниско равнище от 4,3 % през 2022 г. Остава висок делът на млади хора (15-29 години) с НЕЕТ процент - 15,1 % (спрямо 11,7 % в ЕС). Отчетено е, че през 2021 г. едва 47% от ромското население е извършвало някаква форма на работа със заплащане (97). Все още съществуват големи регионални различия с разлика в заетостта от 15,0% през 2022 г. между северозападните и югозападните региони (Европейска комисия, 2023).

3. Правни и политически рамки за борба с домашното насилие

В Европейския съюз няма специално законодателство, което да се занимава пряко с домашното насилие. Съществуват обаче, европейски правни инструменти, които са насочени към предотвратяване и справяне с домашното насилие. С тези документи се определят стандарти и се регламентират общи правила, които могат да се прилагат и за жертви на домашно насилие, или съдържат специални правила за конкретни форми на домашно насилие. Сред най-важните инструменти са:

- *Директива 2012/29/ЕС („Директива за правата на жертвите“)* (Европейски парламент и Съвет, 2012): Този документ се прилага общо за жертви на престъпления в Съюза, като дефинира минимални стандарти за тяхната защита, подкрепа и гарантиране на правата. Директивата съдържа и текстове за жертвите на сексуално насилие, насилие на социалнополова основа и на насилие при близки взаимоотношения. Въпреки това, в нея няма специален регламент, отговарящ на конкретните нужди на жертвите на тези престъпления.

- *Директива 2011/99/ЕС („Директива относно европейската заповед за защита“)* (Европейски парламент и Съвет, 2011) и

Регламент (ЕС) № 606/2013 („Регламент относно взаимното признаване“) (Европейски парламент и Съвет, 2013) - тези два инструмента дават възможност за трансгранично признаване на заповеди за защита, издадени съгласно националното право;

- *Директива 2011/93/ЕС („Директива относно сексуалното насилие над деца“)* (Европейски парламент и Съвет, 2011-2) и *Директива 2011/36/ЕС („Директива за борба с трафика на хора“)* (Европейски парламент и Съвет, 2011-3): документите съдържат мерки за превенция на сексуално насилие и сексуална експлоатация на деца и детска порнография и жертви на трафик на хора, както и защита, подкрепа и достъп до правосъдие за жертвите от тези престъпления. Директивата за борба с трафика на хора е насочена към трафика на хора с цел сексуална експлоатация. Документът е обект на преразглеждане, с цел оценка на евентуална необходимост от промени, с оглед криминализиране на равнище Европейски съюз и наказанията, въведени с директивата. В член 24 от Хартата на основните права на Европейския съюз е посочено, че децата имат право на закрила, необходимите грижи за тяхното благоденствие и че при всички свои действия, публичните или частни институции, трябва да се ръководят от принципа, че висшият интерес на детето е от първостепенно значение.

- *Директива 2004/80/ЕС на Съвета („Директива относно обезщетението“)* (Европейски парламент и Съвет, 2004): дава възможност на лицата, станали жертва на умишлено престъпление извършено с насилие, да поискат обезщетение от държавата;

- В *директивите в областта на равенството между половете* (Европейски парламент и Съвет, 2004-2), (Европейски парламент и Съвет, 2006), (Европейски парламент и Съвет, 2010) тормоз основан на пол, сексуалният тормоз на работното място и при достъп до стоки и услуги, се разглеждат като противоречащи на принципа на равнопоставеност на мъжете и жените. Тези директиви изискват държавите членки да въведат забрана за тези видове поведение, да осигурят правна защита (включително обезщетение) и да въведат ефективни санкции;

- *Законодателен акт за цифровите услуги* (Европейска комисия, 2020): с този акт Комисията се стреми към онлайн защита на

основните права и ограничаване на рисковете в онлайн пространството, включително онлайн безопасност на жените;

• *Предложение за присъединяване към Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие (Истанбулската конвенция)* (Съвет на Европа, 2011). През 2016 г. Комисията излиза с предложение за присъединяване на Европейският съюз към Истанбулската конвенция (Европейска комисия, 2016) (Европейска комисия 1916-2) след което Комисията и председателството на Съвета подписват Конвенцията от името на ЕС през 2017 г. ЕК поставя на преден план необходимостта от привеждане на законодателството на ЕС в съответствие с установените международни стандарти, по-специално тези, изложени в Истанбулската конвенция, която се счита за златен стандарт благодарение на комплексния си подход към проблема. Към март 2023 г. ЕС и всички държави-членки са подписали Конвенцията, но шест от тях (България, Чехия, Латвия, Литва, Унгария и Словакия) не са я ратифицирали (Council of Europe, 2024). Истанбулската конвенция се счита за най-обширният международен правен инструмент за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие в качеството им на нарушения на правата на човека (Съвет на Европа, 2024).

Ангажиментът за борба с насилието на социално полово основа е подчертан и в План за действие на ЕССП, като се предлага и съответното законодателство.

В допълнение към директивите на ЕС, държавите-членки са въвели национални правни рамки и политически мерки за справяне с домашното насилие. Те включват закони – криминализиращи домашното насилие, създаване на услуги за подкрепа за оцелели и насърчаване на превенция и инициативи за повишаване на осведомеността.

Проучване¹¹ установява, че повечето от европейски държави защитата от домашно насилие е уредена с отделен нормативен акт.

---

¹¹ Исмаил, З., Георгиева, М., Шейредов, С., 2022 „Правна рамка на мерките срещу домашно насилие и насилието над жени в страните от ЕС“ – Студентска програма за законодателни проучвания – Народно събрание на Република България – Законодателно проучване №222

Това показва, че проблемът е възприет като обществено значим. Систематизацията на проблемите на домашното насилие в отделен нормативен акт е оценена като позволяваща да се отчитат спецификите на този тип насилие. В същото проучване е установено, че изследваните европейските държави предвиждат защита от наказателно правен характер срещу домашното насилие. Това демонстрира обстоятелството, че се касае за комплексно явление и обосновава нужда от съгласувани гражданскоправни и административни нормативни актове (Исмаил, З., Георгиева, М., Шейредов, С., 2022).

Въпреки наличието на законови рамки, продължават да съществуват предизвикателства при прилагането на законите, свързани с домашното насилие. Те включват недостатъчно докладване, неадекватно финансиране за услуги за подкрепа, липса на координация между съответните заинтересовани страни и културни бариери, които пречат на оцелелите да потърсят помощ.

4. Стратегии за превенция и защита на жертвите на домашно насилие в рамките на ЕССП

Стратегиите за превенция включват:

- *Програми за ранна интервенция и кампании за повишаване на осведомеността*

Стратегиите за превенция в рамките на ЕССП включват програми за ранна интервенция и кампании за повишаване на осведомеността, насочени към промяна на нагласите на обществото към домашното насилие и насърчаване на динамика на здравословни взаимоотношения. Тези инициативи често са насочени към училища, работни места и общности, за да повишат осведомеността и да осигурят образование относно равенството между половете и уважителното поведение.

- *Инициативи за образование и обучение*

Инициативите за образование и обучение са от съществено значение за предотвратяване на домашното насилие и насърчаване на равенството между половете от ранна възраст. Чрез интегриране на цялостно сексуално образование, обучение за интервенция на странични наблюдатели и учебни програми чувствителни към пола

в образователните среди, ЕССП може да допринесе за насърчаване на култура на уважение и ненасилие.

- *Насърчаване на равенството между половете и овластяване*

За предотвратяване на домашното насилие в рамките на ЕССП, решаващо значение има насърчаването на равенството между половете и овластяването на жените. Като се занимава с първопричините за неравенството като стереотипи по отношение на пола и неравностойна динамика на властта, ЕССП може да помогне за създаването на по-приобщаващо и справедливо общество, в което всички индивиди могат да процъфтяват без насилие и дискриминация.

Независимо от установените различия в отделните страни (Исмаил, З., Георгиева, М., Шейредов, С., 2022), ЕССП подкрепя защитата на жертвите чрез няколко ключови механизма:

- *Правна помощ и правосъдие*

Механизмите за правна помощ и правосъдие играят решаваща роля за осигуряване понасяне на отговорност от извършителите и осигуряване на справедливост за жертвите. ЕССП насърча правото на достъп до правосъдие и ефективни правни средства за жертвите на престъпления, включително домашно насилие, чрез предоставяне на правна помощ, застъпническа подкрепа и специализирани съдилища и процедури. Директивите на ЕС и националните законодателства предоставят правна защита и определят правата на жертвите, включително разпоредби за ограничителни заповеди (ограничаване на контактите на жертвата с насилника и неговото извеждане от семейната среда, налагане на насилника забрана за достъп до определени места, налагане на ограничения за комуникация на насилника със жертвата и др.); вменяват задължения за длъжностни лица в областта на образованието, здравеопазването и социалните услуги (подаване на сигнали и незабавни действия при данни за домашно насилие); достъп до правосъдие.

- *Достъп до услуги за подкрепа и подслон*

Осигуряването на достъп до услуги за подкрепа и подслон е от решаващо значение за защитата на жертвите на домашно насилие (FRA, 2023). ЕССП подчертава правото на социална защита и

помощ, включително достъп до приюти, временни убежища, консултиране, правна помощ и финансова подкрепа, за да помогне на жертвите да изградят отново живота си и да преодолеят травмата от насилието. Разкрити са горещи телефонни линии за безплатно консултиране и реагиране при спешна нужда от защита.

- *Икономическо овластяване и социално подпомагане*

Икономическото овластяване и социалното подпомагане са от съществено значение, за да се даде възможност на оцелелите да постигнат финансова независимост и стабилност. ЕССП подчертава правото на адекватна социална защита и помощ, включително достъп до подкрепа за заетост, професионално обучение и финансова помощ, множество мерки за възстановяване и реинтеграция, за да се помогне на жертвите да възстановят икономическата си автономност и да си осигурят по-сигурно бъдеще.

Навременността и ефективността на тези механизми се осъществява чрез оправомощаване на редица органи и институции (полицаи, служители на прокуратурата и съда, органи на изпълнителната власт).

В рамките на равенство между половете и домашно насилие се утвърждават принципите за:

- *Междусекторност¹² на пола и домашното насилие*

Домашното насилие се корени в неравенството между половете и неравнопоставените властови отношения между мъже и жени (WHO, 2013). Отчитайки взаимосвързаността на пола и домашното насилие, ЕС установява, че жените са засегнати непропорционално поради системна дискриминация и маргинализация въз основа на пол, раса, етническа принадлежност, сексуална ориентация и други пресичащи се идентичности (Европейски парламент и Съвет, 2011-2).

---

¹² Междусекторността се отнася до взаимосвързания характер на социалните категоризации като раса, класа, пол, сексуалност и други форми на идентичност, тъй като те са свързани със системи на потисничество, дискриминация и привилегии. Чрез възприемането на междусекторен подход, интервенциите и услугите за подкрепа могат да бъдат приспособени, за да отчетат уникалните предизвикателства, пред които са изправени лица, които изпитват множество форми на потисничество и дискриминация.

Чрез ЕССП и заложените него принципи, ЕС насърчава равни права и възможности за всички, води борба с бедността, дискриминацията, социалното изключване т.н. и по този начин подкопава корените на домашното насилие.

- *Насърчаване на правата на жените и посредничество*

Насърчаването на правата на жените и посредничеството е от основно значение за справянето с домашното насилие в рамките на ЕССП. Като се застъпва за равенство между половете, овластяване на жените и защита на правата на жените, ЕССП може да помогне да се противопоставят на патриархалните норми и структури, които увековечават насилието срещу жени и момичета.

- *Ангажиране на мъже и момчета в усилията за превенция*

Ангажирането на мъже и момчета в усилията за превенция е от съществено значение за оспорване на сексизма и вредните норми, свързани с пола, за насърчаване на здрава мъжественост, уважителни взаимоотношения и противопоставянето на насилието. ЕССП не споменава изрично участие на лицата от мъжки пол в усилията за превенция срещу домашното насилие. Въпреки това принципите в рамките на ЕССП („Равенство между половете“ и „Равни възможности“), които наблягат на равенството между половете и социалното включване, осигуряват основа за инициативи, които биха могли да включат мъже и момчета като съюзници в усилията за превенция. Конкретни инициативи и действия обикновено се разработват на национално и общностно ниво, подкрепени от политики в целия ЕС и програми за финансиране.

5. Предизвикателства, ограничения и партньорство при справянето с домашното насилие

Основните предизвикателства и ограничения в превенцията и защитата от домашно насилие са свързани с:

- *Неотчитане и стигматизиране*

Недокладването и стигматизирането остават значителни пречки пред ефективното справяне с домашното насилие. Много от жертвите се колебаят да потърсят помощ поради страх от отмъщение, срам и социална стигма, свързана с разкриването на насилие (EIGE, 2021). ЕССП трябва да се справи с тези бариери чрез насър-

чаване на подкрепяща и неосъждаща среда, в която пострадалите се чувстват сигурни да се изявят и да потърсят помощ.

- *Ресурсни ограничения и проблеми с финансирането*

Ограниченията на ресурсите и проблемите с финансирането поставят предизвикателства пред прилагането на цялостни отговори на домашното насилие. Много услуги за подкрепа, като приюти, консултиране и правна помощ, са с недостатъчно финансиране и персонал, което ограничава капацитета им да посрещнат нуждите (FRA, 2019), (European Commission, 2022-2) ЕССП трябва да се застъпва за увеличаване на финансирането и ресурсите, за да осигури адекватна подкрепа за оцелелите и организациите, които ги обслужват.

- *Културни и институционални бариери*

Културни и институционални бариери, включително дискриминационни практики и неадекватни реакции от страна на правоприлагащите органи и доставчиците на услуги, могат да възпрепятстват достъпа на жертвите до подкрепа и правосъдие (FRA, 2021), (FRA, 2022) ЕССП трябва да се справи с тези бариери чрез насърчаване на културната чувствителност, обучение за професионалисти и механизми за отчетност, за да гарантира, че жертвите получават подходяща и ефективна помощ, независимо от техния произход или идентичност.

Успешното преодоляване на тези предизвикателства изисква сътрудничество и партньорство на всички заинтересовани страни като:

- *Организациите на гражданското общество*, които играят решаваща роля в застъпничеството за правата на жертвите, предоставяйки услуги за подкрепа и стимулирайки промяна на политиката за справяне с домашното насилие. ЕССП трябва да подкрепя и да си сътрудничи с организации на гражданското общество, включително групи за правата на жените, приюти и мрежи за застъпничество, за да гарантира, че гласовете на постарадалите се чуват и техните нужди са приоритетни в политиката и практиката.

- *Сътрудничество с правоприлагащите и съдебните системи* е от съществено значение, за да се гарантира, че извършителите ще бъдат държани отговорни за действията си, а оцелелите ще

получат ефективна защита и подкрепа (EIGE, 2022). ЕССП трябва да насърчава сътрудничеството между правоприлагащите агенции, съдилищата и социалните служби за подобряване на координацията и реакцията в случаите на домашно насилие, включително прилагането на специализирано обучение за професионалисти и установяването на междуведомствени протоколи.

Министерството на вътрешните работи е държавна структура, с основна функция защита на правата и свободите на гражданите, националната сигурност и обществения ред. Действията на полицейските служители, в случаите на домашно насилие са регламентирани в Закона за защита от домашното насилие (ЗЗДН), Правилник за приложение на ЗЗДН, Методически указания рег. № Из-717/05.04.2012 г., утвърдени от министъра на вътрешните работи (ОР-ГПЧ Разград, 2023). Актуален основен стратегически документ на национално ниво, касаещ домашното насилие, е Национална програма за превенция и защита от домашното насилие за 2024 – 2026 г.

- *Участие на частния сектор и работодателите* в справянето с домашното насилие – осъществява се чрез осигуряване на подкрепяща среда на работното място, предоставяне на ресурси и обучение за служителите и предлагане на помощ на жертвите (European Commission, 2022-3). ЕССП може да насърчи ангажирането на частния сектор чрез инициативи за корпоративна социална отговорност, партньорства с организации на работодатели и насърчаване на политики на работното място, които подкрепят преживелите домашно насилие.

Заключение

Домашното насилие е сложен и многостранен проблем, който изисква цялостен и координиран отговор от политиките, доставчиците на услуги, гражданското общество и общностите. Европейският стълб на социалните права предоставя ценна рамка за справяне с домашното насилие чрез насърчаване на равенството между половете, защита на правата на жертвите и насърчаване на сътрудничеството между заинтересованите страни.

За да се справят ефективно с домашното насилие в контекста на ЕССП, са необходими политики за:

- Укрепване на законовите и политически рамки за предотвратяване и борба с домашното насилие, включително ратифициране и прилагане на международни конвенции и директиви;

- Отделяне на адекватно финансиране и ресурси за подкрепа на услугите за жертвите, включително приюти, консултиране, правна помощ и икономическа помощ;

- Насърчаване на инициативи за образование и повишаване на осведомеността относно равенството между половете, здравите взаимоотношения и намесата на странични наблюдатели от ранна възраст;

- Засилване на сътрудничеството между правоприлагащите органи, съдебните системи, социалните служби и гражданското общество за подобряване на реакцията и подкрепата за жертвите.

Бъдещите изследвания и действия трябва да се съсредоточат върху:

- Отстраняване на пропуски в събирането на данни и изследванията на домашното насилие, включително недостатъчно докладвани форми на насилие и на маргинализираните общности;

- Оценка на ефективността на програмите за превенция и интервенция в рамките на ЕССП и идентифициране на най-добрите практики за разширяване на успешни инициативи;

- Напредване на политиките за застъпничество и кампании за обществена осведоменост за насърчаване на равенството между половете, противопоставяне на вредните стереотипи и насърчаване на култура на уважение и ненасилие.

ЛИТЕРАТУРА

Вишева, Д., А.Буриева, И.Балабанова, И.Бойчева, 2022 - Разпознаване и насочване на жертви на домашно насилие. Наръчник за обучение на специалисти в сферата на човешките ресурси към публичната администрация – ISBN: 978-954-477-459-2 Център за изследване на демокрацията, 2022 [Онлайн]. [Достъпено на 19.06.2024]. Достъпен от: https://csd.eu/fileadmin/user_upload/publications_library/SHE-Guide_BG_WEB.pdf

Европейска комисия, 2016 Предложение за решение на Съвета за подписване от името на Европейския съюз на Конвенцията на Съвета на

Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие, COM(2016) 111 final, 4.3.2016 г.

Европейска комисия, 2016-2 Предложение за решение на Съвета за сключване от Европейския съюз на Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие, COM(2016) 109 final, 4.3.2016 г

Европейска комисия, 2018 Работен документ на службите на комисията Доклад за България за 2018 г. включващ задълбочен преглед относно предотвратяването и коригирането на макроикономическите дисбаланси придружаващ Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Европейския съвет, Съвета, Европейската централна банка и Еврогрупата Европейски семестър 2018 г.: оценка на напредъка в структурните реформи, предотвратяването и коригирането на макроикономическите дисбаланси и резултати от задълбочените прегледи в съответствие с Регламент (ЕС) № 1176/2011 [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: https://commission.europa.eu/publications/2018-european-semester-country-reports_en

Европейска комисия, 2020 Предложение за регламент на Европейския парламент и на Съвета относно единния пазар на цифрови услуги (Законодателен акт за цифровите услуги) и за изменение на Директива 2000/31/ЕО, COM(2020) 825 final, 15.12.2020 г.

Европейска комисия, 2020 Работен документ на службите на Комисията Доклад за България за 2020 г. придружаващ Съобщение на Комисията до Европейския парламент, Европейския съвет, Съвета, Европейската централна банка и Еврогрупата Европейски семестър 2020 г.: оценка на напредъка в структурните реформи, предотвратяването и коригирането на макроикономическите дисбаланси и резултати от задълбочените прегледи в съответствие с Регламент (ЕС) № 1176/2011 [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?qid=1584543810241&uri=CELEX%3A52020SC0501>

Европейска комисия, 2021 Генерална дирекция „Трудова заетост, социални въпроси и приобщаване“, План за действие на европейския стълб на социалните права, Служба за публикации, 2021, <https://data.europa.eu/doi/10.2767/808264> [Онлайн]. [Достъпено на 20.07.2024]. Достъпен от: <file:///C:/Users/User/Downloads/%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%B4%D0%B5%D0%B9%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B8%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B5%D0%B2%D1%80%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%>

8F%20%D1%81%D1%82%D1%8A%D0%BB%D0%B1%20%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B8%D1%82%D0%B5-KE0921008BGN%20(1).pdf

Европейска комисия, 2022 Ц Предложение за Директива на Европейския парламент и на Съвета относно борбата с насилието над жени и домашното насилие {SEC(2022) 150 final} – {SWD(2022) 60 final} – {SWD(2022) 61 final} – {SWD(2022) 62 final} – {SWD(2022) 63 final} [Онлайн]. [Достъпено на 19.06.2024]. Достъпен от: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0105>

Европейска комисия, 2022-2 Работен документ на службите на Комисията Доклад за България за 2022 г. придружаващ препоръка за препоръка на Съвета относно националната програма за реформи на България за 2022 г. и съдържаща становище на Съвета относно конвергентната програма на България за 2022 г. [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от https://commission.europa.eu/document/download/fdf2c3a2-9dc8-4dd2-a1df-41f88e4ccf41_bg?filename=2022-european-semester-country-report-bulgaria_bg.pdf

Европейска комисия, 2023 Работен документ на службите на Комисията Доклад за България за 2023 г. придружаващ препоръка за препоръка на Съвета относно националната програма за реформи на България за 2023 г. и съдържаща становище на Съвета относно конвергентната програма на България за 2023 г. [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/BG/TXT/PDF/?uri=CELEX%3A52023SC0602&qid=1686127911343>

Европейски парламент и Съвет, 2004 Директива 2004/80/ЕО на Съвета от 29 април 2004 г. относно обезщетението на жертвите на престъпления (ОВ L 261, 6.8.2004 г., стр. 15–18)

Европейски парламент и Съвет, 2004-2 Директива 2004/113/ЕО на Съвета от 13 декември 2004 г. относно прилагане на принципа на равното третиране на мъжете и жените по отношение на достъпа до стоки и услуги и предоставянето на стоки и услуги (ОВ L 373, 21.12.2004 г., стр. 37–43)

Европейски парламент и Съвет, 2006 Директива 2006/54/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 5 юли 2006 г. за прилагането на принципа на равните възможности и равното третиране на мъжете и жените в областта на заетостта и професиите (преработена)(ОВ L 204, 26.7.2006 г., стр. 23–36) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/bg/TXT/?uri=CELEX:32006L0054>

Европейски парламент и Съвет, 2010 Директива 2010/41/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 7 юли 2010 г. за прилагане на принципа на равно третиране на мъжете и жените, които извършват дейности в качеството на самостоятелно заети лица, и за отмяна на Директива 86/613/ЕИО на Съвета (ОВ L 180, 15.7.2010 г., стр. 1–6)

Европейски парламент и Съвет, 2011 Директива 2011/99/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно европейската заповед за защита (ОВ L 338, 21.12.2011 г., стр. 2–18)

Европейски парламент и Съвет, 2011-2 Директива 2011/93/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 13 декември 2011 г. относно борбата със сексуалното насилие и със сексуалната експлоатация на деца, както и с детската порнография и за замяна на Рамково решение 2004/68/ПВР на Съвета (ОВ L 335, 17.12.2011 г., стр. 1–14)

Европейски парламент и Съвет, 2011-3 Директива 2011/36/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 5 април 2011 г. относно предотвратяването и борбата с трафика на хора и защитата на жертвите от него (ОВ L 101, 15.4.2011 г., стр. 1–11)

Европейски парламент и Съвет, 2012 Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 г. за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета (ОВ L 315, 14.11.2012 г., стр. 57–73)

Европейски парламент и Съвет, 2013 Регламент (ЕС) № 606/2013 на Европейския парламент и на Съвета от 12 юни 2013 г. относно взаимното признаване на мерки за осигуряване на защита по граждански дела (ОВ L 181, 29.6.2013 г., стр. 4–12)

Европейски парламент, 2014–2019 Становище на комисията по правата на жените и равенството между половете (15.7.2015) на вниманието на комисията по регионално развитие относно политиката на сближаване и маргинализираните общности (2014/2247(INI)) Докладчик по становище: Ернест Уртасун [Онлайн]. [Достъпено на 20.07.2024]. Достъпен от: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2015-0314_BG.html#_section4

Европейски парламент, 2021 – Резолюция на Европейския парламент от 16 септември 2021 г., съдържаща препоръки към Комисията относно определянето на основаното на пола насилие като нова област на престъпност по смисъла на член 83, параграф 1 от ДФЕС (2021/2035(INL)) [Онлайн]. [Достъпено на 19.06.2024]. Достъпен от: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0388_BG.html

ЗЗДН, 2009 Закон за защита от домашното насилие (загл. изм.– ДВ, БР. 102 ОТ 2009 г., в сила от 22.12.2009 г.) Обн. ДВ. бр.27 от 29 Март 2005г., изм. ДВ. бр.82 от 10 Октомври 2006г., изм. ДВ. бр.102 от 22 Декември 2009г., изм. ДВ. бр.99 от 17 Декември 2010г., доп. ДВ. бр.50 от 3 Юли 2015г., изм. ДВ. бр.24 от 22 Март 2019г., изм. ДВ. бр.101 от 27 Декември 2019г., изм. и доп. ДВ. бр.66 от 1 Август 2023г., изм. и доп. ДВ. бр.69 от 11 Август 2023г

Исмаил, З., Георгиева, М., Шейредов, С., 2022 „Правна рамка на мерките срещу домашно насилие и насилието над жени в страните от ЕС“ – Студентска програма за законодателни проучвания – Народно събрание на Република България – Законодателно проучване №222, възложител на проучването: Кристиан Вигенин, зам.-председател на Народното събрание; научно ръководство: Гл.ас. д-р Петя Митрева, УНСС; координатор: Йорданка Белева; София, май 2022 г. [Онлайн]. [Достъпено на 16.06.2024]. Достъпен от: <https://www.parliament.bg/bg/students-program/ID/258>

Методиева, К., 2022 – Международна класификация на болестите МКБ-10 Физическо насилие МКБ Т74.1 от 16 сеп 2013г., обновено на 08 дек 2022г. ФРАМАР МЕДИЦИНСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ [Онлайн]. [Достъпено на 27.07.2024]. Достъпен от: <https://medpedia.framar.bg/%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%8F/%D0%BC%D0%BA%D0%B1-t741-4/%D1%84%D0%B8%D0%B7%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D0%B5>

Министерски съвет, 2021 План Стратегия по заетостта 2021 – 2030 г. Приета от Министерския съвет с Решение № 515 от 15 юли 2021 г. и изменена с Решение на Министерския съвет № 368 от 2 юни 2022 г [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: <https://www.mlsp.government.bg/uploads/26/zastost/employment-strategy-2021-2030-2022.pdf>

Министерски съвет, 2022 Национална стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2030 (актуализирана с Решение № 368 на Министерския съвет от 02.06.2022 г.) [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: <https://www.mlsp.government.bg/uploads/35/sv/nsnbnsv-2030-dop-izm-2.pdf>

Министерски съвет, 2023 План за действие за периода 2023-2024 г. за изпълнение на националната стратегия за намаляване на бедността и насърчаване на социалното включване 2030 (приет с РМС № 338 от 3 май 2023 г.)“ [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: <https://www.mlsp.government.bg/uploads/35/sv/action-plan-reducing-poverty-2023-2024.pdf>

ОРГПЧ Разград, 2023 Отчет за дейността на областна работна група по правата на човека в ОДМВР-Разград през 2023г.“ [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: https://iacp-sofia.mvr.bg/docs/librariesprovider26/default-document-library/%D0%BE%D1%82%D1%87%D0%B5%D1%82-2023-%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%BF%D1%87-%D0%BE%D0%B4%D0%BC%D0%B2%D1%80-%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4.doc?sfvrsn=f0d9e112_0

Русинова, Н., 2020. Психическо и емоционално домашно насилие декември 11.12.2020 Блог, Домашно насилие [Онлайн] [Достъпено на 16.06.2024]. Достъпен от: <https://www.womeninforce.eu/%D0%BF%D1%81%D0%B8%D1%85%D0%B8%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D0%B8-%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%BE-%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88%D0%BD%D0%BE-%D0%BD%D0%B0%D1%81/>

Ръководство по правата на човека, 2020 - Домашното насилие, (Разработено от мрежа от организации от Европа; Последно обновяване 16.12.2022 [Онлайн] [Достъпено на 16.06.2024]. Достъпен от: <https://www.humanrightsguide.bg/bg/temi/domashno-nasilie/kakvo-e-domashno-nasilie/razpoznavane-na-domashnoto-nasilie/vidove-domashno-nasilie>

Съвет на Европа, 2011 Договори — № 210 Конвенция на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие Истанбул, 11.5.2011 г. <https://rm.coe.int/168046246f>

Съвет на Европа, 2024 Конвенцията на Съвета на Европа за превенция и борба с насилието над жени и домашното насилие („Истанбулска конвенция“) Въпроси и отговори [Онлайн]. [Достъпено на 20.07.2024]. Достъпен от: <https://rm.coe.int/istanbul-convention-questions-and-answers-bulgarian/168094482a>

Тодорова, Т. Европейски стълб на социалните права - Проект BG05M2OP001-2.016-0019 „Иновативно образование в хуманитарни и социални науки чрез цифрова трансформация и модернизация на учебните програми във Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Югозападен университет „Неофит Рилски“ и Техническият университет в Габрово в партньорство с чуждестранни университети от Гърция, Полша и Румъния“, финансиран от Оперативна програма „Наука и образование за интелигентен растеж“, съфинансирана от Европейския съюз чрез Европейските структурни и инвестиционни фондове

BATTERED WIVES (Hansard, 16 July 1973) HC Deb 16 July 1973 vol 860 cc218-28 col №218 [Онлайн]. [Достъпен на 16.06.2024]. Достъпен от: <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1973/jul/16/battered-wives>

BetterHelp Editorial Team, 2024 - A History Of Domestic Violence: Has Anything Changed? Medically reviewed by Paige Henry, LMSW, J.D. and Corey Pitts, MA, LCMHC, LCAS, CCS BetterHelp Internet site [Онлайн]. [Достъпено на 02.08.2024]. Достъпен от: <https://www.betterhelp.com/advice/domestic-violence/a-history-of-domestic-violence-how-much-have-things-changed/>

Council of Europe, 2024 Chart of signatures and ratifications of Treaty 210 Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210) Status as of 20/07/2024 [Онлайн]. [Достъпено на 20.07.2024]. Достъпен от: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=signatures-by-treaty&tratynum=210>

Council of Europe. 2011 „Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210)“. [Онлайн]. [Достъпено на 02.08.2024]. Достъпен от: <https://rm.coe.int/1680a48903>

Dabaghi N, Amini-Rarani M, Nosratabadi M., 2021 Investigating the relationship between socioeconomic status and domestic violence against women in Isfahan, Iran in 2021: A cross-sectional study. Health Sci Rep. 2023 May 18;6(5):e1277. doi: 10.1002/hsr2.1277. PMID: 37216055; PMCID: PMC10196406. [Онлайн]. [Достъпено на 19.06.2024]. Достъпен от: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC10196406/pdf/HSR2-6-e1277.pdf>

EIGE, 2021 European Institute for Gender Equality (EIGE) (2021). „The costs of gender-based violence in the European Union.“ [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: <https://eige.europa.eu/publications/costs-gender-based-violence-european-union>

EIGE, 2022 European Institute for Gender Equality (EIGE) (2022). „Improving police and justice data on intimate partner violence against women.“ [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: https://eige.europa.eu/gender-based-violence/data-collection/improving-police-and-justice-data-intimate-partner-violence-against-women-european-union?language_content_entity=en

Esquivel-Santoveña, Esteban Eugenio; Lambert, Teri L.; Hamel, Johnq 2013 „Partner abuse worldwide“ (PDF). Partner Abuse 4(1): 6–75. (January 2013). doi : 10.1891/1946-6560.4.1.6. S2CID 14368257 [Онлайн]. [Достъпено на 10.07.2024]. Достъпен от: <https://www.domesticviolenceresearch.org/pdf/PASK.Tables14.Revised.pdf>

European Commission, 2017 Directorate-General for Communication, ‘Special Eurobarometer 465: Gender Equality 2017’, version v1.00, 2017, accessed 2024-07-20, http://data.europa.eu/88u/dataset/S2154_87_4_465_ENG

European Commission, 2017-2 Secretariat-General, European pillar of social rights, Publications Office of the European Union, 2017, [Онлайн]. [Достъпено на 20.07.2024]. Достъпен от: <https://data.europa.eu/doi/10.2792/95934>
<https://www.mlsp.government.bg/uploads/36/evms/social-summit-european-pillar-social-rights-booklet-bg.pdf>

European Commission, 2022 - Study to support the Impact Assessment on Preventing and Combatting Violence Against Women and Domestic Violence A report submitted by ICF S.A. 22 May 2022 Submitted to: DG Justice and Consumers Directorate D: Equality and Union Citizenship Unit D.2: Gender Equality, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2022 © European Union, 2022 14368257 [Онлайн]. [Достъпено на 10.07.2024]. Достъпен от: https://commission.europa.eu/document/download/13adc468-7765-42a7-8135-5fccff4b4a71_en?filename=Study%20to%20support%20the%20impact%20assessment%20on%20preventing%20and%20combatting%20violence%20against%20women%20and%20domestic%20violence.pdf

European Commission, 2022-2 „EU Gender Equality Strategy: 2020-2025 - 2022 Progress Report.“ [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/aid_development_cooperation_fundamental_rights/2022_gender_equality_strategy_progress_report_en.pdf

European Commission, 2022-3 „Corporate Social Responsibility, Responsible Business Conduct, and Business & Human Rights: Overview of Progress.“ [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: https://ec.europa.eu/growth/industry/sustainability/corporate-social-responsibility_en

Eurostat, 2022 - EU survey on gender-based violence against women and other forms of inter-personal violence (EU-GBV) Statistical report — first results 2022 edition ISBN 978-92-76-57570-2 ISSN 2529-3222 doi: 10.2785/41553 KS-FT-22-005-EN-N [Онлайн]. [Достъпено на 23.06.2024]. Достъпен от: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/7870049/15323622/KS-FT-22-005-EN-N.pdf/315d443b-ba8d-e607-3ce0-845f642a8c00?version=1.0&t=1669371271599>

FRA, 2014 Violence against women: and EU-wide survey. Main results, FRA 2014 (available at https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf) and The World Bank webpage. Gender-based violence (available at: <https://www.worldbank.org/en/topic/socialsustainability/brief/violence-against-women-and-girls>)

FRA, 2019 European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2019). „Justice for victims of violent crime - Part I: Victims' rights as standards of criminal justice.“ [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: <https://fra.europa.eu/en/publication/2019/justice-victims-violent-crime-part-i-victims-rights-standards-criminal-justice>

FRA, 2021 European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2021). „Crime, Safety, and Victims' Rights.“ [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: <https://fra.europa.eu/en/publication/2021/fundamental-rights-survey-crime>

FRA, 2022 European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2022). „Fundamental Rights Report 2022.“ [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: <https://fra.europa.eu/en/publication/2022/fundamental-rights-report-2022>

FRA, 2023 European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2023). „Fundamental Rights Report 2023.“ [Онлайн]. [Достъпено на 21.07.2024]. Достъпен от: <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/fundamental-rights-report-2023>

Gracia E., 2004 Unreported cases of domestic violence against women: towards an epidemiology of social silence, tolerance, and inhibition. *J Epidemiol Community Health*. 2004 Jul;58(7):536-7. doi: 10.1136/jech.2003.019604. PMID: 15194711; PMCID: PMC1732820 [Онлайн]. [Достъпено на 02.08.2024]. Достъпен от <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1732820/pdf/v058p00536.pdf>

Green. J., Lata, Satyen., John, W., Toumbourou, 2023 Influence of Cultural Norms on Formal Service Engagement Among Survivors of Intimate Partner Violence: A Qualitative Meta-synthesis.. *Trauma, Violence, & Abuse*, 15248380231162971 -15248380231162971. doi: 10.1177/15248380231162971 [Онлайн]. [Достъпено на 20.07.2024]. Достъпен от: <https://typeset.io/papers/influence-of-cultural-norms-on-formal-service-engagement-35ome0qv>

Isália, L., M.Sidat., F. Mitano. 2020 Violência doméstica e o papel das crenças culturais na sua ocorrência e persistência na perspectiva das vítimas e agressores: um estudo fenomenológico. 2(2) [Онлайн]. [Достъпено на 20.07.2024]. Достъпен от: <https://typeset.io/papers/violencia-domestica-e-o-papel-das-crencas-culturais-na-sua-32xe61bysq>

OAS, 2016 Organization of American States, 2016 The Convention of Belém do Pará and the Istanbul convention: a response to violence against women worldwide (PDF). Archived (PDF) from the original on March 4, 2016. (Flyer for side-event at the 58th session of the Commission on the Status of Women.) Интернет сайт на Organization of American States [Онлайн]. [Дос-

тъпено на19.06.2024]. Достъпен от: <https://www.oas.org/es/mesecvi/docs/CSW-SideEvent2014-Flyer-EN.pdf>

Tomisin, A., 2020 Culture, religion and help-seeking for intimate partner violence victims in Nigeria (a narrative review). *African J Soc Sci Human Res.* (2020) 3:56. [Google Scholar]

UNESA, 2015 United Nations Economic and Social Affairs (2015). *The world's women 2015: Trends and statistics*, p. 159. [Онлайн]. [Достъпено на 27.07.2024]. Достъпен от: https://unstats.un.org/unsd/gender/downloads/worldswomen2015_report.pdf

WHO 2015 World Health Organization, 2015 *Gender, equity, human rights: gender based violence*. Geneva, Switzerland: World Health Organization. Archived from the original on April 23, 2015. Retrieved August 22, 2015 [Онлайн]. [Достъпено на19.06.2024]. Достъпен от: <https://web.archive.org/web/20150427161705/http://www.who.int/gender/violence/gbv/en/index1.html>

WHO, 2013 World Health Organization (WHO) (2013). „Global and regional estimates of violence against women: Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence.“ [Онлайн]. [Достъпено на21.07.2024]. Достъпен от: <https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/341337/9789240022256-eng.pdf?sequence=1>

WHO, 2021 World Health Organization „Violence against women“. March 9, 2021. Archived from the original on April 17, 2019. Retrieved July 25, 2022. [Онлайн]. [Достъпено на19.06.2024]. Достъпен от: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>

WHO, 2021-2 World Health Organization (2021). *Violence against women*. Available at: [Онлайн]. [Достъпено на20.07.2024]. Достъпен от: <https://www.who.int/es/news-room/fact-sheets/detail/violence-against-women>

Zlatanova, V., 2013 – Domestic Violence as a social problem, June 2013 In book: *Spaces between Sociology and Social Psychology* (pp.256-271) Edition: 2013 Chapter: Domestic Violence as a Social Problem Publisher: ASKONI-IZDAT Editors: Nina Pechlivanova SN – 978-954-383-068 [Онлайн]. [Достъпено на 16.06.2024]. Достъпен от: https://www.researchgate.net/publication/260848037_Domestic_Violence_as_a_social_problem

ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА КОНЦЕПЦИЯТА ЗА СОЦИАЛНО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО В БЪЛГАРИЯ И РУМЪНИЯ

Светла Петрова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

EMERGENCE AND DEVELOPMENT OF THE CONCEPT FOR SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN BULGARIA AND ROMANIA

Svetla Petrova

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

Abstract: *Social enterprises have a key role to play in implementing the European Pillar of Social Rights Action Plan. The report examines the emergence of the concept of social enterprises in Bulgaria and Romania and the legal framework regarding their structuring and development, as well as the influence of European funding on the understanding of the concept of social entrepreneurship and the subsequent development of social enterprises in Bulgaria and Romania*

Key words: *social enterprises, concept, social entrepreneurship, legislative framework, European funding*

Въведение

Социалното предприемачество е признато като ключов елемент на Европейския социален модел и в последните години придобива още по-голяма важност като ефективен инструмент за справяне с нарастващите социални и икономически предизвикателства. Това което прави социалното предприемачество уникално в условия на глобална криза, е че действа с фокус върху нуждите на най-уязвимите групи от обществото, като успява да постига висок социален

ефект чрез прилагане на гъвкави бизнес модели. Социалните предприятия могат да се разглеждат в две измерения – от една страна те допринасят за адресиране на днешните ключови социални предизвикателства – нарастваща бедност, социално изключване и безработица, а от друга – те запълват съществуващи ниши от предоставяне на услуги от общ интерес. Редица изследователи потвърждават, че социалните предприятия създават добавена стойност чрез подкрепа на местните общности и генериране на социален ефект за цялото общество (Borzaga and Defourny, 2001).

Въпреки дългата история на социалните предприятия липсва едно общо възприето определение за социално предприятие в Европа. (Илчева, М., 2019)

На европейско ниво дефиницията за социално предприятие е изградена около три основни измерения:

– предприемаческо измерение (с генериран приход от продажба на стоки или услуги на пазара, включително и публично възлагане);

– социално измерение (преследване на изрична социална цел и предоставяне на стоки или услуги със социално значение);

– управленско измерение (отчетност, участие и прозрачност)¹.

Дефинициите за социално предприемачество варират от много широки теоретични аспекти, като определение за иновативна дейност със социална цел, която се развива от бизнес структури или нестопански организации (Дийс & Андерсън, 2003; Емерсън, 1996) или като корпоративна социална отговорност (Остин, 2004). В същото време практическите приложения на социалното предприемачество налагат нов тип дефиниции, които имат по-тесен концептуален характер, но са носител на ключови характеристики на социалното предприемачество. Автори като Джейм Остин и Стивънсън дефинират социалното предприемачество като иновативна дейност, която създава социална добавена стойност и може да се прилага в различни сектори – неправителствен, бизнес и публичен сектори.

За начало на възникването на концепцията за социалното предприемачество се счита 1983 година, когато Янг разработва те-

---

¹ OECD, EU “Policy Brief on Scaling the Impact of Social Enterprises; Policies for social entrepreneurship” (2016)

орията за „иновативните нестопански предприемачи“, като прилага концепцията за предприемачество на Шумпетер. Въпреки тези ранни публикации по темата, концепцията за социално предприемачество не е достатъчно популярна до началото на 90-те години. (Илчева, М., 2019)

Общото между дефинициите, свързани с концепцията за социално предприемачество е факта, че подчертават водещата роля и стимул за създаване на социална полза, отколкото лично или корпоративно благосъстояние, и че тази дейност се характеризира с иновации или създаване на нови подходи за решаване на съществуващи предизвикателства, вместо повтаряне на съществуващи практики. Водещ двигател за социалното предприемачество е решаването на социален проблем, като формата на социално предприятие зависи от възможностите за най-ефективно мобилизиране на ресурси, които са необходими за решаването на проблема. (Илчева, М., 2019)

Въпросът, към който настоящата статия ще се фокусира е да разгледа връзката между разбирането на концепцията за социално предприемачество и възникването и развитието на социалните предприятия в България и Румъния и как това рефлектира в посока ограничаване дейността на социалните предприятия предимно в областта и ролята им по отношение на социалното приобщаване и включване и развитието им особено в тази област.²

Възникване и развитие на концепцията за социално предприемачество в България

Социалната икономика в България има дълга история, която е свързана в голяма степен с традициите в кооперативното движение, което намира бурно развитие след Освобождението, като стъпва на изконните ценности и обичаи на взаимопомощ и солидарност сред българското население. През този период тласък за развитие получават селските кредитни кооперации, като едновременно с това се

---

² Claudia Petrescu, Adriana Negut - Social economy in Romania – from concept to practice, CALITATEA VIETII, XXIX, nr. 4, 2018, p. 317–338

развиват и социалните финанси в страната³. В следствие възникват и доста занаятчийски и производствени кооперации, което продължава до 50-те години на миналия век. (Илчева. М, Фабер, 2019)

Първата стъпка за подкрепа на социалното предприемачество е направена през 2009 г., чрез процедурата за директно предоставяне на безвъзмездна финансова помощ по схема BG051PO001-5.1.01 „Социално предприемачество – Популяризиране и подкрепа на социални предприятия (Пилотна фаза⁴). Това дава възможност на голям брой нестопански организации и общини да разработят проекти за създаване и развитие на социални предприятия, като за целта бе осигурен финансов ресурс в размер на 1 214 000 евро.

Тази подкрепа продължава като чрез процедура за безвъзмездна финансова помощ „Развитие на социалното предприемачество“ по програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020, финансирана със средства от Европейския социален фонд се предоставят 15 000 000 лв. за социални предприятия, работодатели, нестопански организации, специализирани предприятия и кооперации на хора с увреждания, общини и доставчици на социални услуги. Основната цел на процедура е да се улесни достъпа до заетост и социално включване на уязвими групи, а дейностите са насочени предимно към създаване на нови и разширяване дейността на съществуващи социални предприятия, специализирани предприятия и кооперации на хора с увреждания във връзка с осигуряване на заетост, мотивиране на лица от уязвими групи за включване в заетост, социална и професионална интеграция, обучения с помощта на ментори, оборудване и адаптиране на новосъздадените работни места, подкрепа за осигуряване на заетост за период до 12 месеца, проучване на търсенето и възможности за пазарна реализация на продукцията и

---

³ Маринова, Ц. Развитие на социалната икономика в България в периода на криза, в годишник „Икономика и бизнес“ 2016, http://ebox.nbu.bg/ico16/view_lesson.php?id=12

⁴ Доклад – Социални предприятия в България, https://socialenterprise.bg/docs/conference_1/Партньорство%20за%20социални%20предприятия%20-%20доклад%20от%20изследване.pdf

услугите, маркетинг и популяризиране на социалната икономика и социалното предприемачество⁵.

В резултат на тези възможности, финансирани с европейски средства интереса към социалното предприемачество се засилва и концепцията за социални предприятия придобива популярност в България. Това е логична последица от позиционирането им във фокуса на европейските политики, в които развитието на социалната и солидарна икономика е част от политическия дневен ред на Европейския Съюз. В следствие на това влияние се отбелязва и значителен напредък по два ключови елемента, а именно законодателство и публични политики, което намира изражение в конкретни стъпки за разработване и прилагане на нормативна рамка, която да дефинира концепцията за социалните предприятия. (Илчева, М., 2019)

На 18.10.2018 г. е приет Закон за предприятията на социалната и солидарна икономика (ЗПССИ)⁶, като тази законодателна инициатива може да се разглежда и като политически знак за разпознаване на ролята на социалните предприятия.

Законът в чл.3 дава определение за социалната и солидарна икономика, като форма на предприемачество, насочена към една или няколко социални дейности и/или социални цели, осъществявани от предприятия, включително чрез производство на различни стоки или предоставяне на услуги, в сътрудничество с държавните или местните органи или самостоятелно⁷. Член 4 от закона дефинира основните принципи на социалната и солидарна икономика, свързани и с ценностите на Европейския социален модел, а именно:

- преимущество на социалните пред икономическите цели;
- сдружаване в обществена и/или колективна полза;
- публичност и прозрачност;
- независимост от органите на държавната власт;

---

⁵ Процедура „Развитие на социалното предприемачество“ по програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020, <https://old.esf.bg/procedures/razvitie-na-socialnoto-predpriemachestvo-2/>

⁶ Закон за предприятията на социалната и солидарна икономика, www.parliament.bg

⁷ Пак там

– участие на членовете, работниците или служителите при вземане на управленски решения⁸.

В глава втора на закона са регламентирани субектите на социалната и солидарна икономика: кооперациите, юридическите лица с нестопанска цел за осъществяване на общественополезна дейност и социалните предприятия, които могат да бъдат два типа – социални предприятия от клас А и клас А+⁹.

Освен въвеждането на категории за социалните предприятия – тип А и тип А+, законът определя и ясна дефиниция за социално предприятие. Организация, независимо от правно-организационната си форма може да получи статут на социално предприятие, ако отговаря на условията в т. 1,2 и 3 или 1,2 и 4¹⁰:

1. осъществява социална дейност, която произвежда социална добавена стойност, определена съгласно методика, издадена от министъра на труда и социалната политика;

2. управлява се прозрачно с участие на членовете, работниците или служителите при вземане на решения по установена в учредителния договор, устава или друг устройствен документ процедура;

3. положителният счетоводен финансов резултат на предприятието след данъчно облагане за последния отчетен период се разходва повече от 50 на сто и не по-малко от 7500 лв. за осъществяване на социална дейност или цел;

4. не по-малко от 30 на сто и не по-малко от три лица от наетите в предприятието към датата на възникването на трудовото правоотношение са лица от уязвимите групи, които в чл. 7 от закона са дефинирани като: хора с трайни увреждания; продължително безработни лица; лица до 29-годишна възраст, които нямат предходен професионален опит; лица, настанени извън семейството; безработни лица над 55 години, които са регистрирани в дирекция „Бюро по труда“; лица, които отглеждат деца с трайни увреждания; лица, изтърпели наказание лишаване от свобода за срок, не по-кратък от 5

---

⁸ Пак там

⁹ Пак там

¹⁰ Закон за предприятията на социалната и солидарна икономика, Допълнителни разпоредби § 1.т.5, <https://lex.bg/en/laws/ldoc/2137187968>

години, лица със зависимости; бездомни лица; лица, пострадали от домашно насилие и други.

В закона в глава 3 е предвидено създаване на регистър на социалните предприятия и процедура за придобиване на статут на социално предприятие¹¹. По този начин в България се въвежда механизъм, който допринася видимостта на вписаните в регистъра социални предприятия¹².

Изключително важен елемент за устойчивото функциониране на социалните предприятия е тяхното финансиране. Възможностите за финансиране на социални предприятия в България са свързани основно с проектно финансиране и кандидатстване за безвъзмездна финансова помощ главно от Европейските фондове, които са били и все още остават основен източник за безвъзмездно финансово подпомагане на социалните предприятия. Финансовите инструменти, които предлага Фонд мениджъра на финансовите инструменти в България все още не са така широко използвани. Затова се очаква засилен интерес към предстоящата процедура „Насърчаване на социалната икономика на местно и регионално ниво“. Целта на процедурата за безвъзмездна помощ отново предвижда финансова подкрепа за развитие на социалните предприятия чрез създаването на устойчиви работни места за групи в неравностойно положение, което да доведе до намаляване на риска от бедност и социална изолация¹³.

Това е доказателство, че европейското финансиране оказва влияние създаването на определени модели на социални предприятия и на тяхното развитие поради зависимостта им от средства, с които те осигуряват функционирането си. В самите индикатори за ефективност на мерките за подкрепа са включени изисквания за създаване на нови работни места за хора от уязвими групи, осигуряване на обучения и заетост и по този начин се стимулира предим-

---

¹¹ Пак там

¹² Регистър на социалните предприятия, <https://secprod.mlsp.government.bg/index.php?section=REG>

¹³ Индикативна годишна работна програма за 2024 г. на ПРЧР 2021-2027, https://esf.bg/wps/portal/program-hrd/igrp/IGRP_2024

но развитието на социални предприятия насочени към дейности за социално включване и работа с групи в неравностойно положение.

По този начин в България се възприема и прилага по тясното разбиране на концепцията за социални предприятия. Разбирането на по широката концепция за възможностите на социалното предприемачество за решаване на предизвикателства от други сфери на обществения живот, а не само в сферата на осигуряване на заетост и нови подходи в организирането на различни социални дейности и услуги, би могло да доведе до възможност за справяне с много съвременни предизвикателства в области като устойчиво земеделие, кръгова икономика, дигитална трансформация, екология, образование, и др.

Възникване и развитие на концепцията за социално предприемачество в Румъния

Социалната икономика има дълготрайни корени в Румъния. Още в края на средновековния период могат да се идентифицират някои първи форми на социална икономика в рамките на създаването на гилдии, социални благотворителни организации и културни организации.

Ролята на този сектор се потвърждава и засилва през 19 век, когато асоциациите и кооперациите започват да играят роля в подкрепа на социалните трансформации в страната и получават известно правно признание. Някои специфични форми, като асоциациите за взаимопомощ, позволяват развитието на солидарност в общността и предоставянето на обществени услуги. В периода на прехода започва възраждането на сектора и на асоциациите за взаимопомощ, набират скорост като доставчици на услуги, особено в сектора на грижите за възрастни хора, както и в областта на социалната защита.¹⁴ Организациите, които преживяват най-драматичен ренесанс и по-нататъшно развитие след 1989 г., са асоциациите и фондациите – развитие, което от своя страна има важна роля в насърчаването

---

¹⁴ EU Social Economy Gateway ,https://social-economy-gateway.ec.europa.eu/my-country/romania_en

и оформянето на благоприятна политическа рамка за социалните предприятия в Румъния.¹⁵

През 2000-те години се наблюдава тенденция към появата на нови форми на социални предприятия, а други субекти трансформират своите дейности, за да предложат по-устойчиви и ориентирани към въздействието услуги¹⁶.

В Румъния „Социална икономика“ е термин, който става по-популярен в резултат на значителното финансиране, предоставено за развитие на този сектор. Усилията за финансиране са последвани от дискусии свързани с ролята на социалната икономика за намаляване на социалното изключване и осигуряване на работа и интеграция на хора от уязвими групи, както и повече изследвания в тази област. Академичните среди се включват активно в различни проучвания на социалната икономика, в сравнения с други европейски държави и стъпки за дефиниране на концепцията, базирана на румънските реалности, както и в секторни анализи по отношение на различните видове дефиниции на социалната икономика.¹⁷

В процеса на развитие на социалната икономика в Румъния, неправителствените организации са тези, които популяризират концепцията за социално предприемачество в Румъния и от 2000 г. пледират за специална правна рамка (Ламбру и Петреску, 2012 г.). Коалицията за социална икономика, основана през 2011 г. като инициатива на неправителствени организации, включва 58 организации, които участват в обществени консултации като активни партньори на публичните органи по време на усилията за разработване на законна рамка за социалната икономика (К.Петреску, А.Негут).

Кампанията на Коалицията за социална икономика има за цел да се определят трите сфери, които ще се регулират от Закона, да се определят ясни критерии за сертифициране на организации като со-

---

¹⁵ Social Enterprise in Central and Eastern Europe, Imprint Routledge, 2021, Chapter 9, Mihaela Lambru, Claudia Petrescu, Institutionalisation of Social Enterprise in Romania, Historical Milestones and SE Models Development

¹⁶ EU Social Economy Gateway , https://social-economy-gateway.ec.europa.eu/my-country/romania_en

¹⁷ Claudia Petrescu, Adriana Negut - Social economy in Romania – from concept to practice, CALITATEA VIETII, XXIX, nr. 4, 2018, p. 317–338

циално предприятие и предприятие за социално включване (WISE), да се въведе минимален пакет от данъчни облекчения за социалните предприятия и предприятията за социално включване (WISEs) и да се създадат адекватни механизми за насърчаване на диалога между публичните власти и сектора на социалната икономика, за да се улесни неговото развитие. Публичните органи започват процеса на институционализиране на социалната икономика в Румъния през 2010 г., но се затрудняват на етапа, предназначен да дефинира ясно концепциите и характеристиките на субектите, които ще бъдат включени в този сектор. Предвид рестриктивното разбиране на социалната икономика като средство за подобряване на пригодността за заетост на хора от уязвими групи, финалната версия на закона – приета през 2015 г. – се фокусира основно върху социални предприятия за трудова интеграция, на които се предоставят и определени стимули¹⁸.

Еволюцията в развитието на социалните предприятия в Румъния може да се разглежда в четири основни етапа на развитие. Първия етап се характеризира с възраждане на нестопанския сектор и репозициониране на други участници в социалната икономика (1990–1998 г.) като в началото на 1990 г. Румъния става свидетел на значително прераждане на организациите с нестопанска цел като асоциации, фондации, сдружения за взаимопомощ, асоциации за подпомагане и колапс на кооперативния сектор. Инициативи за социално предприемачество започват да се появяват в 90-те години като са популяризирани главно от асоциации и фондации, които търсят начини да получат повече ресурси за дейността си. Румънските традиционни кооперации отсъстват от дебатите и реформите по отношение на социалната икономика и социалните предприятия.¹⁹

През втория етап т.н. “етап на партньорство” се проправя пътя за институционализиране на социалните предприятия (1998–2006 г.) като румънските асоциации и фондации стават все по-активни и свързани с политическия процес чрез застъпничество и участие в обществено допитване в процеса на вземане на решения и реформи

---

¹⁸ Пак там

¹⁹ Social Enterprise in Central and Eastern Europe, Imprint Routledge, 2021, Chapter 9, Mihaela Lambru, Claudia Petrescu, Institutionalisation of Social Enterprise in Romania, Historical Milestones and SE Models Development

в изготвянето на политики. По това време се подготвя приемането на новата законодателна рамка, регулираща дейността на асоциациите и фондациите, а именно Наредба на правителството (GO) 26/2000, която заменя Закон 21/1924. Разширяването и модернизирването на условията, при които асоциациите и фондациите могат да извършват предприемаческа дейност, са включени на първо място в дневния ред на сектора с нестопанска цел като в наредбата се регламентира правото на тези организации да извършват стопанска дейност, при условие че тези дейности имат спомагателен характер и се водят отделни счетоводни записи. Приложимото законодателство не предвижда данъчни стимули или изключения за асоциации и фондации, освен ако техният генериран от бизнеса доход е под 15 000 евро на година. Всяка организация, която надвишава този праг, трябва да плаща същите данъци като всяко МСП, без обаче да има право на предимствата, предоставени на МСП (достъп до заеми, до различни специфични възможности за финансиране и т.н.)²⁰.

Присъединяването на Румъния към ЕС проправя път за нови политики по отношение на социалното включване чрез социални предприятия за трудова интеграция и за благоприятен контекст на икономическата политика за социално предприемачество. Асоциациите и фондациите стават най-силният защитник на институционализирането на социалните предприятия в Румъния, а асоциациите за взаимопомощ продължават да се развиват. (Ламбру. М., Петреску. К, 2021)

Третият етап е етапът на институционализация на социалните предприятия в Румъния (2007–2015) и започва през 2007 г., с присъединяването на страната към ЕС. Тази специфична фаза се характеризира не само с количествен ръст на третия сектор по отношение на броя на сдруженията и фондациите, броя на служителите, увеличено разнообразие от предприемачески проекти, подобрена видимост на социалните предприятия чрез научни изследвания и действия за застъпничество, но и с все още ограничена обществена подкрепа, липса на признание и липса на благоприятна политическа

---

²⁰ Social Enterprise in Central and Eastern Europe, Imprint Routledge, 2021, Chapter 9, Mihaela Lambru, Claudia Petrescu, Institutionalisation of Social Enterprise in Romania, Historical Milestones and SE Models Development

рамка за социалните предприятия и интерес към европейския подход за насърчаване на концепцията за социална икономика и социални предприятия. (Ламбру. М., Петреску. К, 2021)

След 2010 г., силно повлияно от европейската програма за социално включване и под натиск от неправителствения сектор, румънското правителство организира обществени консултации относно законодателството в областта на социалната икономика. Нестопанският сектор и други социални и икономически участници изиграват основна роля в застъпничеството за законодателство за социалната икономика и са ангажирани в оформянето на законодателството за социалната икономика. В етапа на институционализация, правилното разбиране, както от страна на вземащите решения, така и от практиците, на концептуалната рамка зад реалността на социалните предприятия е от решаващо значение. Едновременно с нарастващия интерес от страна на публичните власти за насърчаване и подкрепа на инициативи, насочени към развитието на социални предприятия, нараства и интересът към свързаните с това изследвания и дебати относно спецификата на този тип организация, нейната социална ползност, характеристики и профил²¹.

В Румъния концепцията за социално предприятие е въведена по времето, когато идеята за социална икономика придобива нов интерес и това създава объркване сред вземащите решения, лидерите на „стари и нови социално-икономически“ организации и социалните предприятия в търсене на видимост и легитимност. Както концепцията за социална икономика, така и тази за социално предприятие са слабо разбрани и в резултат на това всеки опит за създаване на добра правна рамка за насърчаване на развитието на социалната икономика е труден. Следвайки пътя на други страни в региона и на европейско ниво, през 2011 г. проектозакона за социалната икономика е представен за обществено обсъждане от румънското Министерство на труда, семейството и социалната защита. Основните събития за обществени консултации в процеса на институционализация са подкрепени чрез Секторната оперативна програма за раз-

---

²¹ Social Enterprise in Central and Eastern Europe, Imprint Routledge, 2021, Chapter 9, Mihaela Lambru, Claudia Petrescu, Institutionalisation of Social Enterprise in Romania, Historical Milestones and SE Models Development

витие на човешките ресурси 2007–2013 г., финансирана от Европейския социален фонд като ключовата област на интервенции са ос 6.1 и ос 6.2, които имат за цел да се увеличи социалното включване чрез подобрен достъп и участие на пазара на труда за уязвими групи. Проектозаконът е оживено обсъждан през следващите години, а процесът включва много заинтересовани страни чрез различни форми на консултации²².

В Румъния правното признаване на социалните предприятия се състои в по-широкия контекст на разработването на обща законодателна рамка за социалната икономика. Законът за социалната икономика е приет през 2015 г. и регулира социалните предприятия, като ги дефинира като организации, които отговарят на специфични критерии – приоритет на социалните цели пред максимизирането на печалба, солидарност и колективна отговорност, демократично управление, разпределяне на най-малко 90% от печалбата за преследване на социална цел и създаване на задължителен резерв. Законът изброява видовете организации: кооперации, кредитни кооперации, асоциации, фондации, асоциации за взаимопомощ и други субекти, които отговарят на принципите на социалната икономика и могат да бъдат признати за социални предприятия, при условие че отговарят на специфичните критерии, включени в закона. (Ламбру. М., Петреску. К, 2021)

Законът не само създава правна рамка за всички съществуващи социални предприятия, но също така регулира специфична форма на социално предприятие за трудова интеграция (друга категория WISE, освен защитените работилници, които се съсредоточават изключително върху трудовата интеграция на хора с увреждания), която до този момент не е призната, а именно „социално предприятие за социално включване“. Социалните предприятия за социално включване имат за цел да се борят с изключването, дискриминацията и безработицата на лица в неравностойно положение чрез тяхната социално-професионална интеграция. Признаването на социалните предприятия се постига, съгласно закона, чрез процес на сертифициране: сертифициране като социално предприятие (чл. 9)

---

²² Пак там

и регистрация в Националния регистър на социалните предприятия (чл. 26–27)²³.

За социалните предприятия за социална интеграция законът включва и социална марка (чл. 13–15). Поради процеса на сертифициране и факта, че свързаните с него финансови стимули са ограничени, социалните предприятия показват ограничен интерес към официално регистриране като такива: до август 2019 г. само 114 социални предприятия са били регистрирани в Националния регистър на социалните предприятия, от които 12 са социални предприятия за трудова интеграция. В Румъния и в региона на Централна и Източна Европа социалните предприятия се считат от вземащите решения, основно за инструмент на обществена политика, полезен за развитието на работни места за лица в неравностойно положение и се набляга почти изключително на аспектите на социалното включване. (Ламбру. М., Петреску. К, 2021)

Появата на социални предприятия в Румъния може да се разглежда главно като феномен отдолу нагоре, като основните и най-успешни социални предприятия в страната са инициативи на местно ниво, създадени, за да отговорят на неотложните нужди на гражданите. Тази динамика се комбинира с натиск от ЕС, който води до законодателство относно социалните предприятия, което се фокусира почти изключително върху социалните предприятия за трудова интеграция и върху развитието на инициативи, движени отвън, стимулирани от наличието на щедро финансиране на проекти за трудова интеграция на групи в неравностойно положение. (Ламбру. М., Петреску. К, 2021)

Важно предизвикателство за румънските социални предприятия се крие в ограничената осведоменост и разбиране на концепцията за социални предприятия. Наистина, липсата на осведоменост и неправилното разбиране на концепцията, идентичността и социалната полезност на социалните предприятия от вземащите решения и широката общественост, въпреки правното признаване на тези организации, представляват бариера за тяхното развитие и застрашават

---

²³ Social Enterprise in Central and Eastern Europe, Imprint Routledge, 2021, Chapter 9, Mihaela Lambru, Claudia Petrescu, Institutionalisation of Social Enterprise in Romania, Historical Milestones and SE Models Development

процеса на тяхното разширяване. Терминът „социален“ обикновено се свързва с дейностите, извършвани от благотворителни организации или с трудовата интеграция на уязвими групи, а не с предприемачество. Историите за успех на социалните предприятия са слабо познати и разбрани от администрацията и широката общественост. В настоящия момент, е необходимо всички видове социални предприятия да увеличат капацитета си да образоват и мобилизират членове и клиенти, за да обяснят по-добре принципите, залегнали в основата на самото им функциониране и да се подчертае спецификата им²⁴.

Обществената подкрепа за развитието на социалното предприемачество остава ограничена и това също представлява важно предизвикателство за румънските социални предприятия. Финансирането от ЕС изигра много важна роля в насърчаването на законодателната реформа и в подкрепата на нов тип социални предприятия, съсредоточени върху трудовата интеграция на групите в неравносечно положение. Освен подкрепата за социалните предприятия за трудова интеграция, публичните ресурси за подпомагане на активни социални предприятия са много оскъдни, предприемаческите дейности на асоциациите и фондациите не се насърчават или подкрепят от публичните органи²⁵.

Заклучение

Въпреки нарастващия интерес към социалното предприемачество, разпознаването на концепцията в обществото е все още недостатъчно, като дори може да се твърди, че това е модерна концепция, която е трудно възприемана в нейната комплексност и дълбочина. Липсата на ясно дефинирани общоприети модели на социални предприятия, затруднения при повишаване на видимостта и разбирането за социално предприемачество в Европа. Предизвикателство е и необходимостта политиките за социално предприемачество и

---

²⁴ Social Enterprise in Central and Eastern Europe, Imprint Routledge, 2021, Chapter 9, Mihaela Lambriu, Claudia Petrescu, Institutionalisation of Social Enterprise in Romania, Historical Milestones and SE Models Development

²⁵ Пак там

социални иновации да бъдат по-добре свързани, не само концептуално, а и в практиката.

Правилното разбирането на концепцията за същността на социалните предприятия е от изключително значение за бъдещето развитие на социалното предприемачество. През последните години голяма част от социалните предприятия в България и Румъния са създадени и съществуват благодарение на европейското финансиране, което е насочено предимно към справяне с проблеми свързани с намаляване на бедността, социална интеграция на хора в неравностойно положение, осигуряване на заетост на лица от уязвими групи, развиване на нови социални услуги и осигуряване на възможности за по-добър живот на хора с увреждания и др. предимно в сферата на социалните политики. В следствие на това във възприятието за определение на социално предприятие, фокуса се поставя предимно върху “социално”, а “предприемачество” остава на по-заден план, като това е обвързано с влиянието на европейското финансиране върху разбирането на концепцията за социално предприемачество.

Приемането и популяризирането сред широката общественост на социалното предприемачество може да спомогне за намирането на иновативни решения на съвременни предизвикателства в голямо разнообразие от икономически сектори, въпреки, че възникването и развитието на концепцията в България и Румъния е първоначално обусловена и донякъде ограничена от въздействието на европейските програми за финансиране.

Потвърждение за това, че е необходимо разбирането на концепцията да се насочи към по-всеобхватното ѝ измерение е и приетата пътна карта за развитие на социалната икономика в ЕС на организираната конференция в Лиеж на 12 февруари 2024 г., в която се посочва, че “социалната икономика е модел за бъдещето, който призовава за разпространение и пълно изразяване на нейните ценности и принципи, всички нейни активи и целия ѝ потенциал за посрещане на нуждите и стремежите на хората във всички области на икономиката”²⁶.

---

²⁶ Пътната карта от Лиеж за социалната икономика в Европейския съюз, Liège Roadmap for Social Economy in the European Union, Conference

ЛИТЕРАТУРА

Илчева, М., 2019 Социална икономика и социално предприемачество – възгледи и фрагментарни апробации, Фабер

Маринова, Ц. 2016, Развитие на социалната икономика в България в периода на криза, в годишник „Икономика и бизнес“, НБУ

Borzaga, C. and Defourny, J. (ed.), 2001, The Emergence of Social Enterprise

Claudia Petrescu, Adriana Negut - Social economy in Romania – from concept to practice, CALITATEA VIETII, XXIX, nr. 4, 2018, p. 317–338

OECD, EU “Policy Brief on Scaling the Impact of Social Enterprises; Policies for social entrepreneurship”, 2016

Social Enterprise in Central and Eastern Europe, Imprint Routledge, 2021, Chapter 9, Mihaela Lambriu, Claudia Petrescu, Institutionalisation of Social Enterprise in Romania, Historical Milestones and SE Models Development

Доклад – Социални предприятия в България, viewed at 12.11.2024, https://socialenterprise.bg/docs/conference_1/Партньорство%20за%20социални%20предприятия%20-%20доклад%20от%20изследване.pdf

Европейски икономически и социален комитет, European Economic and Social Committee, 2014, EESC recommendations on Social Enterprise, European union, viewed at 12.11.2024, <https://www.eesc.europa.eu>

Европейски портал за социална икономика, EU Social Economy Gateway, viewed at 12.11.2024, https://social-economy-gateway.ec.europa.eu/index_en

Индикативна годишна работна програма за 2024 г. на ПРЧР 2021-2027, viewed at 12.11.2024, https://esf.bg/wps/portal/program-hrd/igrp/IGRP_2024

Закон за предприятията на социалната и солидарна икономика Процедура „Развитие на социалното предприемачество“ по програма „Развитие на човешките ресурси“ 2014-2020, viewed at 12.11.2024, <https://old.esf.bg/procedures/razvitie-na-socialnoto-predpriemachestvo-2>

Пътната карта от Лиеж за социалната икономика в Европейския съюз, Liège Roadmap for Social Economy in the European Union, Conference of European Ministers responsible for Social Economy, 12 February 2024, Belgian Presidency of the Council of the EU, viewed at 02.12.2024, <https://socialeconomy2024.eu/>

Регистър на социалните предприятия, viewed at 12.11.2024, <https://secprod.mlsp.government.bg/index.php?section=REG>

of European Ministers responsible for Social Economy, 12 February 2024, Belgian Presidency of the Council of the EU, <https://socialeconomy2024.eu/>

РЕАЛИЗАЦИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА СОЦИАЛНО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

Йоана Петрова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

REALIZATION AND OPPORTUNITIES FOR SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

Yolana Petrova

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

***Abstract:** This report traces the opportunities for realization of students from specialty “Entrepreneurship in the Social Sphere” in various structures, including own entrepreneurial initiatives. An author’s survey reveals the personal motivation of students and graduates of the specialty. The analysis shows that the regulatory framework provides appropriate opportunities and student attitudes point to high motivation for development in the direction of building their own entrepreneurial initiatives.*

***Keywords:** entrepreneurship in the social sphere, realization, students*

Въведение

„Специалност „Предприемачество в социалната сфера“ е ориентирана към млади хора, които желаят да намерят златната среда между успешния бизнес и социалната ангажираност. Обучението има за цел подготовка на квалифицирани и компетентни специалисти с иновативно мислене в областта на социалното включване на уязвими групи от населението, притежаващи широкопрофилни познания, необходими за упражняване на професията „социален ра-

ботник“ и специализирани познания за предприемачеството в социалната работа.¹“

По време на обучението си, студентите от специалност „Предприемачество в социалната сфера“, ОКС „Бакалавър“ придобиват задълбочени знания и умения, насочени към: преодоляване на неравенствата в обществото; познания в социалната сфера, стратегиите за социална защита, както и социалните политики, прилагани в страната; методологията, организацията и управлението в сферата на социалната работа; спецификите на работата с групите хора, обекти на социалната работа; същност и насоки за развитие на социалното предприемачество, както и стимулиране на заетостта.

Възможностите за реализация на студентите са свързани с работа в социалната сфера и възможности за реализиране на собствени предприемачески инициативи, както е видно и от официалната информация, изнесена на сайта на Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“:

„Дипломираните се в образователна програма „Предприемачество в социалната сфера“, ОКС „Бакалавър“ могат да работят като: предприемачи; социални работници; специалисти по социални дейности в общини и социални предприятия; служители и ръководители на различни равнища в институции за социална защита и социално подпомагане; в структури за социални услуги; в социални организации, предприятия и други структури на юридически лица с нестопанска цел.“²

„Те намират професионална реализация на длъжностите от професионална група 2635 “Специалисти по социална работа и консултиране“ и „предприемач в социалната работа“ (код 2635-6021)

---

¹ Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“. Достъпен на <https://www.uni-vt.bg/bul/spec/specinfo.aspx?sptype=1&tab=fac&mc=3040017&fmc=30400172&specname=%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0>

² Пак там

от Националната класификация на професиите и длъжностите в Р. България (2011)³.”

Изложение

Концепцията за социално предприемачество се разглежда през призмите на двете основни дефиниции „социално“ и „предприемачество“⁴. Това е подход, при който се съчетават бизнес принципи с целта за решаване на социални проблеми.

Работата на социалния предприемач включва идентифициране на социални проблеми и разработване на иновации за решаването им. Предприемачите анализират нуждите на общността и създават бизнес модели, които не само генерират печалба, но и предлагат социална стойност.

Социалните предприемачи често работят в тясно сътрудничество с различни заинтересовани страни, включително неправителствени организации, правителства и местни общности, за да осигурят, че техните решения са устойчиви и ефективни, често те също така обучават и вдъхновяват други да се ангажират в социални инициативи, като по този начин разширяват влиянието на своите проекти.

Основната им цел е да постигнат положителна промяна в обществото, като същевременно осигуряват икономическа устойчивост на своите начинания.

Реализацията на специалността предлага многообразие от възможности за прилагане на усвоените в образователния етап умения и компетенции.

Завършилите специалност „Предприемачество в социалната сфера“ имат възможността да се реализират *в териториалните подразделения на Агенцията за социално подпомагане*. Като социални работници в Дирекциите „Социално подпомагане“, студентите имат за задача да оценяват нуждите на хората, които търсят помощ и да предлагат адекватни решения. Те работят с различни целеви групи, включително деца, възрастни, хора с увреждания и семейства в за-

---

³ Пак там

⁴ Русанова, Л. (2011). Концепцията за социално предприемачество и българския опит. Научни трудове на Русенския университет, 50, 28–32.

труднено положение. Работата им е насочена към подобряване на качеството на живот на хората, насърчаване на социална интеграция и равнопоставяне и отпускане на социални помощи⁵.

Завършилите специалността могат да се реализират *в сферата на социалните услуги*, където да помагат на уязвими групи от хора и да допринасят за изграждането на по-силни и устойчиви общности. Работата е изключително важна, тъй като предоставя подкрепа на нуждаещи се групи в обществото. Социалните работници и специалисти играят ключова роля в подобряването на качеството на живот на хората, които се нуждаят от помощ. Те работят по различни проекти, насочени към социална интеграция, образование и психосоциална подкрепа.

Въпреки това, работата в социалните услуги може да включва редица предизвикателства, тъй като заетите в сферата често се сблъскват с емоционално натоварване и се налага да реагират бързо и адекватно в трудни ситуации. Важно е да се осигурят ресурси, обучение и супервизии на професионалистите, за да могат ефективно да изпълняват своите задължения.

В настоящия момент социалната сфера се реформира в посока на цялостна промяна на социалните услуги. Те „вече не се дефинират чрез конкретното място на тяхното предоставяне. Видовете социални услуги се дефинират в зависимост от основните групи дейности, като съдържанието на всяка една от тях е определено в закона. Десет са основните видове социални услуги, според Закона за социалните услуги⁶: информиране и консултиране; застъпничество и посредничество; общностна работа; терапия и рехабилитация; обучение за придобиване на умения; подкрепа за придобиване на трудови умения; дневна грижа; резидентна грижа; осигуряване на подслон; асистентска подкрепа.“

Друга възможност за реализация *в полето на социалното предприемачество* се появява през 2018 г. Тогава 44-то Народно събрание на Република България приема Закон за предприятията на

---

⁵ Агенция за социално подпомагане. Достъпен на <<https://asp.government.bg/bg/deynosti/sotsialno-podpomagane/sotsialni-pomoshti/>>

⁶ Закон за социалните услуги, (2020)

социалната и солидарна икономика⁷ (ЗПСИ), нормативен документ, който има за цел уреждането на „обществените отношения, свързани със социалната и солидарна икономика, видовете субекти и мерките за тяхното насърчаване, както и условията и реда за дейността на социалните предприятия“

Авторът свързва стимулът за реализация в социалната сфера с желанието да се помогне на хората и да се направи положителна промяна в обществото, тъй като е налице нарастващо обществено осъзнаване за важността на социалната отговорност и устойчивото развитие също служи като стимул. Възможността за работа в екип и сътрудничество в социалната сфера, където колективните усилия могат да доведат до значителни промени. Обединявайки различни умения и опит се създават иновации и решения, които могат да намалят определени социални проблеми. Желанието на автора е свързано с подкрепата на хора от най-уязвимите групи и допринасяне за положителна промяна в обществото.

Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ предлага допълнителни стимули за студентите, избрали това професионално направление като изяви в ежегодна доброволческа инициатива на тема „Аз съм тук и искам да помогна“. В тази инициатива всяка година студенти от направлението вземат участие с благотворителна инициатива. Авторът, заедно с другите студенти от „Предприемачество в социалната сфера“, трети курс, редовна форма на обучение, вземат участие и инициативата „Подари щастие“:

Инициативата „Подари щастие“ има за цел да осигури уникално и вдъхновяващо преживяване за младеж с увреждания, като му предостави възможност да се запознае с нови места и културни обекти. В този контекст, е организирано пътуване, което включва посещение на зоопарка в град Павликени, дряновския манастир и музей, както и пещера „Бачо Киро“.

Като мотиватор за работа по специалността са и задължителните учебни практики, заложили в учебния план, където студентите се запознават със спецификата на работата, материалната база, нор-

---

⁷ Закон за предприятията на социалната и солидарна икономика (2018)

мативната база и особености на различните социални институции в реална работна среда.

Методология

Във връзка с изследване на стимулите за реализация в социалната сфера на студенти от специалност „Предприемачество в социалната сфера“ е създадена авторова анкета с 10 въпроса в платформата Google Forms. Изследването е проведено в периода 01.10-31.10.2024 г. В него са включени студенти първи, втори, трети и четвърти курс, както завършили вече специалност „Предприемачество в социалната сфера“. Анкетата е анонимна и доброволна. Участие са взели 16 лица.

Резултати и дискусия

Демографски профил на респондентите

Възрастовото разпределение на респондентите изглежда по следния начин: 68.8% от отговорилите са на възраст 18–22 години; 18.8% са на възраст 23–27 години; 6.1% са на възраст 27–31 години и 6.3% са на възраст над 31 години.

Разпределението по пол сочи, че 81.3% от анкетираните са жени, а 18.7% са мъже.

По отношение на статут учащ/завършил: 75% от отговорилите са учащи, а 25% са завършили специалността.

Мотивация за реализация

Резултатите от анкетата показват, че 93.8% лица искат да се реализират в социалната сфера, докато само 6.2% (1 респондент) е отговорил отрицателно. Това е положителен знак за интереса и ангажираността на групата към социалните дейности и инициативи. Повечето от тях са мотивирани да направят положителна промяна в обществото и разрешаването на социалните проблеми.

Най-голям мотиватор за анкетираните е желанието да се помага на хората, като това показва, че респондентите ценят личната ангажираност и стремежа към положителна промяна в живота на другите. Социалната справедливост е на второ място, което показва, че участниците в анкетата са мотивирани от желанието да се борят

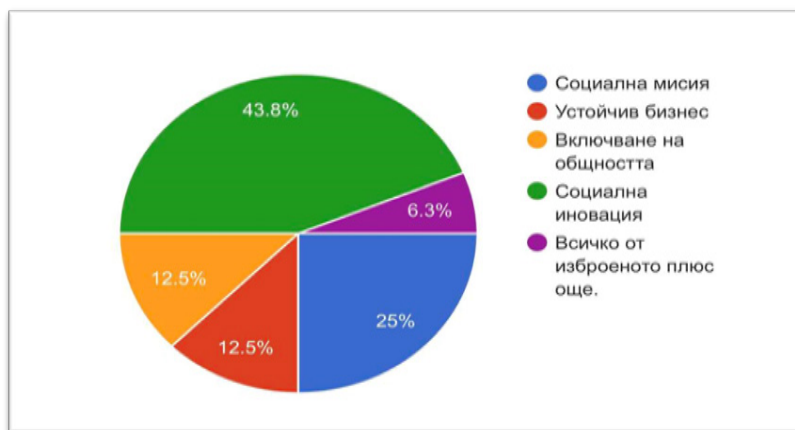
за равенство и справедливост в обществото, и да решават социалните му проблеми. Възможността за развитие заема трето място, което показва, че анкетираните също така ценят личностния и професионалния растеж в социалната сфера.

Прави впечатление, че 81.3% от респондентите предпочитат да реализират собствено социално предприятие, а само 18.7% искат да работят в социална услуга. Това предполага, че повечето от анкетираните са насочени към предприемаческия аспект на социалната работа, с фокус върху създаването на иновации и устойчиви решения, докато малка част предпочита по-традиционния подход на работа в социална услуга.

Разбиране за социално предприемачество

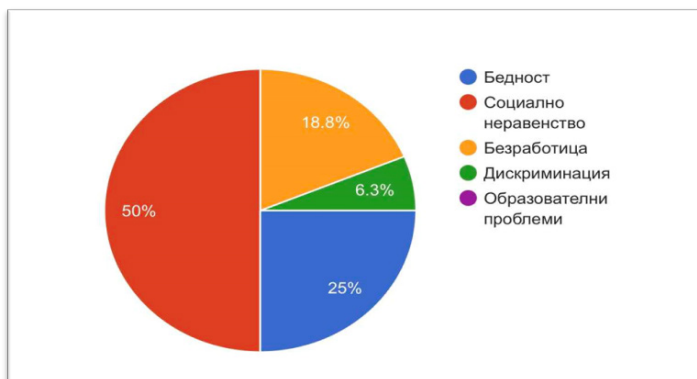
Най-висок процент от анкетираните разбират социалното предприемачество като социална иновация, което показва, че смятат, за основна цел да се предлагат нови и ефективни решения на социални проблеми. (Графика 1) Социална мисия е на второ място, което подчертава важността на социалните цели и ценности в рамките на бизнеса. Устойчив бизнес и включване в общността заемат третото място с еднакъв процент, което показва, че анкетираните оценяват значението на икономическата устойчивост и активното участие в местната общност за успеха на социалните предприятия. Тези отговори подчертават многопластовия характер на социалното предприемачество и акцентират върху важността на иновациите, социалната отговорност и устойчивостта.

Графика 1. Разпределение на отговорите – Какво е за Вас социалното предприемачество?

Според половината от респондентите социалното неравенство, е сериозен проблем в България. (Графика 2) На второ място е бедността, което подчертава тревогата за финансовата несигурност и липсата на основни ресурси за много граждани. Безработицата следва като трети значим социален проблем, което демонстрира загриженост относно трудовия пазар и възможностите за работа. Само един респондент смята, че дискриминацията е най-значимият проблем, тъй като тя води до социална изолация и ниско самочувствие. Тези отговори показват какви са основните социални предизвикателства, пред които е изправено обществото в България.

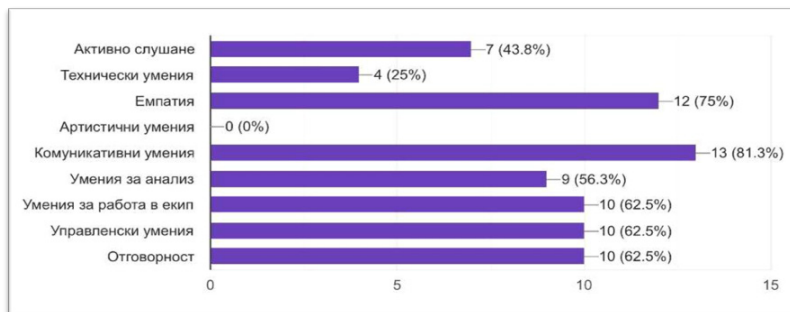
Графика 2. Разпределение на отговорите на въпроса – Според Вас кой е най-значимият социален проблем в България?

Умения необходими на социалния предприемач

Социалният предприемач трябва да притежава няколко ключови умения, които да му помогнат да постигне успех в своята работа. (Графика 3) На първо място анкетиранияте са посочили комуникативните умения те са от съществено значение, тъй като социалните предприемачи трябва да могат ефективно да предават своите идеи, да убеждават различни заинтересовани страни и да изграждат мрежи от контакти. На второ място е посочена емпатията която е много важна, защото социалният предприемач трябва да разбира нуждите и проблемите на общността, с която работи, за да може да предложи адекватни решения и да създаде положителна промяна. На Трето с равни проценти са отговорност, управленски умения и уменията за работа в екип. Социалният предприемач трябва да може да управлява ресурсите ефективно, да организира проекти и да работи с екипи, за да реализира своите цели успешно.

Графика 3. Разпределение на отговорите на въпроса: Какви умения трябва да притежава един социален предприемач?

Заклучение

В обобщение казаното до тук може да се отбележи, че възможностите за реализация на студенти от специалност „Предприемачество в социалната сфера“ включват: самостоятелни предприемачески инициативи, социални предприятия; заетост в социалните услуги, като и в структурите на Агенцията за социално подпомагане.

Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ насърчава участието на студентите, предлагайки широк набор от възможности за досег с реална работна среда като доброволчески инициативи и практически занятия.

Авторовото проучване сочи стремеж на студентите за реализация в социалната сфера. Мотивацията им включва желание за стартиране на собствени предприемачески инициативи или заетост в сферата.

ЛИТЕРАТУРА

Агенция за социално подпомагане. Достъпен на <https://asp.government.bg/bg/deynosti/sotsialno-podpomagane/sotsialni-pomoshti/>

Агенция за социално подпомагане. Достъпен на <https://asp.government.bg/bg/deynosti/sotsialni-uslugi/sotsialni-uslugi-za-palnoletni-litsa/sotsialni-uslugi-finansirani-ot-darzhavninya-byudzhet/>

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“. Достъпен на <https://www.uni-vt.bg/bul/spec/specinfo.aspx?sptype=1&tab=fac&mc=3040017&fmc=30400172&specname=%D0%9F%D1%80%D0%B5%D0%>

В4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%87%D0
%B5%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%20%D0%B2%20%D1%81%D0
%BE%D1%86%D0%B8%D0%B0%D0%BB%D0%BD%D0%B0%D1%82%
D0%B0%20%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B0

Закон за предприятията на социалната и солидарна икономика
(2018)

Закон за социалните услуги, (2020)

Русанова, Л. 2011 Концепцията за социално предприемачество и
българския опит. Научни трудове на Русенския университет, 50, 28–32.

ЗА АВТОРИТЕ

Росица Димитрова

E-mail: D1511@sd.uni-vt.bg

Докторант към катедра „Организация и методология на социалните дейности”, Стопански факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Научни интереси: организация и управление на социалните услуги

Десислава Миткова

E-mail: D1469@sd.uni-vt.bg

Докторант към катедра „Организация и методология на социалните дейности”, Стопански факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Научни интереси: социална работа с деца, организация и управление на социалните услуги за деца, иновации в социалната работа и социалните услуги

Пламен Христов

E-mail: D1510@sd.uni-vt.bg

Докторант към катедра „Организация и методология на социалните дейности”, Стопански факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Научни интереси: домашно насилие, превенция и защита от домашно насилие

Светла Петрова

E-mail: D1439@sd.uni-vt.bg

Докторант към катедра „Организация и методология на социалните дейности”, Стопански факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“. Научни интереси: социална икономика, социално предприемачество, социални иновации

Йоана Петрова

E-mail: S2106011243@sd.uni-vt.bg

Студент в специалност „Предприемачество в социалната сфера“ в Стопански факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“.

ABOUT THE AUTHORS

Rosica Dimitrova

E-mail: D1511@sd.uni-vt.bg

Rosica Dimitrova is a PhD student at St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Faculty of Economics, Department of Organization and Methods of Social Activities. Research interests: organization and management of social services

Desislava Mitkova

E-mail: D1469@sd.uni-vt.bg

Desislava Mitkova is a PhD student at St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Faculty of Economics, Department of Organization and Methods of Social Activities. Research interests: social work with children, organization and management of social services for children, innovations in social work and social services

Plamen Hristov

E-mail: D1510@sd.uni-vt.bg

Plamen Hristov is a PhD student at St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Faculty of Economics, Department of Organization and Methods of Social Activities. Research interests: domestic violence, prevention and protection from domestic violence

Svetla Petrova

E-mail: D1439@sd.uni-vt.bg

Svetla Petrova is a PhD student at St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Faculty of Economics, Department of Organization and Methods of Social Activities. Research interests: social economy, social entrepreneurship, social innovation

Yoana Petrova

E-mail: S2106011243@sd.uni-vt.bg

Yoana Petrova is a student in the Bachelor's program "Entrepreneurship in the Social Sphere" at St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo, Faculty of Economics

СОЦИАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
2023

Българска
Първо издание

Езиково-стилов редактор и коректор *Диана Вацова*
Технически редактор *Катина Иванова*

Формат 60x84/16
Печатни коли 9

Предпечатна подготовка и печат:
Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 2025
гр. Велико Търново, ул. „Теодосий Търновски“ № 2

ISBN 978-619-208-450-9

